

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

GADA ZIŅOJUMS

2009

SATURS

Ievads	4
PAMATINFORMĀCIJA	6
Tiesībsarga darbības virzieni un kompetence	6
Tiesībsarga biroja struktūra	7
Budžeta informācija	8
Darbības rezultāti 2008.-2009.gadā	8
PILSONISKĀS UN POLITISKĀS TIESĪBAS	9
Spīdzināšanas un necilvēcīgas, pazemojošas apiešanās un sodīšanas aizliegums	9
Ieslodzījuma vietās	9
Policijas iestādēs un Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās	13
Tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību	15
Tiesības uz taisnīgu tiesu	18
Tiesības uz privāto dzīvi	26
Tiesības uz tiesisko statusu, pilsonības iegūšana un zaudēšana	31
Tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību	33
Pulcēšanās brīvība	35
EKONOMISKĀS, SOCIĀLĀS UN KULTŪRAS TIESĪBAS	37
Tiesības uz īpašumu	37
Tiesības uz darbu	42
Tiesības uz sociālo nodrošinājumu	43
Tiesības uz veselības aizsardzību	46
Tiesības uz augstāko izglītību	48
Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē	48
Tiesības uz mājokli	49
TIESISKĀ VIENLĪDZĪBA UN DISKRIMINĀCIJAS AIZLIEGUMS	51
Diskriminācija uz dzimuma pamata nodarbinātības jomā	53
Diskriminācija uz dzimuma pamata sociālā nodrošinājuma jomā	55
Diskriminācija uz dzimuma pamata preču un pakalpojumu pieejamības jomā	57
Diskriminācija uz rases un etniskās piederības pamata preču un pakalpojumu pieejamības jomā	58
Diskriminācija uz invaliditātes pamata	58
Aizskaršana uz rases un etniskās piederības pamata	60
Diskriminācija uz seksuālās orientācijas pamata	62
Diskriminācija uz valodas pamata	62
Tiesiskās vienlīdzības princips	62
BĒRNA TIESĪBAS	64
ANO Konvencijai par bērna tiesībām 20 gadi	69
Bērna tiesības uz izglītību	70
Tiesības uz pirmsskolas izglītību	70
Pastāvīgās uzturēšanās atļauju saņēmušo ārvalstnieku tiesības iegūt izglītību bez maksas	73
Ilgstoši slimojošo izglītojamo izglītošanās nodrošināšana ārpus izglītības iestādes	74
Bērnu tiesību ievērošanas uzraudzība psihoneiroloģiskajās slimnīcās	75
Bērna tiesību garantijas un tiesībsargājošās iestādes	81
Bērna tiesību nodrošināšana policijas darbinieku veiktas aptaujas laikā	81
Neefektīva izmeklēšana	83
LABAS PĀRVALDĪBAS PRINCIPS	86
Tiesības saņemt atbildi pēc būtības	87
Krīzes laika problēmjautājumi	88
Nodokļu jautājumi	90
Dzīvesvietas deklarēšana	92
Pašvaldības autonomās funkcijas	93
Attieksme pret personu	94
Administratīvā procesa ievērošana iestādē	95
Citi jautājumi	96

Gada ziņojums 2009

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA	98
TIESĪBSARGA SNIEGTIE VIEDOKĻI SATVERSMES TIESAI	99
Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-12-03 par zāļu iegādes izdevumu kompensācijas kārtību.	101
Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-13-0106 par reliģisko draudžu pastāvēšanas noteikumiem	109
Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-43-01 par vecuma un izdienas pensiju samazinājumu	113
STATISTIKA.....	121

Godātais lasītāj,

nododu Jūsu vērtējumam ziņojumu par Tiesībsarga biroja darbu 2009.gadā, kurā apkopota informācija par pārskata periodā paveikto un analizētas aktuālākās cilvēktiesību un labas pārvaldības problēmas Latvijā.

Tiesībsarga biroja darbības trešais gads ir bijis smagu pārbaudījumu gads. Ekonomiskās krīzes un iekšējo konfliktu rezultātā nenoliedzami cieta biroja reputācija. 2009.gada rudenī valsts budžeta izdevumu samazinājuma kontekstā politiķi pat aizsāka diskusiju par Tiesībsarga biroja likvidāciju.

Biroja finansējums 2009.gadā, salīdzinot ar 2008.gadu, tika samazināts par 30%. Tā rezultātā nācās veikt būtiskas strukturālas reformas un citus pasākumus finanšu līdzekļu taupīšanai. Darbinieku skaits no 51 gada sākumā tika samazināts uz 41 gada beigās, iespēju robežās saglabājot juriskonsultu (pamatfunkciju veicēju) skaitu.

Izprotot solidāro valsts finansējuma samazinājumu visām valsts iestādēm un apzinoties savus pienākumus un atbildību valsts un sabiedrības priekšā, Tiesībsargs samazinātā budžeta apstākļos turpināja pildīt visas likumā noteiktās funkcijas pilnā apmērā. Lai arī likumā ir noteiktas piecas atsevišķas funkcijas, tās ir savstarpēji saistītas, nedalāmas un to kopīgais mērķis ir cilvēktiesību aizsardzības veicināšana un labas pārvaldības principa sekmēšana. Līdz ar to netika apsvērta iespēja atteikties no kādas likumā noteiktās funkcijas izpildes.

2009.gadā birojā tika saņemti 1986 rakstveida iesniegumi, par 588 no tiem ierosinātas pārbaudes lietas. 21 pārbaudes lietu esmu ierosinājis pēc savas iniciatīvas. Tāpat sniegtas 1617 mutvārdu konsultācijas par dažādiem cilvēktiesību un labas pārvaldības jautājumiem. Tas liecina, ka 2009.gadā saņemtajam iesniegumu skaitam nav tendence pieaugt, taču minēto jautājumu aktualitāte valstī ir

nemainīgi augsta.

Analizējot iesniegumu saturu, redzams, ka visvairāk iesniegumu bijis par tiesībām uz taisnīgu tiesu un iesniegumi, kuros personas lūdz sniegt informāciju par savām tiesībām konkrētajā tiesiskajā situācijā, arī padomu, kā efektīvāk rīkoties. Vienlīdz aktuāli jautājumi pārskata periodā bijuši labas pārvaldības ievērošana valsts pārvaldē un tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Salīdzinot statistikas datus ar iepriekšējiem gadiem, var secināt, ka ir tendence sarukt iesniegumu skaitam par tiesībām uz mājokli.

Iesniegumu skaita pieaugums par tiesībām uz taisnīgu tiesu un labas pārvaldības ievērošanu valsts pārvaldē skaidrojams ar apstākli, ka sabiedrība kļūst arvien izglītotāka un zina, kādu pakalpojumu tā vēlas un ir tiesīga saņemt no valsts un pašvaldību institūcijām. Ikvienai personai, kas vēršas tiesā vai citā iestādē, ir svarīgi, lai lieta tiktu izskatīta ātri un kvalitatīvi.

Privātpersonu iesniegumu izskatīšana, atrisinot individuālo gadījumu, nenoliedzami ir apjomīgākais, taču ne būtiskākais Tiesībsarga darbības aspekts. Privātpersonu iesniegumi norāda uz jomām, kurās jāveicina cilvēktiesību aizsardzība citiem līdzekļiem (citā līmenī).

Pērn Tiesībsargs ar Latvijas Republikas Satversmes tiesas lēmumu 22 lietās tika atzīts par pieaicināto personu un uzaicināts sniegt viedokli izskatāmajā lietā. Tiesībsarga un Satversmes tiesas vērtējums par apstrīdētā tiesiskā regulējuma atbilstību Satversmei gandrīz visos jautājumos bija vienāds, tas atšķīrās tikai vienā gadījumā – par zāļu iegādes kompensāciju.

2009.gadā Tiesībsargs aktīvi iesaistījās likumdošanas procesā - biroja darbinieki ir piedalījušies vairākās darba grupās likumprojektu izstrādei, kā arī iesniegti vairāki priekšlikumi par tiesību aktu izdošanu un grozīšanu.

Tāpat esam turpinājuši veikt arī izglītojošo darbu – biroja juriskonsulti vadīja divus reģionālo semināru ciklus. Viena ietvaros darbinieki informēja iedzīvotājus par cilvēktiesībām un Tiesībsarga biroja uzdevumiem šo tiesību aizsardzībā. Otrs semināru cikls bija ietverts policijas darbinieku profesionālās pilnveides programmā. Reģionālie semināri aptvēra visus Latvijas novadus. Pēc semināriem iedzīvotājiem tika sniegtas individuālas konsultācijas par cilvēktiesību un labas pārvaldības jautājumiem. Sabiedrība tika informēta arī ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību un ievietojot informāciju Tiesībsarga interneta vietnē www.tiesibsargs.lv, tāpat tika organizētas diskusijas, vadītas lekcijas. Diemžēl līdzekļu trūkuma dēļ nebija iespējams izdot informatīvos materiālus.

2009.gadā tika turpinātas pārbaudes vizītes slēgtajās iestādēs: psihoneiroloģiskajās slimnīcās, valsts un pašvaldības policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās, aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā un ieslodzījuma vietās, jo personas,

kas atrodas minētajās iestādēs, ir īpaši pakļautas cilvēktiesību pārkāpumu riskam un tieši šo iestāžu apmeklējumi ir pārkāpumu novēršanas efektīvākais veids.

Pievēršoties Tiesībsarga biroja darbības prioritātēm 2010.gadā, vēlos akcentēt tādas jautājumus kā personu ar invaliditāti tiesību ievērošanas pārraudzība, tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanas kontrole un labas pārvaldības principa ievērošana valsts pārvaldē. Diskriminācijas novēršanas jomā prioritāra nozīme tiks piešķirta ES direktīvu ieviešanai un efektīvai piemērošanai. Savukārt bērnu tiesību jomā – bērnu tiesību ievērošanai slēgtajās iestādēs.

Nobeigumā es vēlētos uzsvērt praksē pierādīto faktu, ka ekonomiskās krīzes apstākļos cilvēktiesību nozīme atsevišķās jomās pieaug, jo iedzīvotāji biežāk saskaras ar prettiesisku valsts un pašvaldību rīcību, kā arī diskriminējošu attieksmi no privātpersonām. Tādēļ cilvēktiesību aizsardzība un labas pārvaldības principa ievērošana nav pakārtojama ekonomiskajai situācijai.

Patiesā cieņā,
Tiesībsargs Romāns Apsītis

PAMATINFORMĀCIJA

Tiesībsarga darbības virzieni un kompetence

Latvijas Republikas Tiesībsarga birojs darbu uzsāka 2007.gada 1.janvārī, spēkā stājoties Tiesībsarga likumam. Likums nosaka, ka Tiesībsargs ir Saeimas apstiprināta neatkarīga amatpersona, kuras galvenie uzdevumi ir veicināt cilvēktiesību aizsardzību un sekmēt, lai valsts vara tiktu īstenota tiesiski, lietderīgi un atbilstoši labas pārvaldības principam. Nevienai personai, valsts vai pašvaldību institūcijai nav tiesību ietekmēt Tiesībsargu viņa funkciju un uzdevumu pildīšanā.

Tiesībsarga likums Tiesībsargam nosaka šādas galvenās funkcijas:

1) Tiesībsargs veicina privātpersonas tiesību un likumisko interešu aizsardzību gadījumos, kad valsts un pašvaldību institūcijas vai to amatpersonas ir pārkāpušas Satversmē un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos noteiktās personas cilvēktiesības. Tās ir, piemēram, tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu, vārda un izteiksmes brīvību, privāto dzīvi, mājokli, sociālo nodrošinājumu, darbu, īpašumu, šīs un citas tiesības, kas saistītas ar bērna interešu ievērošanu, personu ar īpašām vajadzībām tiesības u.tml.

2) Tiesībsargs sekmē vienlīdzīgas attieksmes ievērošanu un diskriminācijas novēršanu. Piemēram, skata jautājumus par diskrimināciju uz tautības, dzimuma, vecuma, valodas, reliģiskās pārliecības, sociālās izcelšanās, mantiskā vai veselības stāvokļa pamata, seksuālās orientācijas vai politiskās un citu pārliecību dēļ u.tml. Turklāt Tiesībsargs var izskatīt sūdzības, ja diskrimināciju vai vienlīdzīgas attieksmes pārkāpumu ir pieļāvušas ne vien valsts institūcijas, bet arī fiziskas vai juridiskas personas. Gadījumos, kad tiek konstatēts atšķirīgas attieksmes aizlieguma pārkāpums, Tiesībsargam ir tiesības personas vārdā sagatavot pieteikumu un pārstāvēt personu tiesā civillietās.

3) Tiesībsargs izvērtē un veicina labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē. Laba pārvaldība ietver objektīvu un taisnīgu jautājuma izskatīšanu saprātīgos termiņos, personas tiesības tikt uzklausītam, iepazīties ar lietas materiāliem, prasīt pamatotu lēmumu un zaudējumu atlīdzināšanu u.tml. Par visiem minētajiem jautājumiem persona var vērsties pie Tiesībsarga ar iesniegumu, lūdzot novērst šo tiesību pārkāpumu. Gadījumos, kad konstatēts pārkāpums un ja tas nepieciešams sabiedrības interesēs, Tiesībsargs var aizstāvēt privātpersonas tiesības un intereses arī administratīvajā tiesā.

4) Tiesībsargs atklāj trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, kā arī veicina šo trūkumu novēršanu. Piemēram, Tiesībsargam ir tiesības sniegt Saeimai, tās komisijām, Valsts prezidentam, Ministru kabinetam, valsts pārvaldes iestādēm un starptautiskajām organizācijām ziņojumus par atsevišķiem jautājumiem vai iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā, ja iestāde, kas izdevusi apstrīdamo aktu, nav norādītajā termiņā novērsusi konstatētos trūkumus.

5) Tiesībsargs sekmē sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un par Tiesībsarga darbu. Tiesībsargs reizi gadā gatavo un sniedz Saeimai un Valsts prezidentam rakstveida ziņojumu par Tiesībsarga biroja darbu, izstrādā un izplata informāciju par likumos un Latvijas starptautiskajās saistībās garantētajām cilvēktiesībām un labas pārvaldības principu, rīko seminārus un konferences, informē plašsaziņas līdzekļus u.tml.

Visu augstāk minēto funkciju veikšanai Tiesībsargam ir paredzētas

samērā plašas pilnvaras – ierosināt pārbaudes lietas (arī pēc paša Tiesībsarga iniciatīvas), tiesības ierasties jebkurā uzņēmumā, organizācijā un iestādē, par kuru tiek veikta pārbaude un iepazīties ar pārbaudei nepieciešamajiem materiāliem, tiesības bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, brīvi pārvietoties iestādes teritorijā, apmeklēt visas telpas un vienatnē tikt ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa iestādēs, tiesības

uzklausīt bērna viedokli bez citu personu klātbūtnes, ja bērns to vēlas, tiesības, aizstāvēt personu tiesības un likumīgās intereses, iesniegt pieteikumus tiesā.

Diemžēl šajā laikā arī atklājušās dažas likuma nepilnības, kuras Tiesībsargs sāka novērst jau 2009.gadā iesniedzot likuma grozījumus. Darbs pie likuma izmaiņām tiks turpināts arī 2010.gadā.

Tiesībsarga darbību nodrošina Tiesībsarga birojs.

Tiesībsarga biroja struktūra

Plānotais štata darbinieku skaits 2007.gadā bija 51 štata vieta. Tomēr tikai sākot ar 2009.gadu Tiesībsarga birojs sāk savu darbību pilnā apmērā, jo visas štata vietas nokomplektētas, biroja vajadzībām atbilstošas telpas nodrošinātas, finansiālais nodrošinājums pietiekams.

Diemžēl 2009.gadā sākās budžeta samazinājums, kā rezultātā bija nepieciešamas radikālas strukturālās reformas. Bija jāpārskata likumā noteikto uzdevumu izpildes veids un apmērs. Līdz ar to izmaiņas skāra gan biroja struktūru, gan biroja darbinieku skaitu.

Tagad Tiesībsarga birojs ir sadalīts divos darbības blokos – juridiskajā un administratīvajā. Par pamatu, veidojot jauno struktūru, tika ņemta Tiesībsarga biroja pieredze.

Prakse pierādīja, ka ir pārāk daudz dokumentu saskaņošanas posmu. Tas pagarināja atbilžu sniegšanas laiku, mazināja tiešā izpildītāja atbildību par sagatavoto materiālu. Tiesībsarga birojā darbiniekam ir jābūt ar lielu praktisko pieredzi un labu izglītību – pielīdzināmam ekspertam savā darbības jomā. Tika likvidēti departamenti un daļas, tātad vadītāju amati. Juristi palika savās darbības jomās, vadoties pēc starptautiskā

cilvēktiesību kataloga. Katrā darbības jomā ir viens vecākais juriskonsults, kurš nepieciešamības gadījumā sniedz padomus un konsultācijas pārējiem juriskonsultiem. Ir samazināts dokumentu saskaņošanas posms un palielināta juriskonsultu atbildība par paveikto darbu.

Sākotnēji netika plānots samazināt juridiskā bloka atbalstošās funkcijas. Diemžēl MK 2009.gada 3.oktobra sēdē nolēma Tiesībsarga birojā finansējumu samazināt par 200 000 latu, lai nodrošinātu Ekonomikas ministrijas ārējo ekonomisko pārstāvniecību. Bijām spiesti atteikties no Konsultantu daļas četriem darbiniekiem un Sabiedrisko attiecību četriem darbiniekiem. Tiesībsarga vietniekam vienīgais darba pienākums, ko nosaka Tiesībsarga likums, ir aizvietot Tiesībsargu prombūtnes laikā. Saskaņā ar minētā likuma 16.pantu Tiesībsargs ieceļ amatā savu vietnieku. Iekšējā kārtība nosaka, ka nepieciešamības gadījumā par Tiesībsarga vietnieku ar rīkojumu tiek iecelts kāds no vecākajiem juriskonsultiem. Līdz ar to nav nepieciešama patstāvīga štata vieta, lai izpildītu minēto funkciju.

Turklāt vairākas administratīvās funkcijas, no kurām nevarējām atteikties, šobrīd tiek pildītas kā papildu pienākumi.

Gada ziņojums 2009

Budžeta informācija

Tiesībsarga biroja darbu 2009.gadā būtiski ietekmēja finansējuma samazinājums. Salīdzinot ar 2008.gada izdevumu faktisko izpildi, 2009.gadā izdevumi ir samazinājušies par 28% vai 353 tūkst. latu. Šis apstāklis ietekmēja rezultatīvo rādītāju izpildi, jo nācās attiekties no plānotajiem pārbaudes braucieniem, informatīvo materiālu izdošanas, mazāk tika sagatavotas preses relīzes. Izdevumi atlīdzībai, salīdzinot ar 2008.gadu, samazinājās par 28% vai 273 tūkst. latu. Samazinājums tika panākts, veicot darbinieku skaita samazināšana par

20%, kā arī, sākot ar 2009.gada maiju, pārējiem biroja darbiniekiem nosakot nepilno darba laiku.

Izdevumi precēm un pakalpojumiem 2009.gadā, salīdzinot ar 2008.gada faktisko izpildi, ir samazinājušies par 28% vai 74 tūkst. latu. 2009.gada nogalē tika panākta telpu nomas maksas samazināšana, esam pilnībā atteikušies no ārzemju komandējumiem, informatīvo materiālo izdošanas, ēkas remontdarbiem, kā arī pēc iespējas samazinājuši pārējos izdevumus.

Posteņa nosaukums	Plāns 2010.gads	Plāns 2009.gads	Budžeta izpilde		
			2009.gada izpilde	2008.gada izpilde	2007.gada izpilde
IEŅĒMUMI	558,901	904,433	904,433	1,303,002	1,300,164
IZDEVUMI KOPĀ	558,901	904,433	903,807	1,257,384	1,203,212
Uzturēšanas izdevumi	558,901	902,150	901,525	1,248,781	1,152,864
Kārtējie izdevumi	557,573	900,822	900,822	1,247,391	1,151,424
Atlīdzība	447,060	708,250	708,250	981,118	869,793
Atalgojums	358,659	531,025	531,025	696,645	619,957
Darba devēja valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, sociāla rakstura pabalsti un kompensācijas	88,401	177,225	177,225	284,473	249,836
Preces un pakalpojumi	110,513	192,572	192,572	266,273	281,631
Starptautiskā sadarbība	1,328	1,328	703	1,390	1,440
Kapitālie izdevumi	0	2,283	2,282	8,603	50,348
Darbinieku skaits gada beigās	39		41	51	49

Darbības rezultāti 2008.-2009.gadā

Salīdzinot statistikas rādītājus par Tiesībsarga biroja darbību 2008. un 2009.gadā, var secināt, ka iesniegto sūdzību un sniegto konsultāciju skaits ir samazinājies (skat. Pielikumu Nr.2). Arī uz personu iesniegumu pamata ierosināto pārbaudes lietu skaits ir nedaudz samazinājies, tomēr izskatīto lietu skaits faktiski ir palicis nemainīgs. Savukārt pēc Tiesībsarga iniciatīvas ierosināto lietu skaits ir palielinājies. Minētās tendences

izskaidrojamas ar apstākli, ka sākotnēji Tiesībsarga birojā vērsās personas par ikvienu sadzīvisku problēmu, nesaskatot atšķirību starp dažādām tiesību nozarēm, tajā skaitā, lūdzot Tiesībsargam risināt viņa kompetencei nepiekritīgus jautājumus. Šāda situācija saglabājas arī pašlaik, bet tai ir tendence mazināties. Pārsvārā sabiedrības daļā, kas vērsās pie Tiesībsarga, valdīja uzskats, ka Tiesībsargam ir jārisina jebkurš jautājums,

kas attiecīgās personas ieskatā ir attiecināms uz cilvēktiesību jomu. Veicot informatīvus un konsultatīvus pasākumus, cita starpā tika panākts viens no Tiesībsarga biroja darbības mērķiem – izglītot sabiedrību cilvēktiesību jomā. Tādā veidā būtiski samazinājās Tiesībsarga birojam nepiekritīgo iesniegumu un sniegto konsultāciju skaits, kas arī ir redzams statistikas rādītājos. Savukārt izskatīto un aktīvo pārbaudes lietu skaits

faktiski palika nemainīgs, kas salīdzinājumā ar nepiekritīgo iesniegumu apjoma samazināšanos, rezumējumā liecina par Tiesībsarga biroja darbības kvalitātes rādītāju palielināšanos. Papildus jāatzīmē, ka pārskata periodā Tiesībsargs sniedza Satversmes tiesai 22 viedokļus, un tikai vienā gadījumā no tiem Tiesībsarga viedoklis atšķīrās no Satversmes tiesas nolēmuma.

PILSONISKĀS UN POLITISKĀS TIESĪBAS **Spīdzināšanas un necilvēcīgas, pazemojošas apiešanās un sodīšanas** **aizliegums**

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 5.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 7.,10.pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pants

Latvijas Republikas Satversmes 95.pants

Ieslodzījuma vietās

Pamatojoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk tekstā – ECT) praksi, jebkura ieslodzījuma forma ietver sevī neizbēgamu ciešanu un pazemojuma elementu. Tomēr pats par sevi ieslodzījums nerada spīdzināšanas, necilvēcīgas vai pazemojošas apiešanās aizlieguma pārkāpumu, un šis aizliegums nevar tikt tulkots kā pienākums atbrīvot personu no ieslodzījuma. No minētā aizlieguma izriet valsts pienākums ikvienai personai, kura atrodas ieslodzījumā, nodrošināt tādas apstākļus, kas ir atbilstoši cilvēka cieņai.

2009.gadā Tiesībsargs saņēma 50 iesniegumus par necilvēcīgiem un pazemojošiem apstākļiem ieslodzījuma vietās. Lielākajā daļā iesniegumu norādīts uz nepietiekamu dabisko apgaismojumu, ventilācijas trūkumu un pārapsildību kamerās. Lai pārbaudītu iesniegumos sniegto informāciju, Tiesībsarga biroja darbinieki 2009.gadā veica vairākas vizītes uz ieslodzījuma vietām. Tika apmeklēti Jelgavas cietums, Daugavgrīvas cietuma Grīvas nodaļa, Brasas cietums, Šķirotavas

cietums, Liepājas cietums, Latvijas Cietumu slimnīca, kā arī tika veiktas vairākas vizītes uz Rīgas Centrālcietumu. Minēto ieslodzījuma vietu apmeklējumu laikā tika veiktas arī pārrunas ar ieslodzījuma vietu darbiniekiem un ieslodzītajiem.

2009.gadā īpaši daudz iesniegumu tika saņemti par apstākļiem Rīgas Centrālcietumā. Ieslodzītie izteica sūdzības par pārapsildību kamerās, nepietiekamu ventilāciju, dabiskā apgaismojuma trūkumu. Gada aukstākajos mēnešos no minētās ieslodzījuma vietas tika saņemti vairāki iesniegumi par to, ka kamerās ir pārlietu zema gaisa temperatūra un vakaros tiek atslēgts ūdens. Tiesībsarga biroja darbinieki pēc vizītes uz Rīgas Centrālcietumu konstatēja, ka sakarā ar to, ka cietuma ūdens apgādes sistēmā bija bojājumi, iesniegumos norādītajā laika posmā cietumā tika veikti remontdarbi. Tādējādi radītie ūdens padeves traucējumi bija īslaicīgi, un to mērķis bija veikt uzlabojumus ūdens apgādes sistēmā, kas ļautu ietaupīt līdzekļus. Tāpat Tiesībsarga

biroja darbinieki nekonstatēja, ka kamerās būtu zema gaisa temperatūra.

Vairāki iesniegumi tika saņemti par pazemojošiem apstākļiem Jelgavas cietuma soda izolatoru kamerās. Šajā sakarā tika ierosinātas vairākas pārbaudes lietas. Tiesībsarga biroja darbinieki, apmeklējot Jelgavas cietumu, konstatēja, ka soda izolatoros nav norobežots sanitārais mezgls. Turklāt tas ir labi pārredzams darbiniekiem, kuri var paskatīties pa durvīs ierīkoto actiņu. Tādējādi ir uzskatāms, ka netiek respektētas ieslodzīto tiesības uz privātumu.

Jau 2007.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka Jelgavas cietuma dzīvojamās zonas otrajā ēkā sadzīves apstākļi ir uzskatāmi par necilvēcīgiem. Šajā sakarā tika sniegtas rekomendācijas Jelgavas cietumam, Ieslodzījuma vietu pārvaldei, kā arī Tieslietu ministrijai. Savukārt 2008.gadā, veicot vizīti Jelgavas cietumā, Tiesībsarga biroja darbinieki pārliecinājās, ka rekomendācijas nav izpildītas, gluži pretēji, ieslodzīto skaits šajās telpās ir palielinājies uz pusi. Par minēto atkārtoti tika norādīts atbildīgajām institūcijām. 2009.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki, veicot pārbaudes vizīti Jelgavas cietumā, konstatēja, ka šīs dzīvojamās zonas telpas projekta „Zemgales cietumos ieslodzīto resocializācija” ietvaros ir renovētas, un tajās ir iekārtotas mācību klases. Turpmāk šajās telpās ieslodzītajiem tiks dota iespēja apgūt elektriķa, atslēdznieka, šuvēja un metinātāja profesijas, ko nodrošina Jelgavas Amatniecības vidusskola. Visi ieslodzītie, kuri bija izmitināti šajās telpās, ir pārvietoti uz citām dzīvojamām telpām.

Tāpat kā iepriekšējos gados, arī 2009.gadā tika veikta trīs dienu vizīte uz kādu no ieslodzījuma vietām. Šāda vizīte notika Daugavgrīvas cietuma Grīvas nodaļā. Vizītes mērķis bija iegūt vispusīgu informāciju par apstākļiem ieslodzījuma vietā, tās darbības tiesiskuma un labas pārvaldības principa ievērošanu, kā arī sniegt ieteikumus cietuma darbības un

apstākļu uzlabošanai. Vizītes laikā tika apskatītas dzīvojamās kameras, soda izolatori, telpas dzīvojamā zonā, medicīnas daļa, satikšanās telpas, kā arī citas palīgtelpas. Vienlaikus tika veiktas pārrunas ar darbiniekiem, kā arī ieslodzītajam personām, izvēloties tās sarunai no dažādām soda izciešanas režīma pakāpēm. Jau noslēdzot šo pārbaudes vizīti, ieslodzījuma vietas administrācijai tika sniegtas atsevišķas rekomendācijas, piemēram:

➤ bažas izraisīja fakts, ka medicīniskais personāls nav pieejams 24 stundas diennaktī. Medicīnas darbinieki ir pieejami katru darba dienu no plkst. 8.00 līdz 16.30. Cietumā tiek sniegta vienīgi neatliekama medicīniskā palīdzība. Nepieciešamības gadījumā ieslodzītie tiek vesti uz Daugavpils slimnīcu vai Latvijas Cietumu slimnīcu. Tiesībsarga biroja darbinieki norādīja uz šādas situācijas nepieļaujamību. Kā situācijas pagaidu risinājumu Tiesībsarga biroja pārstāvji ieteica jebkurā situācijā, kad ieslodzītais izsaka sūdzības par savu veselības stāvokli, ja uz vietas nav pieejams mediķis, izsaukt neatliekamo medicīnisko palīdzību. Turklāt jāņem vērā apstākļi, ka cietums atrodas tālu no pilsētas slimnīcas un tā teritorija ir liela, līdz ar to neatliekamā medicīniskā palīdzība var tikt sniegta novēloti;

➤ vizītes laikā Tiesībsarga biroja darbinieki no sarunām ar ieslodzītajiem, darbiniekiem, kā arī pārbaudot apstākļus kamerās un dzīvojamās telpās, secināja, ka no plkst.8.00 līdz 16.00 (diennakts gaišajā laikā) elektrība taupības nolūkos tiek izslēgta. Tika novērots, ka atsevišķās telpās dienas gaisma ir pietiekama, lai dienas laikā neizmantotu mākslīgo apgaismojumu, tomēr ir arī telpas, kurās arī dienas laikā ir nepieciešams mākslīgais apgaismojums. Tiesībsarga biroja darbinieki aicināja cietuma administrāciju ņemt vērā, ka visās kamerās un dzīvojamās telpās dienas laikā nav vienādi intensīvs dabiskais apgaismojums. Atsevišķas telpas

ir lielas, bet logi ir pārāk mazi, lai spētu nodrošināt pilnvērtīgu dabisko apgaismojumu visā telpā. Līdz ar to ir jāseko līdzi, kurās telpās dienas laikā ir nepieciešams papildu mākslīgais apgaismojums un kurās tas nav vajadzīgs;

➤ Tiesībsarga biroja darbinieki norādīja, ka soda izolatori 5.korpusā ir pilnībā neatbilstoši cilvēktiesību prasībām. Proti, tie ir paredzēti divu personu ievietošanai. Lāvas ir izvietotas viena virs otras un, nolaižot abas, ir apgrūtināta iekāpšana zemāk esošajā. Turklāt nolaistā stāvoklī aptuveni viena trešdaļa no zemākās lāvas daļēji atrodas uz sanitārā mezgla, kas to būtībā balsta, līdz ar to tā nav pilnībā nolaižama horizontālā stāvoklī. Sanitārais mezgls nav nodalīts no pārējās telpas, liedzot notiesātajiem privātumu. Tiesībsarga biroja darbinieki norādīja, ka ieslodzīto turēšana šajos soda izolatoros ir nepieļaujama un tajos ir jāveic virkne uzlabojumu.

Vienlaikus Tiesībsarga biroja darbinieki uzteica Daugavgrīvas cietuma vadību par centieniem ar minimāliem finanšu resursiem radīt ieslodzītajiem interesantāku ikdienu ar dažādiem resocializācijas pasākumiem. Tā, piemēram, Grīvas nodaļā notiesātajiem bieži tiek rīkoti šaha un galda tenisa turnīri, dažādas sporta sacensības un citas aktivitātes (koncerti, karaokes, izglītojoši pasākumi).

Tiesībsargs iepriekšējos gados vairakkārt ir norādījis atbildīgajām institūcijām, ka Latvijas Sodū izpildes kodekss neparedz iespēju ieslodzītajiem, kuri ievietoti soda izolatorā, izmantot vienu stundu ilgu pastaigu dienā, un minētais regulējums ir pretrunā ar cilvēktiesību principiem. Šajā sakarā Tiesībsargs 2009.gadā sniedza viedokli Satversmes tiesai, norādot, ka, nenodrošinot ieslodzītajiem, kuri ievietoti soda izolatorā, vienu stundu ilgu pastaigu svaigā gaisā katru dienu, tiek pārkāptas Latvijas Republikas Satversmes 111.pantā garantētās tiesības kopsakarā ar Latvijas

Republikas Satversmes 95.pantu.¹ Satversmes tiesa 2009.gada 29.septembra spriedumā lietā Nr.2008-48-01 secināja², ka, liedzot pastaigas notiesātajiem, kuri ievietoti soda izolatoros, tiek ierobežotas Satversmes 111.pantā noteiktās tiesības uz veselību un minētajam tiesību ierobežojumam nav leģitīma mērķa.

2009.gadā Tiesībsargs saņēma 14 iesniegumus par fiziska spēka pielietošanu, tostarp par speclīdzekļu – roku dzelžu nepamatotu izmantošanu, ko veikuši ieslodzījuma vietu darbinieki.

Piemērs. Tiesībsargs saņēma iesniegumu un ierosināja pārbaudes lietu par speclīdzekļu – roku dzelžu piemērošanu pret personām, kuras ir notiesātas ar brīvības atņemšanu uz mūžu, un personām, kurām pirmās instances tiesa ir piespriedusi mūža ieslodzījumu, bet spriedums nav stājies likumīgā spēkā (turpmāk – uz mūžu ieslodzītie). Pārbaudes lietas ietvaros tika noskaidrots, ka attiecībā uz mūžu ieslodzītajiem speclīdzeklis – roku dzelži tiek piemēroti visos gadījumos, kad notiesātie tiek pārvietoti ieslodzījuma vietas teritorijā. Par to pielietošanu netiek sastādīts akts, kā arī nav izstrādāti kritēriji, lai varētu individuāli izvērtēt drošības pasākumu nepieciešamību. Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka speclīdzekļu – roku dzelžu piemērošana uz mūžu ieslodzītajiem, vadoties tikai no drošības apsvērumiem, drošā vidē un neesot normatīva līmenī izstrādātiem kritērijiem, pēc kuriem noteiktu individuāli nepieciešamos drošības līdzekļus, kā arī izvērtēšanas periodiskumu, ir Latvijas Republikas Satversmes 95.panta un Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas

¹ Pilnu viedokļa tekstu skatīt

<http://www.tiesibsargs.lv>

² Skat.

http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/priedums_2008_48.htm

3.panta pārkāpums. Turklāt akta nesastādīšana par speclīdzekļu – roku dzelžu piemērošanu ir uzskatāma par normatīvajos aktos noteikto prasību neievērošanu. Par pārbaudes lietā konstatēto tika informēta Ieslodzījuma vietu pārvalde.

Jāpiebilst, ka par speclīdzekļu lietošanas samērību uz mūžu ieslodzītajām personām Tiesībsargs jau iepriekšējos gados vairākkārt ir norādījis gan Ieslodzījuma vietu pārvaldei, gan arī to cietumu administrācijām (Daugavgrīvas, Jelgavas), kuros atrodas uz mūžu ieslodzītās personas. Tāpat arī Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja, apmeklējot vairākas ieslodzījuma vietas Latvijā, savās rekomendācijās vairākkārt ir izteikusi nopietnu kritiku par pārmērīgiem drošības pasākumiem attiecībā uz mūžu ieslodzītajiem. No iepriekš minētā ir secināms, ka atbildīgās institūcijas nerespektē starptautisko institūciju ieteikumus un necenšas ievērot starptautiskajos dokumentos noteiktās prasības.

Iesniegumi par ieslodzījuma vietu darbinieku fiziskā spēka izmantošanu pret ieslodzītajiem galvenokārt ir saņemti no Daugavgrīvas cietuma, Brasas cietuma, Jelgavas cietuma, Liepājas cietuma, kā arī vairāki iesniegumi no Rīgas Centrālcietuma. Visos šajos gadījumos Tiesībsargs ir ierosinājis pārbaudes lietas, lai izvērtētu, vai ieslodzījuma vietās notikušo vardarbības gadījumu izmeklēšanas mehānisms ir pietiekami efektīvs.³

³ Skatīt arī šajā ziņojumā sadaļu Bērna tiesības, Neefektīva izmeklēšana.

Polijas iestādēs un Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās

2009.gadā Tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus par policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās sadzīves apstākļu neatbilstību cilvēktiesību prasībām. Īpaši daudz iesniegumu ir saņemts par Jēkabpils rajona policijas pārvaldes (turpmāk – RPP), Kuldīgas RPP, Aizkraukles RPP īslaicīgās aizturēšanas vietām. Lielākajā daļā gadījumu ir izteikta neapmierinātība ar dabiskā apgaismojuma neesamību kamerās, kā arī par to, ka īslaicīgās aizturēšanas vietas kamerās nav ierīkots sanitārais mezgls.

Tiesībsarga biroja darbinieki pēc savas iniciatīvas 2009.gadā apmeklēja vairākas policijas īslaicīgās aizturēšanas vietas: Talsu, Kuldīgas, Daugavpils un Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas biroju Rīgā. Šajās vizītēs tika konstatēts, ka neviena no pārbaudītajām īslaicīgās aizturēšanas vietām pilnībā neatbilst cilvēktiesību standartiem.

Piemēram, pēc iepriekšminēto īslaicīgās aizturēšanas vietu apmeklējuma Tiesībsarga biroja darbinieki secināja:

- Kuldīgas RPP īslaicīgās aizturēšanas vietā kamerās nav ierīkota ūdens padeve, kā arī nav sanitārā mezgla (kamerās atrodas spaiņi, kas pilda sanitārā mezgla funkcijas);

- Talsu RPP īslaicīgās aizturēšanas vietā kamerās ir ierīkots sanitārais mezgls, kurš no pārējās telpas ir norobežots ar nelielu sienu. Arī īslaicīgās aizturēšanas biroja Rīgā kamerās sanitārais mezgls ir norobežots ar nelielu sienu. Lai gan sienas augstums atbilst normatīvajos aktos noteiktajām prasībām, tomēr tā nepilda savu funkciju, proti, nenodrošina sanitāro mezglu apmeklējošās personas privātumu;

- Kuldīgas RPP īslaicīgās aizturēšanas vietā kamerās nav ierīkoti logi, līdz ar to nav pieejams dabīgais apgaismojums un dabīgā ventilācija. Talsu RPP īslaicīgās aizturēšanas vietā kamerās logu vietā ir iemūrēti stikla bloki. Līdz ar to tajās nav dabīgā apgaismojuma;

- Kuldīgas RPP īslaicīgās aizturēšanas vietā ievietotajām personām tiek liegtas pastaigas svaigā gaisā, jo nav ierīkots pastaigu laukums.

Par vizīšu laikā īslaicīgās aizturēšanas vietās konstatētajiem pārkāpumiem Tiesībsargs informēja attiecīgās policijas pārvaldes un Valsts policijas priekšnieku. Šajā sakarā Valsts policija norādīja, ka norisinās darbs pie jaunu reģionālo policijas pārvalžu izveides, kā ietvaros tiek izskatīts jautājums par katras īslaicīgās aizturēšanas vietas atbilstību likuma prasībām un turpmāko funkcionēšanu.

Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7.panta piektajā daļā ir noteikts, ka īslaicīgās aizturēšanas vietas kamerā ir jābūt ierīkotam **ūdensvadam pieslēgtam sanitārajam mezglam, kas no pārējās telpas ir norobežots ar sienu, kuras augstums nepārsniedz 1,2 metrus**. Minētā likuma Pārējas noteikumos bija paredzēts, ka šīs prasības ir izpildāmas līdz 2008.gada 31.decembrim. Tādējādi likumdevējs bija noteicis laika posmu, līdz kuram ir jāsakārto īslaicīgās aizturēšanas vietu kameras. Latvijas Republikas Saeima 2008.gada decembrī steidzamības kārtībā pieņēma grozījumus, ar kuriem noteica, ka minētās prasības izpildāmas līdz 2013.gada 31.decembrim. Līdz ar to īslaicīgās aizturēšanas vietu sakārtošanai atbilstoši cilvēktiesību prasībām termiņš tika pagarināts vēl uz četriem gadiem. Vienlaikus Tiesībsarga biroja darbinieki policijas īslaicīgās aizturēšanas vietu apmeklējumu laikā konstatēja, ka Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā noteiktais sanitārā mezgla norobežojuma augstums – 1,2 metri ir nepietiekams un pilnībā nenodrošina personas privātumu, tādējādi šāds norobežojums ir uzskatāms par formālu. Ņemot vērā to, ka tika saskatīts Latvijas Republikas Satversmes 95.panta un Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.panta pārkāpums, Tiesībsargs 2009.gadā vērsās ar lūgumu Saeimā veikt grozījumus

Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7.panta piektās daļas 1.punktā, nosakot, ka kamerā ierīko ūdensvadam pieslēgtu sanitāro mezglu, kas no pārējās telpas ir norobežots ar sienu, kuras augstums nav mazāks par 2 metriem. Vienlaikus tika lūgts izslēgt no Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma Pārejas noteikumu 1.punktu. Tiesībsarga lūgums netika atbalstīts sakarā ar nepietiekamajām finansiālajām iespējām.

2009.gadā Tiesībsargs ierosināja 13 pārbaudes lietas par policijas darbinieku necienīgu un pazemojošu izturēšanos, kā arī fiziska spēka, tostarp speciāldzekļu pielietošanu. Visbiežāk šādi gadījumi ir saistīti ar ieslodzīto personu konvojēšanu, kā arī veicot kriminālprocesuālās darbības, piemēram, aizturēšanu vai kratīšanu.

Piemērs. Valsts policijas darbinieks, ierodoties personas darbavietā, aizturēja viņu un pielietoja speciālos līdzekļus – roku dzelžus, kā arī ar tiesneša atļauju veica kratīšanu. Savukārt tās pašas dienas vakarā aizturētā persona tika nopratināta kā liecinieks. Likumdevējs ir noteicis konkrētus izņēmuma gadījumus, kad valsts amatpersonām ir atļauta speciālo līdzekļu pielietošana. Citos gadījumos speciālo līdzekļu pielietošana nav pieļaujama. Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, tika secināts, ka speciālo līdzekļu pielietošana netika veikta likumā noteiktajā kārtībā un bija nesamērīga konkrētajos lietas apstākļos. Tādējādi tika pārkāptas Latvijas Republikas Satversmes 95.pantā garantētās tiesības. Par pārbaudes lietā konstatēto tika informēta Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra.

2009.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki turpināja 2008.gadā uzsāktās apmācības policijas darbiniekiem.

Cilvēktiesību jautājumos tika apmācīti Gulbenes, Daugavpils, Valmieras Valsts policijas darbinieki, kā arī Jelgavas pašvaldības policijas darbinieki. Ņemot vērā to, ka policija ir represīva institūcija, kurai ir likumā noteiktas pilnvaras ierobežot personas tiesības, nodarbību laikā tika apskatītas situācijas, kurās ir pieļaujama cilvēktiesību ierobežošana. Īpaši tika analizēti jautājumi, kas saistīti ar Latvijas Republikas Satversmes 95.pantā (necilvēcīgas izturēšanās aizliegums) un arī 94. pantā (tiesības uz brīvību) garantētajām tiesībām. Mācību laikā policijas darbiniekiem tika sniegts ne vien teorētisks tiesību apskats, bet arī analizētas praktiskas situācijas, kurās Tiesībsargs ir konstatējis nepilnības, vērtējot policijas darbinieku rīcību no cilvēktiesību viedokļa. Tieši konkrēto piemēru analīze izraisīja policijas darbinieku interesi un atsaucību. Nodarbību laikā diskusijas raisījās par jautājumiem, kas saistīti ar policijas darbinieku tiesībām ierobežot personas brīvību, proti, kādos apstākļos un kādiem nosacījumiem iestājoties, rodas pamats piešķirto tiesību izmantošanai. Diskusiju laikā policijas darbinieki vairākkārt norādīja, ka ikdienas darbā ierindas policijas darbinieki sastopas ar situācijām, kurās nepieciešama padziļināta analīze un speciālas zināšanas. Tomēr ne vienmēr policijas darbinieki ir pietiekami sagatavoti šādas analīzes veikšanai uz vietas. Vienlaikus policijas darbinieki piekrita Tiesībsarga biroja darbinieku viedoklim, ka vairumā gadījumu personas neapmierinātība ar policiju ir saistīta ar to, ka darbinieki nav pietiekamā apjomā informējuši personu par viņas tiesībām un pamatojuši veicamo darbību nepieciešamību.

Tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 9.pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5.pants

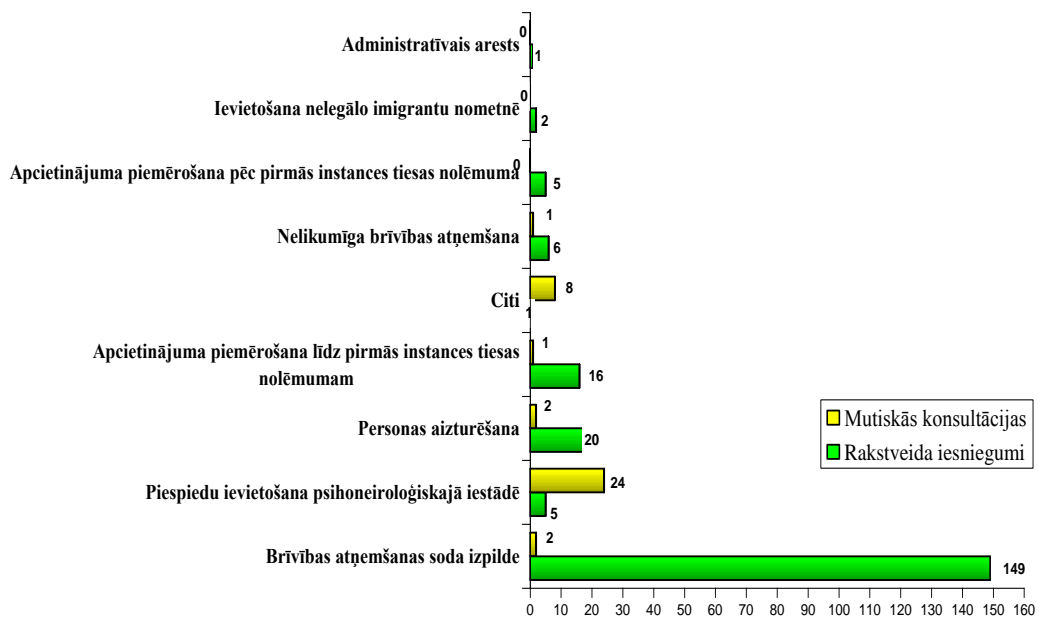
Latvijas Republikas Satversmes 94.pants

Latvijas Republikas Satversmes 94.pantā ir noteikts, ka „**ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību citādi kā tikai saskaņā ar likumu**”. Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 5.panta pirmajā daļā noteikts, ka „**ikvienam ir tiesības uz brīvību un drošību**”. Valsts institūciju darbiniekiem likumā noteiktajos gadījumos ir tiesības ierobežot personas brīvību.

2009.gadā vairāk kā desmit personas vērsās Tiesībsarga birojā ar iesniegumiem par iespējamu nepamatotu ievietošanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Personas, lai informētu par šādām situācijām, bieži vien izmantoja iespēju

vērsties Tiesībsarga birojā ar mutvārdos izteiktu lūgumu.

Reaģējot uz šādiem iesniegumiem, Tiesībsarga biroja darbinieki 2009.gadā apmeklēja divas psihoneiroloģiskās slimnīcas. Jāatzīmē, ka par vizītēm slimnīcas administrācija iepriekš netiek brīdināta un, iespējams, tādēļ vienā no vizītēm neveidojās veiksmīga sadarbība ar slimnīcas administrāciju. Tikšanās laikā slimnīcas atbildīgās amatpersonas nevarēja uzrādīt nevienu iekšējo normatīvo aktu, uz kura pamata pacientiem tiek piemēroti kustību ierobežojumi, kā arī nespēja izskaidrot kārtību, kādā notiek šādu pacientu uzraudzība. Tāpat nebija iespējams noskaidrot, kādā kārtībā slimnīcā tiek izskatītas pacientu sūdzības, ja, piemēram, pacients sūdzas par vardarbību no personāla puses.

No iesniegumu satura izriet, ka lielākoties personas sūdzas par nepamatotu ievietošanu ārstniecības iestādē, kā arī par sadzīves apstākļiem un ārstēšanas kvalitāti, vienā gadījumā persona norādīja, ka viņu fiziski ietekmējuši slimnīcas sanitāri.

Vairāki iesniegumi saņemti par valsts nozīmēto advokātu pasivitāti pacienta interešu pārstāvībā tiesas sēdē par psihiatriskās palīdzības sniegšanu psihiatriskajā ārstniecības iestādē bez pacienta piekrišanas. No pārbaudes lietu materiāliem redzams, ka pārstāvji visu jautājumu izlemšanu, nepaužot argumentus personas interesēs, vairumā gadījumu atstāj tiesas ziņā. Šādos gadījumos Tiesībsargs personām iesaka vērsties Zvērinātu advokātu padomē, norādot, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka aizstāvība nevar būt formāla, bet tai ir jābūt efektīvai, kā arī garīga rakstura slimības nevar būt par pamatu, lai ignorētu personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Tāpat pārbaudes lietu materiāli, kā arī sarunas ar ārstiem un pacientiem liecina, ka tiesneši nelabprāt iztaujā pacientu un uzdod jautājumus pašam pacientam par viņa ārstēšanās nepieciešamību. Tiesneši iztaujā ārstus – ekspertus, kā arī pieaicinātos pārstāvjus vai advokātus. Līdz ar to rodas bažas, vai tiek pilnībā nodrošinātas personas tiesības uz taisnīgu tiesu šādos procesos, kā arī vai 2007.gadā izdarītie grozījumi Ārstniecības likumā par personu stacionēšanu ārstniecības iestādē piespiedu kārtā ir sasnieguši iecerēto mērķi. Vairāk uzmanības būtu jāvelta pārstāvju darba kvalitātes nodrošināšanai, kā arī tiesnešu izglītošanai.

Tāpat kā 2008.gadā, arī izvērtējot 2009.gadā saņemtos iesniegumus, jāsecina, ka vēl arvien pastāv problēma ar tā saucamajiem „brīvprātīgajiem” pacientiem, kuri iestājušies slimnīcā brīvprātīgi, bet vēlāk mainījuši savas domas un nevēlas turpināt ārstēties. Viņiem netiek nedz nodrošināta iespēja brīvi atstāt slimnīcu, nedz tiek uzsākts piespiedu ārstēšanas nepieciešamības izvērtējums likumā

noteiktajā kārtībā. Tomēr pārbaudes lietu ietvaros tikai vienā no gadījumiem tika konstatēts, ka netiek piemērots Ārstniecības likuma 68.pants, kaut arī ārstniecības iestādei bija pamats to darīt. Tikai pēc pacienta vērsšanās Tiesībsarga birojā ārstniecības iestāde rīkojās saskaņā ar Ārstniecības likuma 68.pantu. Konkrētais gadījums tika izskatīts slimnīcas ārstu sanāksmē, un ārsti atkārtoti tika informēti par kārtību, kas jāievēro, stacionējot pacientu pret viņa gribu. Savukārt ārstam, kas pārkāpa normatīvajos aktos noteikto kārtību un pie uzņemšanas nebija pamanījis, ka pacients medicīnas kartē pierakstījis, ka nepiekrīt stacionēšanai, izteikts aizrādījums. Pozitīvi vērtējams fakts, ka tiesa, izskatot konkrēto lietu un lemjot par psihiatriskās palīdzības sniegšanu psihiatriskajā iestādē bez pacienta piekrišanas, noteica ārstēšanās termiņu skaitīt no brīža, kad pacients nogādāts psihiatriskās palīdzības iestādē, nevis no brīža, kad tiesa šo lēmumu pieņēma. Jāatzīmē, ka tiesa šajā lietā lēmumu pieņēma, kad pacients jau mēnesi bija ārstēts bez viņa piekrišanas.

Tiesībsargs rekomendācijās psihiatriskās ārstniecības iestādēm ir norādījis, ka Ārstniecības likuma 68.pantā dotā iespēja tiesai izlemt pacientu stacionēšanas nepieciešamību būtu izmantojama plašāk, tādējādi dodot iespēju pacientam saņemt profesionālu pārstāvību un neatkarīgu lēmumu par stacionēšanas nepieciešamību.

2009.gadā tika saņemti vairāki iesniegumi, kuros personas norādīja, ka viņām kriminālprocesa ietvaros noteikts medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis - ārstēšana psihiatriskajā slimnīcā, bet par pieņemto lēmumu persona uzzinājusi tikai tad, kad policijas darbinieki personu aizturējuši un nogādājuši slimnīcā. Saskaņā ar Kriminālprocesa likumu personai, pret kuru ir uzsākts process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai, ir tiesības uz valsts apmaksātu aizstāvi. Prakse liecina, ka aizstāvja piedalīšanās

procesā ir formāla. Šajos procesos tiesa parasti personas tiesību un interešu pārstāvībai personai nozīmē arī pārstāvi. Savukārt pašu personu tiesa izvēlas uz tiesas sēdi neaicināt. Tiesas nozīmētie pārstāvji ir bāriņtiesu darbinieki, kuriem bieži vien nav informācijas un pieredzes, lai piedalītos šādos procesos, kā arī likums nenosaka pārstāvja pienākumu par tiesas pieņemto lēmumu informēt personu, kurai medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis piemērots. Tādēļ nereti izveidojas situācija, ka personas par tiesas pieņemtajiem lēmumiem uzzina novēloti, tādējādi zaudējot iespēju šādu lēmumu pārsūdzēt.

2009.gadā Tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus, kuros iesniedzēji norāda uz viņuprāt nepamatotu policijas darbinieku rīcību, ierobežojot personas brīvību. Lai gan vairumā gadījumu pārkāpumi amatpersonu rīcībā netika konstatēti, tomēr atsevišķos gadījumos tika secināts, ka amatpersonu rīcība nav bijusi samērīga vai arī persona nav tikusi informēta par aizturēšanas iemesliem.

Piemērs. Tiesībsarga birojā vērsās persona, kura norādīja, ka braukusi kopā ar citu personu uz policijas pārvaldi, lai nodotu atrasto šaujamieroci. Ceļā automašīnu apturēja un pārmeklēja mežsaimniecības darbinieks un, atrodot šaujamieroci, izsauca policijas darbiniekus. Savukārt policijas darbinieki abas personas aizturēja un nogādāja policijas iecirknī. Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, Tiesībsargs secināja, ka personas tika aizturētas uz aizdomu pamata par nelikumīgu šaujamieroču glabāšanu. Proti, personas tika aizturētas Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk – LAPK) noteiktajā kārtībā uz aizdomu pamata par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Likumdevējs ir noteicis, ka LAPK kārtībā personu var aizturēt vienīgi par administratīva pārkāpuma izdarīšanu. No minētā ir arī secināms, ka administratīvās aizturēšanas protokolā nav norādīts LAPK paredzētais aizturēšanas motīvs. Tāpat

personas, kas ir aizturēta kriminālprocesa ietvaros, tiesības ir plašākas, salīdzinājumā ar LAPK noteiktajā kārtībā aizturētās personas tiesībām. Līdz ar to, aizturot personu LAPK noteiktajā kārtībā par iespējamu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, viņa netiek informēta par savām tiesībām pilnā apjomā. Tādējādi tika pārkāptas Latvijas Republikas Satversmes 90. un 94.pantā garantētās tiesības. Par atzinumā konstatēto tika informētas atbildīgās iestādes.

2009.gadā ir samazinājies iesniegumu skaits, kuros ir izteikta neapmierinātība ar personai piemēroto drošības līdzekli – apcietinājumu. Pārsvarā gadījumu personas pašas nebija izmantojušas Kriminālprocesa likumā noteikto apcietinājuma piemērošanas pārsūdzības mehānismu, šajos gadījumos Tiesībsargs informēja personas par viņu tiesībām.

2009.gadā Tiesībsarga biroja pārstāvji piedalījās Tieslietu ministrijas rīkotajā Kriminālprocesa darba grupā, kurā izteica viedokli par dažādiem jautājumiem. Tā, piemēram, neatbalstīja iespējamo grozījumu izdarīšanu Kriminālprocesa likumā, kuri paredzētu izslēgt no Kriminālprocesa likuma 243.panta otrās daļas 2.punktu, kas kā vienu no drošības līdzekļiem nepilngadīgajiem paredz ieviešanu sociālās korekcijas izglītības iestādē. Tiesībsargs uzskatīja, ka, ja bērns atzīts par aizdomās turēto vai apsūdzēto, viņam ir sociālās uzvedības novirzes un ieviešana sociālās korekcijas iestādē ir piemērotākais drošības līdzeklis bērniem, kurus nav nepieciešams turēt apcietinājumā, tomēr nav pietiekamas pārliecības, ka, atrodoties brīvībā, nepilngadīgais izpildīs savus procesuālos pienākumus un neizdarīs jaunus noziedzīgus nodarījumus. Ja minētais drošības līdzeklis tiktu izslēgts no Kriminālprocesa likuma, pieaugtu apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošana nepilngadīgajiem, kas

novestu pie ieslodzījuma vietās ievietoto bērnu skaita pieauguma. Tas nav pieļaujami un neatbilst Bērnu tiesību

aizsardzības likumā nostiprinātajiem bērnu tiesību aizsardzības principiem.

Tiesības uz taisnīgu tiesu

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 10.,11.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14., 15.pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pants

Latvijas Republikas Satversmes 92.pants.

Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā ir noteikts, ka **ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā**. Tiesības uz taisnīgu tiesu ietver vairākus elementus, piemēram, pieeju tiesai, tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā, pušu līdztiesības principu, nevainīguma prezumpciju, tiesības uz aizstāvību, tiesības uz informāciju par apsūdzību u.c. Tiesības uz taisnīgu tiesu ietver arī pirmstiesas procesu.

2009.gadā par tiesībām uz taisnīgu tiesu saņemti 257 rakstveida iesniegumi, no tiem 76 gadījumos ierosinātas pārbaudes lietas. Papildus sniegtas 480 mutiskas konsultācijas saistībā ar tiesībām uz taisnīgu tiesu.

Visbiežāk pie Tiesībsarga personas vērsušās ar jautājumiem par tiesībām uz taisnīgu lietas izskatīšanu. Tiesībsargs arvien saņem daudz iesniegumu, kuros personas apšaubā tiesas objektivitāti, norādot, ka ir nepamatoti notiesātas vai civilprocesa ietvaros nepiekrīt tiesas nolēmumiem, norādot, ka tiesa nav pienācīgi vērtējusi visus pierādījumus. Šādās situācijās Tiesībsargs personas informē par tiesībām nolēmumus pārsūdzēt apelācijas un kasācijas kārtībā, jo atcelt tiesas pieņemto nolēmumu ir tiesīga tikai augstākas instances tiesa.

Piemērs. Persona vērsās pie Tiesībsarga ar iesniegumu par tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu, norādot, ka gan pirmās instances, gan apelācijas instances tiesas procesa laikā viņai kā apsūdzētajai

kriminālprocesā liedza iespēju uzdot jautājumus cietušajai personai. Veicot pārbaudi, Tiesībsargs noskaidroja, ka konkrētajā krimināllietā tiesa ir uzskatījusi, ka lietā iepriekš sniegtās cietušās personas liecības ir pietiekamas un papildu pratināšana nav nepieciešama. Ņemot vērā, ka atbilstoši judikatūrai apsūdzētā tiesības dažādās instancēs var tikt ierobežotas, lai noteiktu kategoriju lietās cietušajam nesagādātu papildu ciešanas un neradītu iespējamību, ka cietušais tiks atkārtoti traumēts, Tiesībsargs secināja, ka tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums attiecībā uz S. nav pieļauts.

Ievērojams skaits iesniegumu saņemts arī par ierobežotu pieeju tiesai. No iesniegumu satura izriet, ka personām ir bijušas dažādas problēmas, kas, viņuprāt, radījušas šķēršļus piekļūt tiesai. Kā piemēru var minēt personu nespēju samaksāt valsts nodevas un informācijas trūkumu par tiesībām lūgt tiesu, izvērtējot personas materiālo stāvokli, pilnībā vai daļēji atbrīvot no valsts nodevas samaksas. Vairāki iesniegumi saņemti ar lūgumu izvērtēt ar 2009.gada 5.februāra Civilprocesa likuma grozījumiem noteikto valsts un kancelejas nodevu samērīgumu. Pārbaudes rezultātā secināts, ka Satversmes 92.pantā garantētā tiesas pieejamība ar šiem grozījumiem netiks ievērojami kavēta, jo īpaši tāpēc, ka Civilprocesa likuma normas nodrošina tiesu pieejamību maznodrošinātām personām. Palielinot valsts un kancelejas nodevu apmēru, likumdevējs rīkojies savas

rīcības brīvības ietvaros un nav pārkāpis Satversmes 92.panta pirmo teikumu.

Joprojām jāsecina, ka personām ir problēmas ar juridiskās palīdzības saņemšanu gan pieejamo juridisko pakalpojumu kvalitātes dēļ, gan to nepieejamības dēļ. Ievērojams skaits iesniedzēju norāda, ka finansiālu apsvērumu dēļ nevar saņemt kvalificētu juridisko palīdzību, savukārt valsts apmaksāto juridisko palīdzību nav tiesīgas saņemt tādēļ, ka atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai nav atzītas par maznodrošinātām vai trūcīgām. Bez tam 2009.gada 12.jūnijā tika pieņemti grozījumi Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā, kas stājās spēkā 2009.gada 1.jūlijā. Pieņemtie grozījumi paredz ierobežot arī Juridiskās palīdzības administrācijas sniegtās valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu. Uz šīm problēmām tika norādīts Juridiskās palīdzības administrācijas un Tiesībsarga biroja pārstāvju kopīgi organizētajā apspriedē, kuras ietvaros mēģināts rast risinājumu savstarpējās sadarbības jautājumos.

Tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus par amatpersonu rīcību, veicot pirmstiesas izmeklēšanu kriminālprocesā. Diemžēl vairumā gadījumu iesniedzēji nav ņēmuši vērā to, ka Tiesībsargs nav kompetents pieņemt lēmumus kriminālprocesā, kā arī izvērtēt krimināllietas materiālus pēc būtības. Tā, piemēram, vairākas personas ir izteikušas sūdzības par atteikumu uzsākt kriminālprocesu. Šādos gadījumos personām ir paskaidrots, ka Tiesībsarga kompetencē neietilpst izvērtēt pēc būtības, kādos gadījumos kriminālprocess ir uzsākts pamatoti un kādos nē, un izskaidrota lēmuma par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu pārsūdzēšanas kārtība. Tāpat tika saņemti vairāki iesniegumi par iespējamu kriminālprocesa uzsākšanas un izmeklēšanas novilcināšanu.

Piemērs. Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka policijas darbinieki vairāk nekā trīs mēnešus pēc iesnieguma par iespējamu noziedzīgu nodarījumu saņemšanas nav pieņēmuši lēmumu ne par kriminālprocesa uzsākšanu, ne par atteikumu uzsākt kriminālprocesu. Cietusī persona ar iesniegumiem par minēto jautājumu bija vērsusies visās uzraugošajās institūcijās, kuras pārkāpumus nekonstatēja. Tiesībsargs lūdza rajona prokuratūru veikt pārbaudi, kā arī sniegt informāciju par kriminālprocesa ietvaros veikto izmeklēšanas darbību datumiem. Prokuratūra savā atbildē norādīja, ka iesniedzējs jau vairākkārt ir vērsies ar iesniegumiem dažādās prokuratūrās par kriminālprocesa novilcināšanu, bet, veicot pārbaudes, Kriminālprocesa likuma vai Krimināllikuma pārkāpumi nav konstatēti. Tiesībsargs vērsās tiesas apgabala prokuratūrā ar lūgumu izvērtēt prokuratūras sniegto atbildi. Tiesas apgabala prokuratūra atzina, ka konkrētajā lietā kriminālprocess ir uzsākts novēloti un rajona prokuratūras virsprokurors nav vērtējis kriminālprocesa uzsākšanas savlaicīgumu. Tāpat tika konstatēts, ka atteikšanās Tiesībsargam sniegt informāciju par kriminālprocesā veikto procesuālo darbību datumiem bijusi nepamatota, jo šīs ziņas nav klasificējamās kā izmeklēšanas noslēpums Kriminālprocesa likuma 375.panta pirmās daļas izpratnē, un to izpaušana nevar kavēt kriminālprocesa sekmīgu norisi. Vienlaikus atbildē tika norādīts, ka attiecīgajam Valsts policijas reģiona pārvaldes iecirknim iesniegts prokurora iesniegums par likuma pārkāpuma nepieļaujamību saistībā ar nesavlaicīgu kriminālprocesa uzsākšanu. Savukārt rajona prokuratūras virsprokuroram norādīts uz nepieciešamību rūpīgāk izvērtēt informāciju par policijas darbinieku pieļautajiem iespējamajiem likumpārkāpumiem un ieteikt neinterpretēt

sašaurināti Kriminālprocesa likuma 375.panta pirmo daļu.

Minētās lietas ietvaros izkristalizējās problēma, ar kuru Tiesībsargs jau ir saskāries vairakkārt, proti, ar to, ka situācijās, kad ir nepieciešams izvērtēt jautājumu par iespējamām pārkāpumiem pirmstiesas kriminālprocesā, atbildīgās institūcijas atsakās sniegt informāciju, norādot, ka tas ir izmeklēšanas noslēpums. Arī šajā pārbaudes lietā prokuratūra norādīja, ka saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 375.pantu kriminālprocesa laikā krimināllietā esošie materiāli ir izmeklēšanas noslēpums, ar kuriem ir iespējams iepazīties tikai ar procesa virzītāja atļauju likumā noteiktajā kārtībā, līdz ar to šādu informāciju nav iespējams sniegt. Šajā sakarā Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2008.gada 6.novembra sprieduma lietā Nr.SKA-705/2008⁴ 10.punktā ir secinājis, ka: „Kriminālprocesa likuma 375.panta pirmajā daļā minētais izmeklēšanas noslēpums saprotams, nevis kā vispārējs aizliegums pirmstiesas procesā izsniegt krimināllietas materiālus šajā normā neminētām personām, bet gan ir vērst uz kriminālprocesa mērķa sasniegšanu. Proti, tas dod iespēju procesa virzītājam izlemt, vai lietas materiālu izsniegšana konkrētajā brīdī un konkrētajai personai nekaitē izmeklēšanas interesēm, un vajadzības gadījumā atteikt materiālu izsniegšanu. Tomēr materiālu neizsniegšana kriminālprocesā nevar būt pašmērķis. Ja tas procesa virzītāja ieskatā neietekmē procesa sekmīgu virzību, tad materiālu neizsniegšanai nav pamata.” Savukārt Tiesībsarga likuma mērķis ir veicināt cilvēktiesību aizsardzību, un tas nerada

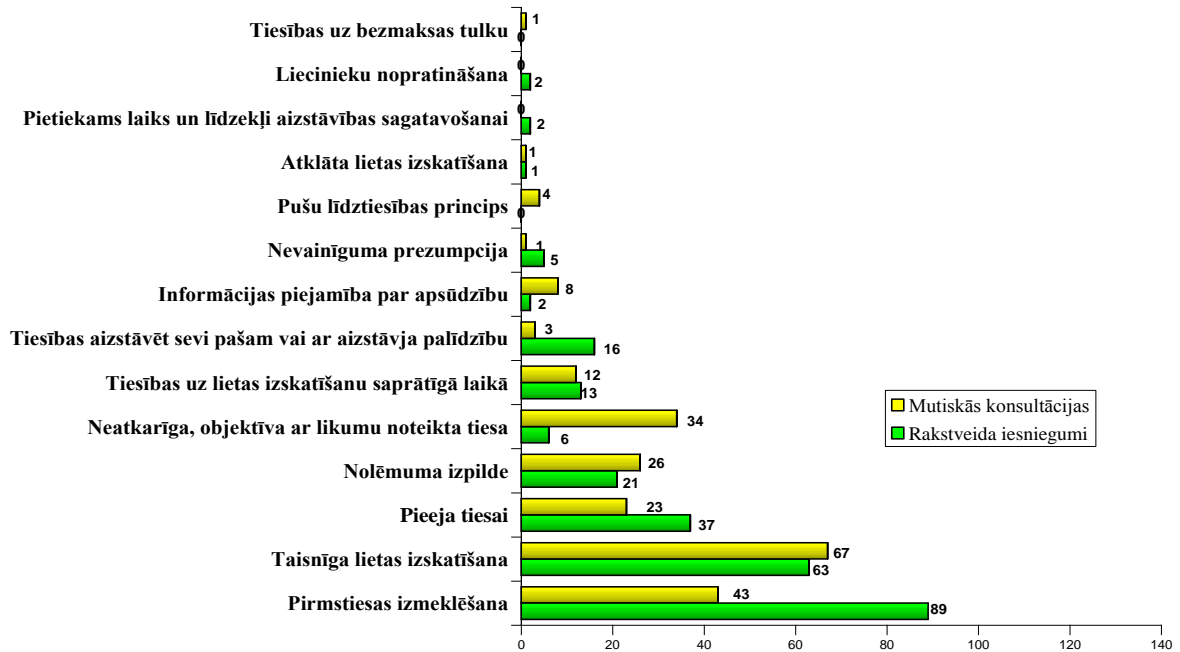
apdraudējumu kriminālprocesa interesēm, bet, tieši pretēji, veicina kriminālprocesa mērķu sasniegšanu. Tiesībsargam ir deleģēts pienākums kontrolēt, kā tiek ievērotas Latvijas Republikas Satversmē un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos noteiktās tiesības. Šī mērķa sasniegšanai Tiesībsarga likuma 13.panta 1.punkts paredz Tiesībsarga tiesības **pieprasīt un saņemt bez maksas no iestādes pārbaudes lietā nepieciešamos dokumentus (administratīvos aktus, procesuālos lēmumus, vēstules), paskaidrojumus un citu informāciju.** Konkrētajā gadījumā pārbaudes lietas ietvaros informācija par veiktajām izmeklēšanas darbībām bija būtiska, lai konstatētu, vai kriminālprocess izmeklēšanas stadijā nav novilcināts.

Tāpat kā 2008.gadā, arī 2009.gadā tika saņemti vairāki iesniegumi par iespējamu tiesību uz lietas iztiesāšanu saprātīgos termiņos pārkāpumu. Ņemot vērā ekonomisko situāciju valstī, personas tika atbrīvotas no darba, tai skaitā arī valsts sektorā strādājošie. Darbinieki aktīvi izmantoja tiesības aizstāvēt savas aizskartās tiesības tiesā. Saskaņā ar Civilprocesa likumu šādi strīdi tiesā tiek skatīti prioritārā kārtībā, kaut gan praksē nākas secināt, ka, ja puses izmanto pārsūdzības tiesības, tad tiesvedība nereti ieilgst un rada ilgstošu tiesisko nenoteiktību.

4

http://c4.vds.deac.lv/files/AL/2008/11_2008/06_11_2008/AL_0611_AT_SKA-0705_2008.pdf

Gada ziņojums 2009

Piemērs. Persona vērsās Tiesībsarga birojā, jo bija atbrīvota no darba prokuratūrā un darba devēja rīkojumu apstrīdēja tiesā. Administratīvā rajona tiesa pēc pieteikuma saņemšanas tiesā lietu izskatīšanai bija nozīmējusi tikai pēc gada. Šādos gadījumos gan Tiesībsargs, gan Tieslietu ministrija ir paudusi viedokli, ka uz lietām par atbrīvošanu no darba (ja atbrīvošana ir uzskatāma par administratīvo aktu un tiek pārsūdzēta Administratīvajā rajona tiesā) būtu attiecināmi analogi noteikumi kā uz darba strīdiem, proti, tās būtu izskatāmas prioritāri salīdzinājumā ar citām lietām. Jāpiebilst, ka konkrētajā lietā persona arī pati aktīvi realizēja savas tiesības un lūdza izskatīt lietu paātrinātā kārtībā, kā rezultātā tiesa personas lūgumu apmierināja un lietu izskatīja nepilnu sešu mēnešu laikā.

Arī 2009.gadā saņemtie iesniegumi par iespējamu lietas iztiesāšanas saprātīga termiņa neievērošanu lielākoties ir par ilgajiem nogaides periodiem krimināllietu iztiesāšanā apelācijas kārtībā. Tāpat vairāki iesniegumi saņemti par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā 2009.gadā izdarītajiem grozījumiem, kas

atsevišķās lietu kategorijās neparedz lietas pārsūdzības iespēju kasācijas kārtībā. Ierosinātās pārbaudes lietas ietvaros Tiesībsargs izpētīja Eiropas Cilvēktiesību tiesas nostāju šajā jautājumā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka Konvencijas 6.pantā nav tieši norādītas tiesības pat uz apelācijas pieejamību un vienīgais precīzi formulētais nosacījums par apelāciju ietverts Konvencijas 7.protokola 2.pantā, kas garantē minētās tiesības tikai kriminālās tiesvedības gadījumos⁵. Līdz ar to Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka Konvencijas 6.pants neuzliek valstīm par pienākumu visos gadījumos ieviest apelācijas tiesu sistēmu un valsts pati var noteikt pārsūdzības principa apjomu saskaņā ar savu tiesību sistēmu. Ieviešot apelācijas tiesu sistēmu, valsts savā likumā var noteikt lietu kategorijas, kurām pārsūdzība apelācijas instancē nav paredzēta⁶. Līdzīgs princips ir attiecināms arī uz lietas izskatīšanu kasācijas instancē.

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1970. gada 17. janvāra spriedums lietā *Delcourt v. Belgium*, 25.punkts.

⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002.gada 17.janvāra spriedums lietā nr.2001-08-01, Secinājumu daļas 3.punkta ceturtdaļa.

Tādējādi ne Konvencijas normas, ne Satversmes 92.pants neietver obligātu prasību nodrošināt iespēju izskatīt ikvienu administratīvā pārkāpuma lietu augstākas instances tiesā un jēdziens “taisnīga tiesa” negarantē tiesības ikvienu šādu lietu pārsūdzēt apelācijas instancē⁷. No minētā secināms, ka administratīvās lietas izskatīšanas nodrošināšana kasācijas instancē nav obligāta tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļa, ņemot vērā, ka Satversmes tiesa ir atzinusi, ka pat apelācijas instance ne vienmēr ir obligāta.

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli un uzsvēris to, ka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzētais administratīvais arests var tikt uzskatīts par kriminālsodu. Tādējādi gadījumos, kad kā administratīvā soda veids ir piemērots administratīvais arests, personai ir tādas pašas tiesības kā krimināllietās un uz to attiecas Konvencijas 6.pants, tā otrajā daļā paredzētā nevainīguma prezumpcija un trešajā daļā paredzētās procesuālās garantijas. Tomēr minētais pants nenosaka, ka valstij jānodrošina tiesības visas lietas izskatīt augstākā instancē.

Jānorāda, ka sodi, kurus piemēro saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu, lielākoties ir vieglāki, nekā krimināllietās piespriestie. Un, lai arī tie ir pielīdzināmi krimināllietās piespriestajiem sodiem, valsts ir tiesīga lemt par to, cik instancēs jāskata katra veida lietas. Šajā gadījumā, nosakot, ka apelācijas instances tiesas spriedums nav pārsūdzams un stājas spēkā tā sastādīšanas dienā, netiek pārkāptas personas cilvēktiesības.

Persona sūdzējās, ka bija stājies spēkā pirmās instances tiesas spriedums, ar kuru tika izbeigta administratīvā pārkāpuma lieta, savukārt prokurors bija iesniedzis protestu par tiesas pieņemto lēmumu. Persona uzskatīja, ka prokurors

salīdzinājumā ar personu atrodas privilēģētākā kārtā, jo prokurora tiesībām iesniegt protestu likums neparedz termiņa ierobežojumu. Pārbaudes lietas ietvaros, izpētot lietas faktiskos un tiesiskos apstākļus, personas tiesības uz taisnīgu tiesu pārkāpums netika konstatēts.

Nereti personas vērsās Tiesībsarga birojā par tiesu institūcijas darbinieku pieļautajām kļūdām, par dokumentu izsniegšanas kārtības pārkāpumiem, par novēloti sagatavotiem nolēmumiem, kā arī par pavēstes nosūtīšanas kārtības neievērošanu.

Piemērs. Iesniegumā persona norādīja, ka tiesa, nosūtot nolēmumu, nav ievērojusi viņas tiesības uz privāto dzīvi, tādējādi nodarot morālo kaitējumu. Konkrētajā gadījumā pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka tiesa, nosūtot tiesas nolēmumu darba devējam, bija pārkāpusi normatīvajos aktos noteiktās informācijas sagatavošanas prasības. Tiesu institūcija sava darbinieka vainu atzina, bet, ņemot vērā noilguma iestāšanos, konkrēto darbinieku saukt pie disciplinārās atbildības nebija iespējams. Tiesībsargs atzinumā norādīja, ka konkrētajā gadījumā šāda rīcība ir uzskatāma par iestādes faktisko rīcību Administratīvā procesa likuma izpratnē un personai likumā noteiktajā kārtībā ir tiesības vērsties Administratīvajā rajona tiesā, vienlaicīgi prasot atlīdzinājumu par nodarīto kaitējumu.

Piemērs. Pēc personas iesnieguma tika ierosināta pārbaudes lieta, lai izvērtētu situāciju, kurā LR Augstākās tiesas interneta mājas lapā tika ievietots lēmums lietā. Pārbaudes rezultātā konstatēts, ka Augstākās tiesas mājas lapā tika ievietots nolēmuma teksts, kurā personas dati bija dzēsti saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto. Tomēr no blakus lēmumam ievietotās informācijas, kur bija norādīts personas vārds, uzvārds un statuss

⁷ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002.gada 20.jūnija spriedums lietā Nr.2001-17-0106, Secinājumu daļas 5.punkta ceturtnā daļa.

konkrētajā lietā, bija iespējams secināt, ka nolēmums ir attiecināms uz šo personu. Tādējādi, lai gan formāli bija ievērotas normatīvajos aktos noteiktās prasības attiecībā uz tiesas nolēmumu publiskošanu, tomēr bija iespējams identificēt nolēmumā minēto personu, tādējādi nenodrošinot personas datu aizsardzību un pārkāpjot tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Augstākā Tiesa informēja, ka konkrētais nolēmums ir izņemts no kalendāra un personas datu neatbilstoša izmantošana pārtraukta. Atzinumā Tiesībsargs secināja, ka nav nodrošināta personas datu atbilstoša apstrāde un ir noticis personas uz privāto dzīvi aizskārums. Personai izskaidrotas tiesības pārsūdzēt iestādes faktisko rīcību Administratīvā procesa likumā paredzētajā kārtībā.

Pēc vairākām publikācijām plašsaziņas līdzekļos Tiesībsargs 2008.gada nogalē pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu par foto iekārtu (foto radaru) izmantošanu ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumu fiksēšanai un personas sodīšanu par izdarīto pārkāpumu, kas ir fiksēts ar foto iekārtām. 2009.gadā pārbaudes lieta tika pabeigta ar atzinumu, kurā izvērtēts jautājums par personas sodīšanu par izdarīto pārkāpumu, kas fiksēts ar foto iekārtām, atbilstību cilvēktiesību prasībām.

Piemērs. Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, tika konstatēts, ka saskaņā ar spēkā esošo regulējumu izmeklēšana par šāda veida pārkāpumiem netiek veikta, kā rezultātā pastāv varbūtība, ka amatpersonai pieņemot lēmumu par soda piemērošanu, var tikt pārkāpta nevainīguma prezumpcija. Vienlaikus pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka atkarībā no pārkāpuma fiksācijas veida personai piemērotais sods var atšķirties, proti, gadījumā, ja LAPK 149.⁸ pantā paredzēto pārkāpumu fiksēs Ceļu policijas darbinieks, personai atsevišķos gadījumos

tiks piemērots diferencēts naudas sods, papildsods, kā arī automātiski reģistrēti soda punkti. Savukārt, ja pārkāpumu fiksēs foto radars, personai tiks piemērots vienīgi minimālais naudas sods. Ņemot vērā minēto, pārbaudes lietā tika secināts, ka spēkā esošais tiesiskais regulējums paredz atšķirīgu (atkarībā no pārkāpuma fiksācijas veida) atbildību personām, kuras izdarījušas vienādu pārkāpumu. Par atzinumā konstatēto tika informēta Tieslietu ministrija un Iekšlietu ministrija. Pilns atzinuma teksts pieejams Tiesībsarga interneta mājas lapā.⁸

Izvērtējot Tiesībsarga birojā saņemtus iesniegumus par cilvēktiesību pārkāpumiem rīcībnespējas atzīšanas procesos, kā arī procesos, kas tiek ierosināti par rīcības spējas atjaunošanu, un izanalizējot Civillikumā un Civilprocesa likumā noteikto regulējumu, kas nosaka kārtību rīcībnespējas atzīšanai un rīcības spējas atjaunošanai, tika secināts, ka vairākas normas, kas regulē šos jautājumus, neatbilst Satversmei un starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem.

Civilprocesa likuma 270.panta pirmā daļa nosaka personu loku, kuras ir tiesīgas iesniegt pieteikumu par rīcības spējas atjaunošanu, nosakot, ka pieteikumu var iesniegt bāriņtiesa vai prokurors. Tiesībsarga ieskatā minētais personu loks ir pārāk sašaurināts un aizskar personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Būtu nepieciešams šajā personu lokā iekļaut arī aizgādni, jo šī persona ir tā, kas pārstāv rīcībnespējīgo personu tiesiskajās attiecībās un dažkārt arī vislabāk var spriest par personas rīcības spēju atjaunošanos. Tāpat Tiesībsargs uzskata, ka šajā personu lokā vajadzētu iekļaut arī pašu rīcībnespējīgo personu, kā arī likumā

8

http://www.tiesibsargs.lv/lat/petijumi_un_viedokli/viedokli/?doc=600

būtu skaidri jānosaka, ka procesā par rīcības spējas atjaunošanu pašai personai ir tiesības piedalīties kā lietas dalībniekam.

Lai risinātu šo problēmu, Tiesībsargs ir vērsies Tieslietu ministrijā ar lūgumu grozīt šo normu. Tieslietu ministrija ir paudusi atbalstu nepieciešamībai izdarīt grozījumus Civillikumā un Civilprocesa likumā saistībā ar šiem jautājumiem.

Vērtējot tiesību uz taisnīgu tiesu iespējamo aizskārumu, 2009.gadā Tiesībsargs sniedza divus atzinumus Satversmes tiesai – lietā Nr.2009-85-01 par Civilprocesa likuma 141.panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 91. un 92.pantam, kā arī par Civilprocesa likuma 400.panta pirmās daļas 1.punkta un 405.panta pirmās un trešās daļas atbilstību Satversmes 92.pantam. Abos gadījumos Tiesībsarga viedoklis bija vienāds – regulējums atbilst Satversmē garantētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu.⁹

Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā judikatūrā ir norādījusi, ka valstij jānodrošina personas pamattiesību aizsardzība tik efektīvi, cik iespējams, un tiesības vērsties tiesā nav absolūtas, tādēļ tās var tikt ierobežotas. Tomēr valstij, nosakot ierobežojumus, būtu svarīgi ievērot, ka ierobežojumam jābūt noteiktam legītīma mērķa sasniegšanai un jābūt samērīgam un nepieciešamam demokrātiskā sabiedrībā. Aizsargājot citu cilvēku tiesības, ir iespējams noteikt kvalificēto cilvēktiesību ierobežojumu, kas īpaši uzsver un konkretizē šīs ierobežošanas legītīmo mērķi. Saeimas Juridiskais birojs, skaidrojot Civilprocesa likuma 141.panta grozījumu veikšanas legītīmo mērķi, norādīja uz kvalificēto ierobežojuma mērķi – civilprocesa efektivizēšana saistībā ar praksē pastāvošajām problēmām, kad iespēja iesniegt blakus sūdzību tiek izmantota, lai

novilcinātu lietas izskatīšanu, un lieta no tiesas, kura izskata lietu pēc būtības, tiek pārsūtīta tiesai, kas izskata blakus sūdzību. Pie vairākkārtējas lēmuma par prasības nodrošināšanu pārsūdzēšanas tiesa nespēj uzsākt lietas izskatīšanu pēc būtības, un personas aizskarto interešu aizsardzības mehānisms kļūst neefektīvs.

Jēdziens „taisnīga tiesa” ietver sevī tiesiskai valstij atbilstošu procesu, proti, procesu, kas ir ne tikai taisnīgs, bet arī efektīvs. Lietas dalībniekiem piešķirtās tiesības pierādīt savu taisnību nevar tikt realizētas nerespektējot apstākli, ka civillieta ir jāizskata savlaicīgi un lietas dalībniekiem piešķirtās tiesības ir jāizmanto labticīgi.

Izvērtējot apstrīdēto regulējumu, Tiesībsargs konstatēja, ka likumdevējs Civilprocesa likuma 19.nodaļā, liedzot atbildētājam apstrīdēt lēmumu par prasības nodrošināšanu un lēmumu par atteikšanos atcelt prasības nodrošinājumu, ir iekļāvis kompensējošu mehānismu, lai puses savu tiesību un pienākumu realizēšanā līdzsvarotu un nenostādītu nevienlīdzīgā situācijā. Gadījumā, ja tiesa ir noteikusi prasības nodrošinājumu, atbildētājam pastāv iespēja lūgt tiesu aizstāt noteikto prasības nodrošinājuma līdzekli vai atcelt to, ja tas uzlikts nepamatoti (Civilprocesa likuma 140.panta trešā, ceturtā un piektā daļa), savukārt Civilprocesa likuma 140.panta otrā daļa paredz, ka, apmierinot pieteikumu par prasības nodrošinājumu, tiesnesis var uzdot prasītājam nodrošināt zaudējumus, kas atbildētājam varētu rasties sakarā ar prasības nodrošināšanu, iemaksājot noteiktu naudas summu tiesu izpildītāja depozīta kontā.

Nemot vērā iepriekš minēto, Tiesībsargs secināja, ka Civilprocesa likuma 141.panta pirmās daļas regulējums nepārkāpj Satversmē garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu.

Savukārt Satversmes tiesas lietā Nr.2009-93-01, kurā Tiesībsargs tika aicināts paust savu viedokli, pieteicēja izvirzītie iebildumi bija vērsti uz to, ka

⁹ Pilnu atzinuma tekstu skatīt <http://www.tiesibsargs.lv>

valsts, nosakot saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas kārtību, nav nodrošinājusi, ka lietas dalībniekiem tiek noteiktas vienādas procesuālās tiesības, proti, parādniekam netiek piešķirta tiesība sniegt paskaidrojumus tiesā, kad pret viņu tiek iesniegts pieteikums par saistību bezstrīdus piespiedu izpildi, tāpat minētais process neparedz iespēju pārsūdzēt tiesas nolēmumu apelācijas kārtībā.

ECT ir norādījusi savā judikatūrā, ka taisnīgā procesā ir svarīga pušu līdztiesība. Katrai no pusēm ir jānodrošina iespēja iesniegt paskaidrojumus un pierādījumus, lai nepieļautu situāciju, ka kāds no prāvniekiem lietā tiek nostādīts labvēlīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar otru. Pusēm jābūt nodrošinātai iespējai noprotināt aicinātos lieciniekus, kā arī saņemt juridisko palīdzību iztiesāšanas laikā.

Civilprocesa likumā ir nostiprināts princips, kas paredz pusēm pienākumu pierādīt savas prasības pamatotību. Tomēr ne visās civilprocesaālajās darbībās ir nostiprināts princips, ka tiesa nedrīkst pieņemt nolēmumu, ja nav saņemti otras puses paskaidrojumi lietā. Kā piemērus varētu minēt prasības nodrošināšanas pieteikumu izskatīšanas kārtību un aizmugurisko spriedumu.

Tiesas procesā pusēm ir jānodrošina vienlīdzīgas tiesības lietas iztiesāšanas laikā, tomēr fakts, ka puse nevar iesniegt paskaidrojumus vēl nenožīmē, ka procesa rezultāts būs netaisnīgs. Ja lietas dalībnieks neiesniedz paskaidrojumus vai ja tāda tiesība līdz nolēmuma pieņemšanai pusei nav noteikta, taisnīguma ievērošanu ir jānodrošina tiesnesim, kuram, izvērtējot iesniegtos pierādījumus un pamatojoties uz likumu, jāpieņem taisnīgs nolēmums. Ja pēc puses domām šāds nolēmums nav pieņemts, procesā jābūt noteiktai kārtībai, kādā aizskartās tiesības var tikt aizstāvētas.

Vērtējot apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 92.pantam, Tiesībsargs norādīja uz vēsturisko kontekstu, kādā

apstrīdētās tiesību normas tika iekļautas Civilprocesa likumā. Latvijas Republikā jau 20.-30.gados civilprocesā bija noteikta vienkāršota bezprasības kārtība lietu izskatīšanai par piespiedu izpildīšanu pēc publiskiem aktiem. 1995.gada 23.februārī Latvijas Civilprocesa kodeksā tika iekļauta sadaļa par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, tādējādi ar nelielām izmaiņām atjaunojot līdz 1940.gadam Latvijā pastāvējušo bezprasības piespiedu izpildi pēc publiskajiem aktiem. Izmantojot vēsturisko un teleoloģisko tiesību normu interpretācijas metodi, bezstrīdus piespiedu izpildē ir jāievēro šādi noteikumi: 1) bezstrīdus kārtībā var pieļaut izpildi tikai attiecībā uz Civilprocesa likuma 400.pantā noteiktajām saistībām, 2) šīm saistībām ir jābūt ietvertām publiskajos aktos un skaidri apliecinātām ar tiesā iesniegtajiem dokumentiem un 3) saistību izpildes termiņam un citiem nosacījumiem jābūt kategoriski noteiktiem, to izpilde nevar būt saistīta ar nosacījumiem, kuru iestāšanās iepriekš jāpierāda.

Analizējot Civilprocesa likuma 405.panta pirmās un trešās daļas atbilstību Satversmes 92.pantam, Tiesībsargs secināja, ka apstrīdētā norma nosaka ierobežojumu parādniekam iesniegt savus iebildumus par pieteikumu par bezstrīdus piespiedu izpildi ar likumu un vienādi neparedz abām pusēm iespēju apstrīdēt tiesneša lēmumu apelācijas kārtībā. Minētais ierobežojums ir noteikts ar mērķi padarīt ātrāku un efektīvāku civiltiesisko strīdu izskatīšanas kārtību tiesā. Lai arī atbildētājam nav dotas tiesības iesniegt paskaidrojumus par iesniegto pieteikumu, ierobežojums ir uzskatāms par samērīgu, jo: 1) darījumi, par kuru izpildi var iesniegt šādu pieteikumu, ir notariāli apliecināti un/vai zemesgrāmatā ierakstīti, tādēļ attiecībā uz saistības dalībnieku gribu noslēgt darījumu, visticamāk, nav apšaubāmi; 2) tie paredz parādnieka brīdināšanu, pie tam brīdinājuma esamība, izņemot gadījumus, kad puses vienojušās par tā nenosūtīšanu saskaņā ar Civilprocesa

likuma 404.panta trešo daļu ir obligāts nosacījums pieteikuma izskatīšanai tiesā. Šeit pat svarīgi būtu atzīmēt, ka, komercķīlas gadījumā tās devējs var pārsūdzēt tiesā paziņojumu par komercķīlas tiesības izlietošanu, tāpat arī parādniekam brīdinājuma saņemšanas brīdī nav liegts aizstāvēt savas aizskartās tiesības civiltiesiskā kārtībā tiesā vai atrisināt strīdu ar kreditoru sarunu ceļā.

Jautājuma daļā par tiesas nolēmuma apstrīdēšanas tiesību apelācijas

kārtībā Tiesībsargs norādīja, ka ECT savā judikatūrā ir uzsvērusi, ka valstij jānodrošina personas pamattiesību aizsardzība tik efektīvi, cik iespējams, un tiesības vērsties tiesā nav absolūtas, tādēļ tās var tikt samērīgi ierobežotas. Civilprocesa likuma 406.pants garantē parādniekam tiesības celt tiesā apvērsuma vai izpildīšanas prasību, tādēļ nevar apgalvot, ka Civilprocesa likums neļauj parādniekam aizstāvēt savas tiesības, apstrīdot tiesneša lēmumu

Tiesības uz privāto dzīvi

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 12.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17.pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pants

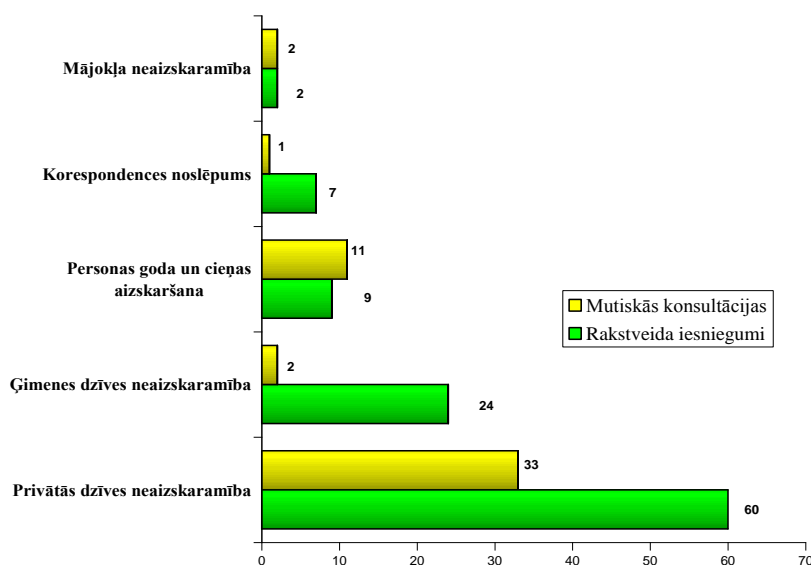
Latvijas Republikas Satversmes 96.pants

Latvijas Republikas Satversmes 96.pants nosaka, ka **ikvienai personai ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību**. Tāpat arī Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pants nosaka, ka **ikvienam ir tiesības uz savu privāto un ģimenes dzīves, korespondences un dzīvokļa neaizskaramību**. Konvencijas 8.panta mērķis ir atturēt valsti no iejaukšanās personas privātajā dzīvē.

2009.gadā ir palielinājies iesniegumu skaits par nepamatotu iejaukšanos personas privātajā dzīvē. Īpaši aktualizējās tādi jautājumi kā neatļauta videonovērošana un ar to saistītā personas datu apstrāde, kā arī komercsabiedrību, kas piedzen parādus, tiesības iejaukties parādnieku privātajā dzīvē. Lai arī kopumā iesniegumu skaits par videonovērošanu darba vietās un dzīvojamās ēkās nav liels, tomēr tendence turpmākajos gados varētu saglabāties, ņemot vērā neskaidro normatīvo regulējumu un salīdzinoši skaitliski nelielo judikatūru.

2009.gadā, sniedzot viedokli LTV par inkaso komercsabiedrību rīcību, ik rītu

ierodoties pie parādnieka mājās un aptaujājot kaimiņus un darba devējus par parādnieka privāto dzīvi, Tiesībsargs norādīja, ka katrs gadījums ir individuāls un nav vienota risinājuma visiem gadījumiem, tādēļ nevar dot viennozīmīgu atbildi, vai inkaso firma aizskar personas privāto dzīvi, ja zvana pie kaimiņa durvīm un vāc informāciju par parādnieku, vai katru dienu lūdz parādniekam atdot parādu. Tiesībsargs norādīja, ka likums neliedz zvanīt pie kaimiņu durvīm, bet, vērtējot, vai ir noticis pārkāpums, svarīgi ir zināt, kādu informāciju inkaso firmas pārstāvis pieprasa, un ko viņš stāsta kaimiņam par parādnieku (piemēram, situācija, ja saka, ka kaimiņš ir krāpnieks un parādnieks, tādēļ vēlas uzzināt, kur dzīvo viņa radnieki, varētu tikt traktēta kā iejaukšanās privātajā dzīvē). Likums tāpat neliedz ierasties pie parādnieka mājās un apvaicāties par iespējamo parāda nomaksu, tomēr regulāra, ilgstoša zvanīšana no rīta pie dzīvokļa durvīm un parāda pieprasīšana varētu liecināt par citu pārkāpumu pazīmēm, piem., huligānismu u.tml.

Valsts nevar ietekmēt līgumslēdzēju gribu uzņemties saistības privāto tiesību sfērā, tomēr valstij ir pienākums nodrošināt personu aizskarto tiesību aizsardzību. Personas, uzņemoties līgumsaistības, var nonākt situācijā, ka rodas grūtības tās izpildīt, un šādā gadījumā līdz parāda piedziņai tiesas ceļā pastāv iespēja, ka piedzinējs jeb kreditors personīgi vai ar starpnieku (uzņēmēj sabiedrības, kas nodarbojas ar parāda piedziņu) palīdzību pirms tiesvedības uzsākšanas atgādina parādniekam par saistību izpildi. Kreditors vai viņa pilnvarotā persona var nosūtīt parādniekam rakstveida brīdinājumu, bet tas neliedz tam arī personīgi ierasties mājās vai darba vietā, lai izsniegtu brīdinājumu par saistību izpildes nepieciešamību. Šajā gadījumā jāvērs uzmanība uz to, ka kreditors ar savām darbībām nedrīkst pārkāpt personas privātās dzīves neaizskaramību. Ja šādas darbības tiktu konstatētas, parādniekam ir tiesības vērsties kompetentās iestādēs (tiesā, policijā, Tiesībsarga birojā u.c.), lai aizstāvētu aizskartās tiesības.

Ekonomiskajā situācijā, kāda šobrīd vērojama valstī, aizvien vairāk cilvēkiem radīsies grūtības izpildīt līgumsaistības, tādēļ sabiedrības, kas

nodarbojas ar parādu piedziņu, protams, izmantos visus iespējamus līdzekļus, lai pēc iespējas ātrāk atgūtu parādus. Tiesībsargs nepiekrīt apgalvojumam, ka parāda piedziņas process normatīvajos aktos nav noregulēts un parādu piedzinēji var darīt jebko, ko neaizliedz likums. Parādu piedziņas kārtību Latvijas Republikā regulē ne tikai Civillikums, bet arī Civilprocesa likums, un abi minētie normatīvie akti ir saistoši arī parādu piedzinējiem. Bez tam jāatzīmē, ka minētajām sabiedrībām ir jāievēro arī Satversmes 96.pants, kas garantē ikvienam tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību.

Tāpat Tiesībsarga birojā 2009.gadā ir vērsušās vairākas personas ar lūgumu skaidrot, vai darba devējs, kaimiņi vai tuvinieki bez personas piekrišanas un brīdināšanas drīkst uzstādīt videonovērošanas kameras darba vietās, ēku trepju telpās vai dzīvokļos, kurās minētās personas dzīvo. Sniedzot atbildi uz minēto jautājumu, Tiesībsargs norādīja, ka līdzīgi jautājumam par inkaso firmu darbību, arī šeit risinājums būs individuāls katrā atsevišķā gadījumā, ņemot vērā vairākus apstākļus: vai videonovērošana vispār tiek veikta, kas to veic un uz kāda pamata, kā tiek tālāk apstrādāti

videonovērošanā iegūtie personas dati un vai tie tiek/var tikt nodoti trešajām personām. Ņemot vērā LR Datu valsts inspekcijas kompetenci, vairumā gadījumu iesniedzēji tika aicināti vērsties minētajā iestādē, lai noskaidrotu augstākminētos apstākļus. Atsevišķos gadījumos, ja iesniedzēja rīcībā bija informācija, kas ļauj uzsākt tiesvedību civiltiesiskā kārtībā, tika ieteikts izmantot tiesības celt prasību tiesā.

Piemērs. Tiesībsarga birojā vērsās persona, kura tirdzniecības centrā MAXIMA bija pamanījusi, ka virs uzlaikošanas kabīnēm ir novietota videonovērošanas kamera. Šajā situācijā Tiesībsargs izskaidroja personas tiesības uz privāto dzīvi un ieteica vērsties Datu valsts inspekcijā, lai šo pārkāpumu konstatētu, kas personai pavērtu iespējas civiltiesiskā kārtā vērsties pret veikala īpašniekiem un tiesas ceļā pierādīt nesamērīgu iejaukšanos privātajā dzīvē. Tiesībsargs norādīja, ka šajā gadījumā viennozīmīgi komersantam ir pieejami citi, saudzējošāki līdzekļi (piemēram, apsardzes pastiprināšana un citi kontroles mehānismi), lai nepieļautu veikalā zādzības.

Tiesībsargs jau iepriekš vairakkārt ir norādījis, ka šādas situācijas ir saistītas ar tiesību uz privāto dzīvi pārkāpumu. Videonovērošanas kameru uzstādīšana darba vietās, piemēram, darbinieku koplietošanas telpās, kur darbinieki pārgērbjas, vai veikalu pielaikošanas kabīnēs, lai nepieļautu zādzības, ir vērtējama kā nesamērīga iejaukšanās personas privātajā dzīvē.

Joprojām aktuāls ir jautājums par masu mediju izpratni par personas privātās dzīves neaizskaramību un robežām, kad un kādā mērā ir pieļaujama personas attēla un personas datu izmantošana televīzijas raidījumos un publikācijās presē. Personas lielākoties sūdzas par dažādiem TV raidījumiem, kuros tās tiek parādītas bez piekrišanas, un laikrakstos publicētajiem rakstiem, jo uzskata, ka tādā veidā tiek

pārkāptas viņu tiesības uz privāto dzīvi. Šādās situācijās bieži vien saduras tiesības uz vārda brīvību un personas tiesības uz privāto dzīvi un, ņemot vērā to, ka situācijas ir visdažādākās, nevar viennozīmīgi pateikt, ka visos gadījumos var konstatēt personas tiesību pārkāpumu. Tiesībsargs nereti personām iesaka izmantot iespēju civiltiesiskā kārtā celt tiesā prasību par goda un cieņas aizskārumu.

Tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus no ieslodzītajām personām, kuras norāda, ka viņām ieslodzījumā tiek liegta tikšanās ar tuviniekiem vai citām personām. Tāpat ieslodzītās personas puda neapmierinātību par korespondences cenzēšanu un sarakstes aizliegumu starp notiesātajiem. Jāatzīmē, ka 2009.gadā Tiesībsargs ir sniedzis atzinumu Satversmes tiesai lietā Nr.2009-10-01 „Par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”, kas uzsākta, lai izvērtētu Latvijas Sodū izpildes kodeksa (turpmāk tekstā – Kodekss) 49.panta otrajā daļā noteiktā sarakstes aizlieguma starp notiesātajiem brīvības atņemšanas vietās atbilstību Satversmē noteiktajām pamattiesībām – tiesībām uz personas privātās dzīves, tostarp korespondences neaizskaramību.

Izvērtējot lietas apstākļus, Tiesībsargs savā viedoklī norādīja, ka saskaņā ar Kodeksa 41.panta septīto daļu notiesāto tiesības uz korespondences neaizskaramību jau tiek ierobežotas ar mērķi nodrošināt sabiedrisko kārtību un drošību, paredzot sarakstes pārbaudi. Gadījumā, ja vēstules saturs apdraud soda izpildes mērķus, brīvības atņemšanas iestādes drošību un tajā noteikto kārtību vai satura tālāknodešana varētu veicināt kāda krimināli vai administratīvi sodāma nodarījuma izdarīšanu vai tās varētu apdraudēt citas personas ar likumu aizsargātās tiesības un intereses, saskaņā ar Kodeksa 49.panta ceturto daļu tā var tikt aizturēta un nenosūtīta. Kodeksā noteiktā

korespondences pārbaude un aizturēšana ir pietiekams ierobežojums leģitīmā mērķa sasniegšanai, savukārt nosakot dubulto ierobežojumu notiesāto tiesībām uz privāto dzīvi sarakstes jautājumos, valsts pārkāpj samērīguma principa būtību, kas izpaužas kā proporcionalitāte starp leģitīmo mērķi un izvēlētiem līdzekļiem tā sasniegšanai¹⁰. Tāpat Tiesībsargs lūdza Satversmes tiesu vērst uzmanību uz apstākli, ka pastāvošie korespondences ierobežojumi rada ne tikai tiesību uz korespondences neaizskaramību pārkāpumus, bet var radīt arī tiesību uz privāto dzīvi aizskārumu. Ja sarakste tiek liegta starp notiesātajiem, kuri vēlas stāties laulībā un/vai kuriem ir vai ir gaidāms kopīgs bērns, sarakstes atteikuma gadījumā valsts ierobežo arī personu tiesības uz ģimenes dzīvi. Ņemot vērā augstāk minēto, Tiesībsargs lūdza atzīt Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.panta otro daļu par neatbilstošu Satversmes 96.pantam.¹¹ Satversmes tiesa 2009.gada 18.decembra spriedumā atzina Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49. panta otro daļu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam.

2009.gada nogalē Saeimā tika pieņemts Pacientu tiesību likums. Normatīvā akta pieņemšanas gaitā 2009.gada sākumā tika izteikta vēlme papildināt likumprojektu „Pacientu tiesību likums” ar normu, kas Valsts kontrolei dotu tiesības iegūt sensitīvus pacientu datus. Jāatzīmē, ka jau 2008.gadā Tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros uzskatīja par nepieciešamu izvērtēt šāda cilvēktiesību ierobežojuma atbilstību leģitīmam mērķim un nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā. Izanalizējot

pašlaik spēkā esošo tiesisko regulējumu, tika sniegts atzinums, kurā secināts, ka ne Fizisko personu datu aizsardzības likuma 11.pants, ne Ārstniecības likuma 50.pants neparedz Valsts kontrolei tiesības pieprasīt identificējamus pacientu datus. Tiesībsargs arī šoreiz norādīja, ka šāda pacientu sensitīvu datu nodošana Valsts kontrolei nav samērīga ar labumu, ko sabiedrība kopumā gūst no šiem ierobežojumiem, un tādējādi šāds cilvēktiesību ierobežojums nav attaisnojams. Īpaši, ņemot vērā Valsts kontroles praksi, kādā apjomā augstāk minētā informācija tika pieprasīta, likumprojekta papildinājums būtiski varētu apdraudēt personu tiesības uz privāto dzīvi. Jāatzīmē, ka minētais normatīvais akts tika pieņemts un likumprojekta papildinājums - Valsts kontroles tiesības iegūt sensitīvus pacientu datus - noraidīts.

2009.gadā ir aktualizējies jautājums par personas sensitīvo datu aizsardzību kriminālprocesa ietvaros.

Piemērs. Persona informēja, ka kriminālprocesā pirmstiesas izmeklēšanas laikā tika iegūta un iekļauta lietas materiālos sensitīva informācija, kura ir pieejama visām kriminālprocesā iesaistītajām personām. Pārbaudes lietas ietvaros Tiesībsargs vērsās Valsts policijā un Ģenerālprokuratūrā. Saskaņā ar Ģenerālprokuratūras sniegto informāciju, ja krimināllietas materiālos ir sensitīvi dati, tad personas, kurām ir tiesības iepazīties ar krimināllietas materiāliem, var iepazīties ar visiem materiāliem, t.sk., ar citas personas sensitīvajiem datiem. Kriminālprocesa likums paredz, ka ar krimināllietas materiāliem var iepazīties apsūdzētais, aizstāvis un cietušais. Par nelikumīgām darbībām ar fiziskās personas datiem, t.sk., par sensitīvo datu izpaušanu atkarībā no nodarījuma sekām un subjekta iestājas administratīvā atbildība vai

¹⁰ Savā viedoklī Tiesībsargs norādīja uz ECT judikatūru (lieta *Pfeifer and Plankl v. Austria*), kurā tika atzīts, ka atsevišķi pasākumi ieslodzīto korespondences kontrolei nav paši par sevi pretrunā ar ECK, tomēr iejaukšanās nedrīkst būt lielāka par to, ko prasa leģitīmais mērķis, kādu ar šādu iejaukšanos iecerēts sasniegt.

¹¹ Pilnu atzinuma tekstu skatīt

<http://www.tiesibsargs.lv>

kriminālatbildība.¹² Savukārt Krimināllikuma 304.pantā paredzēta atbildība par pirmstiesas kriminālprocesā iegūto ziņu izpaušanu bez izmeklētāja vai prokurora atļaujas līdz šā procesa pabeigšanai, ja to izdarījusi persona, kura ir bijusi brīdināta par attiecīgo ziņu neizpaušanu. Ņemot vērā minēto, secināms, ka gadījumos, ja līdz kriminālprocesā pabeigšanai prettiesiski izpausti/publiskoti personas sensitīvie dati, kas ir iegūti, iepazīstoties ar krimināllietas materiāliem, vainīgā persona būtu saucama pie kriminālatbildības. Tomēr likumdevējs ir noteicis, ka par šo noziedzīgo nodarījumu persona saucama pie kriminālatbildības vienīgi gadījumos, kad viņa ir brīdināta par attiecīgo ziņu neizpaušanu. Ģenerālprokuratūra konkrētās lietas ietvaros ir norādījusi, ka Kriminālprocesa likums nenosaka prokuroram pienākumu brīdināt kriminālprocesā iesaistītās personas par atbildību par pirmstiesas procesa ziņu izpaušanu bez procesa virzītāja atļaujas, tomēr procesa virzītājs pēc brīvas izvēles un objektīvas nepieciešamības var personu rakstveidā brīdināt par iepriekš minēto pienākumu. Tādējādi, tikai pastāvot rakstveida brīdinājumam, pienākuma neizpildīšanas gadījumā personu ir iespējams saukt pie kriminālatbildības. Līdz ar to praksē var veidoties gadījumi, ka apsūdzētais vai cietušais minētos materiālus var nodot trešajām personām, tai skaitā plašsaziņas līdzekļiem. Līdz ar to Tiesībsargs konstatēja, ka nepastāv vienota prakse jautājumos par kriminālprocesā iesaistīto personu brīdināšanu par sensitīvo datu neizpaušanu. Proti, vienīgi vadoties no procesa virzītāja subjektīva ieskata par brīdināšanas nepieciešamību, persona tiek saukta pie kriminālās vai administratīvās atbildības, t.i., par vienu un to pašu pārkāpumu (sensitīvo datu izpaušanu)

atbildība ir atkarīga vienīgi no procesa virzītāja subjektīviem ieskatiem par brīdināšanas nepieciešamību. Tiesībsargs vērsās Valsts policijā un Ģenerālprokuratūrā ar aicinājumu ieviest vienotu praksi un uzlikt pienākumu procesa virzītājam, iepazīstinot ar krimināllietas materiāliem, kuros ir personas sensitīvie dati, visos gadījumos brīdināt par to izpaušanas nepieļaujamību un atbildību pārkāpuma gadījumā.

Nobeigumā jāatzīmē, ka Tiesībsargs, ņemot vērā augstāk minēto jautājumu aktualitāti, 2010.gadā ir plānojis izvērst padziļinātāku izpēti jautājumos par privātās dzīves neaizskaramību.

¹² Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 204.⁷ pants; Krimināllikuma 145.pants.

Tiesības uz tiesisko statusu, pilsonības iegūšana un zaudēšana

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 15.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25.pants

ANO Konvencija par bezvalstnieku skaita samazināšanu

Eiropas Padomes Konvencija par pilsonību

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Septītā Protokola 1.pants

Latvijas Republikas Satversmes 98.pants

Pilsonības likuma 9.un 24.pants

2009.gadā gan saistībā ar Tiesībsarga birojā izskatītajiem iesniegumiem, gan Satversmes tiesai sniegto viedokli varētu atzīmēt tendenci, ka aktualizējās pilsonības, t.sk. dubltpilsonības, iegūšanas un pilsonības zaudēšanas jautājumi.

2009.gada 19.maijā Tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā lūgts izvērtēt, vai Naturalizācijas pārvaldes pilsonības atņemšanas prakse atbilst Latvijas Republikā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem un cilvēktiesībām, kā arī vai Imigrācijas likumā un Pilsonības likumā noteiktās procedūras attiecībā uz pilsonības atjaunošanu un uzturēšanās atļaujām nav diskriminējošas atkarībā no personas pārliecības un atbilst ES tiesību normām.

Izvērtējot spēkā esošos normatīvos aktus un LR saistošos starptautiskos līgumus, kas regulē pilsonības piešķiršanas un atņemšanas kārtību, Tiesībsargs sniedza atzinumu, norādot, ka Eiropas Padomes 1997.gada 14.maija Eiropas Konvencijas par pilsonību preambulā ir noteikts, ka Eiropas Padomes dalībvalstis un pārējās valstis, kas parakstījušas konvenciju, atzīt valstu dažādu pieeju vairāku valstu pilsonības jautājumam un to, ka ikviena valsts var brīvi izlemt, kādas sekas tās iekšējās tiesībās radīs fakts, ka tās pilsonis iegūst vai tam ir citas valsts pilsonība. Atsaucoties uz Eiropas Konvencijas par pilsonību 4.pantu, atzinumā tika norādīts, ka valstij jārespektē ikvienas personas tiesības uz pilsonību, jāizvairās no situācijām, ka persona kļūst par bezvalstnieku, un nevienai personai nedrīkst patvaļīgi atņemt viņas pilsonību. Tāpat atzinumā tika norādīts, ka Latvijas

Republikā spēkā esošais Pilsonības likums dubltpilsonību neparedz un Latvijas Republika nepārkāpj uzņemtās starptautiskās saistības, jo starptautiskie līgumi neliedz Latvijas Republikai normatīvajos aktos brīvi noteikt nostādni vairāku valstu pilsonības jautājumā. Bez tam tiek ievērotas personas tiesības brīvi izvēlēties savu pilsonību un tiek garantēts, ka LR pilsonību personai var atņemt tikai ar tiesas spriedumu likumā noteiktajos gadījumos.

Vērtējot jautājumu, vai Imigrācijas likumā un Pilsonības likumā noteikto procedūru atšķirības attiecībā uz pilsonības atjaunošanu un uzturēšanās atļaujām nav diskriminējošas atkarībā no personas pārliecības un vai tās atbilst Eiropas Savienības normām, Tiesībsargs norādīja, ka pilsonības atņemšana un atteikšanās no pilsonības ir nošķirami juridiskie jēdzieni, kas piemērojami atšķirīgās situācijās. Pilsonības atņemšana ir valsts noteikts represīvais mehānisms, kas paredzēts par Pilsonības likuma 24.panta pirmajā daļā noteiktajiem pārkāpumiem. Atteikšanās no pilsonības ir personas brīvas gribas izpausme, kas nav saistīta ar tiesību pārkāpumiem. Ņemot vērā minēto, Tiesībsargs uzskatīja, ka šajā gadījumā personas neatrodas vienādos vai salīdzināmos apstākļos un nav pamata atzīt tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu.

Tiesībsargs atzinumā norādīja, ka Naturalizācijas pārvaldei piešķirtās tiesības vērsties tiesā ar pieteikumu par LR pilsonības atņemšanu nepārkāpj indivīda tiesības uz taisnīgu tiesu un neliecina par objektīvas izmeklēšanas trūkumu. Sacīkstes princips ļauj strīdā iesaistītajām

pusēm nodot tiesas izvērtēšanai visus argumentus un pierādījumus, kas liecina par labu personai un viņas interešu aizsardzībai, un, ja kāds no pierādījumiem pusei nav pieejams, tā var lūgt tiesu minēto pierādījumu izprasīt.

Bez tam 2009.gadā Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai par Pilsonības likuma Pārejas noteikumu pirmā punkta atbilstību LR Satversmes 1. un 2.pantam, kā arī Latvijas PSR Augstākās padomes 1990.gada 4.maija deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” preambulai. Tiesībsargs, vērtējot, vai Pilsonības likuma Pārejas noteikumu 1.punkts atbilst Satversmes 89.pantam, secināja, ka minētais regulējums neaizskar indivīdam garantētās cilvēktiesības uz pilsonību. Piederība pie kādas valsts pilsoņu kopuma ir personas brīva izvēle. Ja valsts normatīvais regulējums pieļauj dubultpilsonības izveidošanos, persona bauda divu valstu aizsardzību, taču gadījumos, kad dubultpilsonības izveidošanās valsts normatīvajā regulējumā nav pieļaujama, atņemot vienas valsts pilsonību, personai jā saglabājas otras valsts pilsonībai. Tiesībsargs secināja, ka saskaņā ar Latvijas Republikā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem LR IeM Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, garantējot LR pilsonības piešķiršanu un nosakot pienākumu atteikties no agrāk iegūtās citas valsts pilsonības, rīkojas likumīgi un neaizskar indivīdam garantētās tiesības uz pilsonību.¹³

Minētajā lietā, vērtējot, vai pastāv nevienlīdzīga attieksme starp Latvijas pilsoņiem un viņu pēcnācējiem, kuri laikā no 1940.gada 17.jūnija līdz 1990.gada 4.maijam, glābdamies no PSRS un Vācijas okupācijas režīma terora, ir atstājuši Latviju kā bēgļi, tikuši deportēti vai minēto iemeslu dēļ nav varējuši atgriezties Latvijā un šajā laikā naturalizējušies ārvalstīs, un kuri ir izmantojuši tiesības reģistrēties Iedzīvotāju reģistrā kā Latvijas pilsoņi un tiem, kuri noteiktajā termiņā neizmantoja tiesību reģistrēties Iedzīvotāju reģistrā kā Latvijas Republikas pilsoņi, Tiesībsargs norādīja, ka ir grūti ar juridiskiem argumentiem izvērtēt minētā ierobežojuma samērīgumu, jo pilsonības piešķiršana ir politisks lēmums un likumdevēja tiesības pieņemt politiskos lēmumus nav neierobežotas, jo pretējā gadījumā būtu pārkāpts no Satversmes 1.panta izrietošais tiesiskuma princips.

¹³ Pilnu atzinuma tekstu skatīt

<http://www.tiesibsargs.lv>

Tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 18.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 18.pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9.pants

Latvijas Republikas Satversmes 99.pants

2009.gadā Tiesībsarga birojā sniegto mutvārdu konsultāciju, saņemto iesniegumu un ierosināto pārbaudes lietu skaits par Satversmes 99.panta iespējamajiem pārkāpumiem, salīdzinot ar aizvadīto gadu, joprojām ir neliels.

puses, kura atsakās pakļaut savas ticības mācītājus reglamentētajai personas un mantu pārbaudei. No valsts, t.i., Ieslodzījuma vietu pārvaldes puses šķēršļi saņemt garīgo aprūpi notiesātajām personām netiek likti.

Piemērs. Tiesībsargs saņēma notiesātās personas iesniegumu, ka cietumā netiek nodrošināta garīgā aprūpe un nav iespējams tikties ar pareizticīgās konfesijas mācītāju. Pārbaudes lietā apstiprinājās fakts, ka notiesāto personu, kas pieder pie pareizticīgo konfesijas, garīgā aprūpe nenotiek un tika secināts, ka cilvēktiesību pārkāpums nav konstatējams. Garīgā aprūpe cietumos tiek organizēta saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksa 46.1.pantu, 2006.gada 30.maija Ministru Kabineta noteikumiem Nr.423 „Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” un 2002.gada 6.jūlija Ministru Kabineta noteikumiem Nr.277 „Noteikumi par kapelāna dienestu”. Konkrētajā ieslodzījuma vietā garīgā aprūpe netiek nodrošināta tādēļ, ka Latvijas Pareizticīgās baznīcas Sinodi neapmierina noteikumi garīgās aprūpes veikšanai ieslodzījuma vietā, konkrēti, mantu apskate pirms ieešanas ieslodzījuma vietā. Pārējo konfesiju mācītāji neatsakās iziet mantu apskati. Ieslodzījuma vietu pārvalde norādīja, ka ar virskapelāna starpniecību turpinās risināt jautājumu par pareizticīgo konfesijas mācītāju iespēju veikt garīgo aprūpi, jo šādi jautājumi ir saskaņojami ar Latvijas Pareizticīgās baznīcas Sinodi, kura dod atļauju pareizticīgajiem mācītājiem veikt garīgo aprūpi cietumā. Bez tam LR Ieslodzījuma vietu pārvalde paskaidroja, ka šķēršļi notiesātajām personām tikties ar pareizticīgās konfesijas mācītājiem tiek radīti no Latvijas Pareizticīgās baznīcas

Saistībā ar personas tiesībām brīvi paust savus reliģiskos uzskatus Tiesībsargs 2009.gadā sniedza Satversmes tiesai viedokli par Reliģisko organizāciju likuma 10.panta trešās daļas trešā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk tekstā – Satversme) 99.pantam un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk tekstā – ECK) 9.pantam. Izvērtējot lietas apstākļus, Tiesībsargs atzina, ka minētā tiesību norma neatbilst Satversmes 99.pantam un ECK 9.pantam, jo, parakstot ECK, kas Latvijas Republikā stājās spēkā 1997.gada 27.jūnijā, Latvija apstiprināja apņemšanos ievērot ECK 9.pantu, kas atzīst katra indivīda tiesības uz reliģijas brīvību.

Tiesību uz reliģijas brīvību saturu var aplūkot no diviem aspektiem: tiesības nodoties atsevišķajai ticībai, kas ir absolūtas, un tiesības paust ticību, kas var būt ierobežojuma subjekts. Šos aspektus dažreiz dēvē arī par *forum internum* un *forum externum*. Eiropas Cilvēktiesību tiesa, izšķirot minētos aspektus, savā judikatūrā norāda, ka demokrātiska sabiedrība nevar iejaukties *forum internum*, bet *forum externum* var tikt ierobežots ar likumu tikai tādā apmērā, kāds nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, lai nodrošinātu sabiedrisko drošību, aizsargātu sabiedrisko kārtību, veselību vai tikumību, vai aizsargātu citu cilvēku tiesības un brīvības.

Liedzot bez pamatota iemesla kādai no reliģiskajām organizācijām reģistrēties

publiskajā reģistrā, valsts nepilda savas pozitīvās tiesības, t.i., nenodrošina reliģijas brīvības aizsardzību un, iespējams, aizskar arī augstāk minētās tiesības. Tādēļ reliģiskās organizācijas savā un savu sekotāju vārdā ir tiesīgas vērsties tiesā aizskarto tiesību aizsardzībai.

Izvērtējot Satversmes tiesā ierosinātās lietas apstākļus, Tiesībsargs secināja, ka valsts, liedzot reģistrēties reliģiskajām organizācijām ar atsauci uz kanoniskās jurisdikcijas teritorijā atzītajiem noteikumiem, pārkāpj Satversmes 99.pantā nostiprināto valsts varas un baznīcas varas šķirtības principu un iejaucas *forum externum*.

Analizējot Reliģisko organizāciju likuma 10.panta trešās daļas trešā teikuma atbilstību Satversmes 99.pantam, Tiesībsargs secināja, ka Reliģisko organizāciju likuma 10.panta trešās daļas trešais teikums nav samērīgs likumā noteiktajam leģitīmajam mērķim. Valsts nevar radīt šķēršļus jaunu reliģisko organizāciju izveidošanai, pat ja šīs jaunās reliģiskās organizācijas ir radušās, atdaloties no jau esošām reliģiskām organizācijām, kā arī ir izveidojušās tikai uz politisku ambīciju pamata.¹⁴

¹⁴ Pilns atzinuma teksts pieejams ziņojuma pielikumā.

Pulcēšanās brīvība

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 20.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 21.pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10., 11.pants

Latvijas Republikas Satversmes 100., 103.pants

2008.gada nogalē un 2009.gadā Saeimas un Ministru kabineta pieņemtie nepopulārie politiskie lēmumi, kas skāra lielāko daļu sabiedrības, bija saistīti ne tikai ar tautsaimniecības rādītāju krasu pasliktināšanos, iedzīvotāju ienākumu samazināšanos un bezdarba pieaugumu, bet arī ar likumsakarīgu plašas iedzīvotāju daļas neapmierinātības paušanu sapulcēs, piketos un gājienos.

Plašu rezonansi sabiedrībā guva tautas sapulce Rīgā, Doma laukumā, 2009.gada 13.janvārī, jo vistiešāk atspoguļoja tiesībsargājošo iestāžu iespējas un gatavību adekvāti reaģēt uz miermīlīgas sapulces pāraugšanu masu nekārtībās, kā arī bija par pamatu turpmākajai izpildu varas rīcībai, izstrādājot grozījumus normatīvajā regulējumā, kas ierobežotu iespēju iedzīvotājiem paust savu neapmierinātību pie Saeimas un MK ēkām.

2009.gada vasarā, izvērtējot likumprojektu „Grozījumi Ministru kabineta 2006.gada 27.jūnija noteikumos Nr.508 „Noteikumi par aizsargjoslām ap valsts aizsardzības objektiem un šo joslu platumu””, Tiesībsargs secināja, ka, pirmkārt, MK noteikumu grozījumu projektā uzskaitītie objekti tika kļūdaini definēti kā valsts aizsardzības objekti. Aizsargjoslas ap valsts aizsardzības objektiem tiek klasificētas kā ekspluatācijas aizsargjoslu veids, kura galvenais uzdevums ir nodrošināt komunikāciju un objektu efektīvu un drošu ekspluatāciju un attīstības iespēju, tādēļ grozījumu veikšana MK noteikumos neatbilstu Aizsargjoslu likumā noteikto mērķu sasniegšanai.

Ēkas Rīgā, Jēkaba ielā 10/12, Jēkaba ielā 11, Jēkaba ielā 16, Mazā Trokšņu ielā 2 un Torņu ielā 3/5 saskaņā ar

Nacionālās drošības likuma 22.2.panta pirmo daļu varētu klasificēt kā aizsargājamus nacionālajai drošībai svarīgus objektus, kuru darbības spēju samazināšana varētu apdraudēt valsts pārvaldīšanu un drošību, taču Aizsargjoslu likums neparedz aizsargjoslas noteikšanu nacionālajai drošībai svarīgiem objektiem, tādēļ šādu grozījumu pieņemšana būtu nelikumīga.

Otrkārt, Tiesībsargs norādīja, ka gan Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. un 11.pants, gan Satversmes 100. un 103.pants garantē ikvienam tiesības paust savus uzskatus, kā arī garantē miermīlīgu sapulču, gājienu un piketu rīkošanas brīvību. Saskaņā ar Satversmes 116.pantu minētās tiesības var ierobežot tikai likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Nosakot 2006.gada 27.jūnija MK noteikumos Nr.508 aizsargjoslu ap ēkām Rīgā, Jēkaba ielā 10/12, Jēkaba ielā 11, Jēkaba ielā 16, Mazā Trokšņu ielā 2 un Torņu ielā 3/5, valsts noteiktu ierobežojumu uzskatu paušanas un pulcēšanās brīvībai.

Publiski paustajā viedoklī Tiesībsargs par likumprojekta izstrādi atbildīgās institūcijas aicināja ievērot to, ka demokrātiskā valstī neviens ierobežojums nevar tikt noteikts lielākā apjomā, nekā tas objektīvi ir nepieciešams. Ja, pamatojoties uz likumu, minētie grozījumi tiktu pieņemti ar mērķi aizsargāt demokrātiskas valsts iekārtu un sabiedrības drošību, minēto ierobežojumu nevarētu uzskatīt par samērīgu ar sasniedzamo mērķi. Eiropas Cilvēktiesību komisija savā judikatūrā ir uzsvērusi, ka „sabiedrības drošības vai citu

cilvēku tiesību apdraudējuma iespējamība pati par sevi nevar liegt pulcēšanās tiesības izmantošanu. Apstākļi, ka ir iespējama vardarbīga pretdarbība (vardarbīgas atbildes demonstrācijas) vai pastāv ekstrēmistu ar vardarbīgiem nolūkiem iekļaušanās iespējamība, pats par sevi nevar atņemt šīs tiesības”.¹⁵ Demokrātiskā valstī, par kādu Latvija sevi deklarējusi Satversmes 1.pantā, būtu svarīga atgriezeniskās saiknes pastāvēšana starp tautas priekšstāviem un tautu, kā arī tautas viedokļa uzklaušanās. Liedzot sabiedrības daļai pie Saeimas un Ministru kabineta paust kolektīvo viedokli par valstī svarīgiem jautājumiem, varētu tikt būtiski aizskarti demokrātiskas valsts pamatprincipi¹⁶.

Piemērs. 2009.gada jūlijā Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par policijas rīcību pašvaldību vēlēšanu dienā - 2009.gada 6.jūnijā. Iesniedzēji norādīja, ka policija liedza rīkot publiski neizsludinātu piketu pilsētas centrā. Izvērtējot pārbaudes lietā esošos materiālus: iesniedzēju paskaidrojumus, administratīvās aizturēšanas protokolus un policijas veiktās dienesta izmeklēšanas rezultātus,

Tiesībsargs secināja, ka policija aizturējusi personas par sapulču un gājienu organizēšanas vai norises kārtības neievērošanu¹⁷. Vēlāk Valsts policijas Rīgas reģionālās pārvaldes Rīgas Centra rajona iecirknī tika skatīta administratīvā pārkāpuma lieta par personu saukšanu pie administratīvās atbildības pēc LAPK 204.² panta pirmās daļas par likumā paredzēto priekšvēlēšanu aģitācijas noteikumu pārkāpšanu, turklāt, nesaskatot minēto personu rīcībā administratīvā pārkāpuma sastāva pazīmes, tika pieņemts lēmums izbeigt administratīvo lietvedību administratīvā pārkāpuma sastāva trūkuma dēļ un atgriezt personām izņemtās mantas: divus baltus kreklus ar uzrakstu „Alien.lv stop apartheid”, kā arī plakātu ar uzrakstu „Šīs vēlēšanas nav leģitīmas, jo 350 tūkstošiem Latvijas iedzīvotāju atņemtas balsstiesības”. Minētās pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka valsts policijas veiktā dienesta izmeklēšana nav bijusi efektīva un ir pārkāpts Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13.pants.

Rezumējot iepriekš minēto, jāsecina, ka gan 2009.gada 13.janvāra sapulce Doma laukumā, gan 2009.gada 31.augustā Bauskā notikušais nesankcionētais pikets, kura laikā protestētāji bija bloķējuši abus pilsētas tiltus, apstiprina faktu, ka retās reizes, kad Latvijas Republikas iedzīvotāji kolektīvi un individuāli izvēlas izmantot pulcēšanās un vārda brīvības iespējas, lai paustu attieksmi pret valstī notiekošajiem procesiem, nav veicinājušas to, ka policija visos gadījumos spēj adekvāti reaģēt uz pulcēšanās brīvības izpausmēm un izvēlas samērīgus līdzekļus sabiedriskās kārtības atjaunošanai, kā arī ikviens indivīds labāk sāk izprast un aizstāvēt Satversmē garantētās pulcēšanās un vārda brīvības.

¹⁵ ECK lēmums lietā *Christians against Racism and Fascism v. the United Kingdom* (Nr.8440/78, 4. §).

¹⁶ Minētā atziņa rodama arī Satversmes tiesas 2006.gada 23.novembra spriedumā lietā Nr.2006-03-0106 par vairāku likuma „Par sapulcēm, gājieniem un piketiem” normu atbilstību Satversmei: „Valstij ir pienākums nodrošināt, lai sabiedriskās ēkas, ielas un laukumi būtu pieejami personām, kas vēlas rīkot sapulces, gājienu vai piketus, un lai personas, kas piedalās šādos pasākumos, būtu aizsargātas”. Tāpat minētajā spriedumā tika norādīts, ka „valstij ir pienākums nodrošināt ne vien to, lai sapulces, pikets vai gājiens notiek, bet arī to, lai vārda un pulcēšanās brīvība ir efektīva, proti, lai rīkotais pasākums sasniedz mērķauditoriju. Demokrātiskā sabiedrībā ir īpaši svarīgi, lai valsts un pašvaldību iestādes netiktu izolētas no sabiedrības, lai to amatpersonām būtu iespējams uzzināt vai mainīt iedzīvotāju attieksmi, īpaši tad, ja šī attieksme ir kritiska”. Skat. http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2006_03_0106.htm

¹⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 204.pants Sapulču un gājienu organizēšanas vai norises kārtības neievērošana.

EKONOMISKĀS, SOCIĀLĀS UN KULTŪRAS TIESĪBAS

Tiesības uz īpašumu

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 17.pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1.pants

Latvijas Republikas Satversmes 105.pants

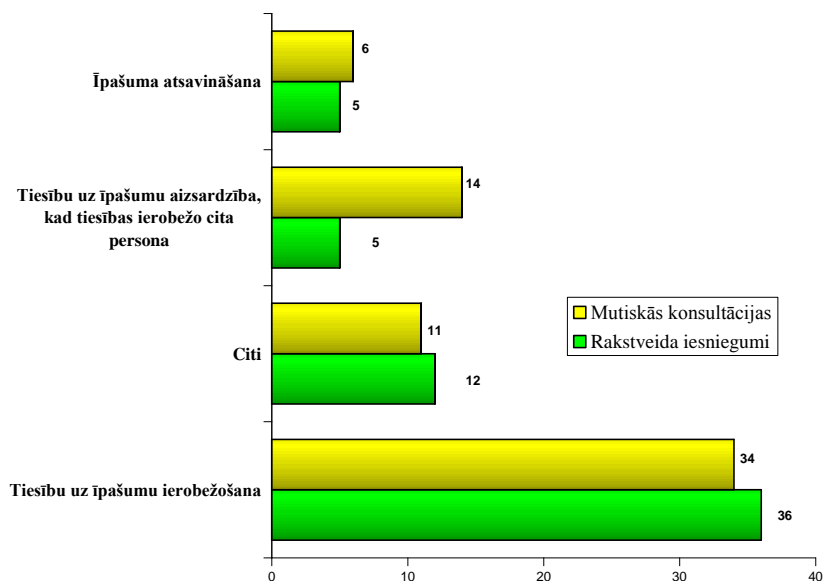
Likums „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”

Likums „Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām”, Aizsargjoslu likums u.c.

2009.gadā Tiesībsargs ir saņēmis 58 rakstveida iesniegumus par tiesību uz īpašumu iespējamiem pārkāpumiem. Atbilstoši Tiesībsarga likumā noteiktajai Tiesībsarga kompetencei pārbaudes lietas tika ierosinātas attiecībā uz 26 iesniegumiem. 2009.gadā Tiesībsarga biroja apmeklētājiem par tiesībām uz īpašumu tika sniegtas 123 mutiskas konsultācijas.

Liela daļa iesniegumu 2009.gadā bija par jautājumiem, kas saistīti ar zemes reformu. Vairākas personas vērsās pie Tiesībsarga par piespiedu nomas maksas apmēru, kā arī par to, ka tām nav atjaunotas īpašumtiesības uz nekustamajiem īpašumiem.

Piemērs. Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par līdzvērtīgas zemes piešķiršanas kārtību īpašumtiesību atjaunošanas gadījumos. Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka netiek reglamentēta kārtība, kādā bijušajiem zemes īpašniekiem vai viņu mantiniekiem būtu kompensējama starpība starp kādreizējā zemes īpašuma vērtību un zemesgabala vērtību, kas piešķirts kā līdzvērtīgs zemesgabals. Tiesībsargs aicināja Ministru kabinetu pārskatīt līdzvērtīgas zemes piešķiršanas kārtību un papildināt to ar regulējumu, kas tiem bijušajiem zemes īpašniekiem vai viņu mantiniekiem, kuriem saņemtās līdzvērtīgās zemes vērtība pilnībā nekompensē kādreizējā zemes īpašuma vērtību, ļautu saņemt papildu līdzvērtīgu zemi vai cita veida kompensāciju.

Tiesībsargs izskatīja jautājumu par Kundziņsalas dzīvojamā rajona iekļaušanu Rīgas brīvostas teritorijā un secināja, ka minētā teritorija ir nepamatoti iekļauta Rīgas brīvostā un tādējādi ir nepamatoti ierobežotas attiecīgajā Kundziņsalas teritorijā dzīvojošo personu īpašumtiesības. Tiesībsargs atzina, ka Kundziņsalas dzīvojamā rajona teritoriju tādā statusā un pēc faktiskā stāvokļa dabā, kāds tas ir šobrīd, ostas vajadzībām nevar izmantot. Ir acīmredzami, ka teritorija, kas intensīvi ir apbūvēta ar mazstāvu dzīvojamo apbūvi, šādā izskatā nevar tikt izmantota ostas darbības nodrošināšanai. Līdz ar to atzīstams, ka Kundziņsalas dzīvojamā rajona iekļaušana Rīgas brīvostas teritorijā nekādā veidā nesekmē Rīgas brīvostas perspektīvo attīstību. Kundziņsalas dzīvojamā rajona iekļaušana Rīgas brīvostas teritorijā nedod tiesības šo teritoriju „pielāgot” brīvostas izmantošanas vajadzībām, piemēram, nojaucot tajā uzceltās dzīvojamās ēkas. Pretējā gadījumā tas būtu atzīstams par prettiesisku īpašuma atņemšanu, kas būtu pretrunā gan Satversmē, gan Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā noteiktajām tiesībām uz īpašumu un aizliegumu valstij patvaļīgi īpašumu atņemt.

2009.gadā tika saņemti vairāki iesniegumi par jautājumiem, kas saistīti ar nodokļu maksāšanas pienākumu. Tiesībsargs atzina, ka nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanas pienākums pats par sevi nevar tikt uzskatīts par konkrētā nodokļa maksātāja pamattiesību aizskārumu, tomēr likumdevēja noteiktā nodokļa iekasēšanas kārtība un tā aprēķināšanas kritēriji var tikt izvērtēti Satversmē un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos noteikto pamattiesību kontekstā.

No likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” 5.panta trešās daļas izriet, ka nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanas atvieglojumu noteikšana ir pašvaldības tiesības, nevis pienākums. Pašvaldībai ir

tiesības izvērtēt attiecīgā atvieglojuma piešķiršanas lietderību un nepieciešamību, pašvaldība ir tiesīga gan paplašināt to personu loku, kam ir tiesības uz nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanas atvieglojumiem, gan arī noteiktas personu grupas no šā loka izslēgt.

Piemērs. Tiesībsargs, izvērtējis personas iesniegumu par to, ka ar iedzīvotāju ienākuma nodokli ir apliekami depozītnoguldījumi kredītiestādēs, norādīja, ka ik gadu tiek izvērtēts, kādiem mērķiem un cik lielā apmērā ir nepieciešami finanšu līdzekļi un kā valsts var nodrošināt budžeta ieņēmumus, lai būtu iespējams nodrošināt finanšu līdzekļu izdevumu plūsmu. Nodokļu sistēma kā tāda ir vērsta uz pastāvīgu ekonomiskās sistēmas sabalansēšanu. Tas, ka valsts ir noteikusi kādus ienākumus kā neapliekamus ar nodokli (tātad – noteikusi izņēmumu no vispārējās kārtības), nedod pamatu personai uzskatīt, ka valsts šo objektu neapliks ar nodokli, ja radīsies šāda nepieciešamība. Valsts ekonomiskā situācija pastāvīgi mainās. Līdz ar to arī nodokļu sistēma, kas regulē valsts ekonomisko situāciju, ir svārstīga. Tādēļ personas paļāvība uz to, ka nodokļu sistēma netiks mainīta, nav pamatota.

Pie Tiesībsarga vērsās vairākas personas, paužot bažas par pašvaldību saistošajiem noteikumiem, ar kuriem personām tiek uzlikts pienākums sakopt īpašumam piegulošās publiskā lietošanā esošās teritorijas. Tiesībsargs konstatēja, ka šāds ierobežojums pārkāpj cilvēktiesības. Nekustamo īpašumu īpašniekiem pienākums sakopt īpašumam piegulošo publiskajā lietošanā esošo (pašvaldībai piederošo) teritoriju tiek noteikts ar ārējo normatīvo aktu – pašvaldības saistošajiem noteikumiem. Līdz ar to nekustamo īpašumu īpašniekiem šis pienākums tiek noteikts kā obligāts, un viņiem nav iespēju izvēlēties, vai piekrist šādam darbam vai nē. Turklāt pašvaldības

saistošie noteikumi nosaka administratīvo atbildību par šāda pienākuma nepildīšanu. Tas nozīmē, ka šāda darba izpilde tiek panākta ar soda draudiem.

Saskaņā ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem īpašumam piegulošo publiskajā lietošanā esošo teritoriju sakopšana ir jānodrošina visu gadu. Tas nozīmē, ka darbs, ko persona veic attiecīgās teritorijas sakopšanai, ir ar sistemātisku raksturu, turklāt tas var tikt veikts līdz pat 365 dienām gadā. Līdz ar to nevar atzīt, ka šāds pienākums ir mazsvarīgs sabiedrisks darbs. Pašvaldība savu pienākumu gādāt par savas administratīvās teritorijas (attiecībā uz īpašumiem piegulošajām publiskajā lietošanā esošajām teritorijām) sanitāro tīrību pilda, uzliekot šo pienākumu attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotājiem. Tomēr šā pienākuma izpilde dažādām personu grupām atšķiras.

Piemērs. Daudzdzīvokļu dzīvojamo māju īpašnieki, lemjot par daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas kopīpašumā esošās daļas apsaimniekošanu, var izlemt arī jautājumu par īpašumam piegulošās publiskajā lietošanā esošās teritorijas sakopšanu, algojot sētnieku. Izmaksas tiek sadalītas proporcionāli dzīvokļu īpašumiem. Tādā veidā daudzdzīvokļu dzīvojamo māju īpašniekiem pašiem nav jāveic īpašumam piegulošās publiskajā lietošanā esošās teritorijas sakopšana. Savukārt privātmāju vai zemes gabalu īpašniekiem, ja viņi vēlas algot sētnieku, attiecīgās izmaksas ir daudzkārt lielākas. Neapšaubāmi, tā ir personas pašas izvēle, kādā nekustamajā īpašumā dzīvot, tomēr, vērtējot konkrēto tiesisko situāciju, svarīgi ir tas, ka attiecīgā īpašumam piegulošā publiskajā lietošanā esošā teritorija ir jākopj visas attiecīgās administratīvās teritorijas sabiedrības interesēs. Tas nozīmē, ka, piemēram, personas, kuru īpašumiem nepieguļ publiskajā lietošanā esošās teritorijas, brīvi bez jebkādiem ierobežojumiem var izmantot tās teritorijas, ko kopj citas

personas. Nav saskatāms pamats, kāpēc šī nasta – gādāt par publiskajā lietošanā esošo teritoriju sakopšanu – ir jāuzliek atsevišķām personu kategorijām, nevis sabiedrībai kopumā. It sevišķi, tas ir izvērtējams, pirmkārt, saistībā ar to, ka īpašumam piegulošo publiskajā lietošanā esošo teritoriju sakopšanai ir nepieciešams ne tikai personas darbs, bet arī finanšu līdzekļi (piemēram, inventāra, smilšu, pretslīdes materiālu iegāde), un, otrkārt, ar to, ka pašvaldību domes savos saistošajos noteikumos nav paredzējušas personu kategorijas, kuras būtu atbrīvojamas no šā pienākuma vai kurām būtu paredzēti kādi atvieglojumi. Raugoties no sociālās solidaritātes viedokļa, valstij, tai skaitā pašvaldībām, ir pienākums izvērtēt, kā pārdalīt pienākumus tā, lai sabiedrības mazāk aizsargātām grupām netiktu uzlikta pārlietu liela nasta.

Pašvaldības ir pārkāpušas privātpersonu īpašumtiesības arī citos veidos, bez tiesiskā pamatojuma un faktu izklāsta atsakot no privātpersonai piederoša nekustamā īpašuma atdalīt zemes gabalus. Tiesībsargs vērsa pašvaldības domes uzmanību uz to, ka fakts, ka lēmuma projekts nav saņēmis nepieciešamo deputātu balsu skaitu, nevar būt par pamatu šā lēmuma atzīšanai par tiesisku. Pašvaldības domes kompetencē, cita starpā, atbilstoši likuma „Par pašvaldībām” 41.panta 3.punkta noteikumiem ir arī administratīvo aktu izdošana. Izdodot administratīvos aktus, pašvaldības dome kā koleģiāla institūcija darbojas sev piešķirtās kompetences ietvaros, realizējot valsts varu attiecībā pret privātpersonu. Īstenojot šo kompetenci, ne tikai domei kopumā, bet arī katram tās loceklim (deputātam) ir pienākums rīkoties, t.sk. arī pieņemt lēmumus un balsot, ievērojot normatīvo aktu noteikumus un nepieļaujot privātpersonām Satversmē noteikto pamattiesību neattaisnotu ierobežošanu.

Tiesībsargs ir paudis savu nostāju attiecībā uz konkrētu būvniecības ieceri – ielu izbūvi. Minētai būvniecības iecerei bija izstrādāti divi varianti. Atbilstoši pirmajam variantam iela projektēta, paredzot nojaukt esošo dzīvojamo apbūvi. Savukārt saskaņā ar otro variantu ielas tiku izbūvētas, saglabājot dzīvojamo apbūvi. Tiesībsargs vērsa pašvaldības amatpersonu uzmanību uz to, ka privātpersonām piederoša nekustamā īpašuma izmantošana sabiedriskas nozīmes būvju būvniecībai ir pieļaujama tikai izņēmuma gadījumā. Proti, valstij vai pašvaldībai sabiedriskas nozīmes būve jāprojektē tā, lai pēc iespējas mazāk tiku aizskartas privātpersonu īpašumtiesības. Tas izriet arī no samērīguma principa – valstij vai pašvaldībai, ierobežojot īpašumtiesības, ir jāizvērtē, vai līdzeklis, kas izvēlēts mērķa sasniegšanai (īpašuma nojaukšana, lai varētu izbūvēt ielu), ir saudzīgākais un vai nepastāv citi personas tiesības mazāk ierobežojoši līdzekļi. Gadījumā, ja alternatīvs līdzeklis pastāv, ir jāvērtē ne tikai tā ekonomiskais pamatojums un sabiedrības ieguvums no viena vai otra risinājuma izvēles, bet arī privātpersonu tiesību ierobežojuma apmērs un ilgtspējīgai attīstībai piemērots risinājums.

Projektējot sabiedriskas nozīmes būves, ir jāņem vērā, ka 11 daudzdzīvokļu dzīvojamo māju nojaukšana ir krietni lielāks ierobežojums, nekā, piemēram, divu vai trīs ēku nojaukšana. Ir jāizvērtē arī ēku funkcionālā nozīme. Daudzdzīvokļu dzīvojamo māju nojaukšana aizskar ne tikai tiesības uz īpašumu, bet arī tiesības uz mājokli, tādā veidā paplašinot privātpersonu aizskarto tiesību apjomu.

Tiesībsarga birojā saņemti vairāki iesniegumi par saimnieciskās darbības ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās, kā arī par nekustamo īpašumu piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedrības vajadzībām.

Piemērs. Pie Tiesībsarga vērsās persona, norādot, ka viņas nekustamais īpašums prettiesiski atsavināts piespiedu kārtā valsts vajadzībām, proti, robežkontroles punkta modernizācijai. Izskatījis pārbaudes lietu, Tiesībsargs atzina, ka nekustamais īpašums ir atsavināts, pārkāpjot Satversmes 105.pantu. Tiesībsargs konstatēja, ka Valsts ieņēmumu dienests sākotnēji vēlēties iegādāties tikai daļu no nekustamā īpašuma, bet ar likumu nolemts atsavināt visu īpašumu. Valsts ieņēmumu dienests paskaidrojis, ka, iesākot projektēšanu, konstatēts, ka pieprasītās zemes var nepietikt, turklāt tad perspektīvā nepaliek nekāda rezerve. Redzot, cik šis process ir sarežģīts un laikietilpīgs, tika nolemts pieprasīt visu zemes gabalu. Tiesībsargs norādīja, ka īpašuma atsavināšana, paredzot iespējamu tā izmantošanu nākotnē vai kā rezervi, neatbilst Satversmes 105.panta ceturtajā teikumā noteiktajiem īpašuma piespiedu atsavināšanas principiem. Par Satversmes 105.pantam atbilstošu ir atzīstama tikai tāda nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana, kas ir nepieciešama konkrētu un skaidri paredzamu darbu veikšanai. Pirms lēmuma pieņemšanas par īpašuma atsavināšanu pilnībā vai kādā tā daļā ir nepieciešams izstrādāt robežkontroles punkta rekonstrukcijas un modernizācijas projektu, pēc kura izstrādāšanas skaidri un precīzi būtu nosakāmas tās zemes platības, kas ir nepieciešamas konkrēto darbu veikšanai.

Tiesībsargs ir izskatījis arī jautājumu par Komerclikuma spēkā stāšanās kārtības likuma 19.panta piektās daļas atbilstību Satversmes 105.pantam. Minētā Komerclikuma spēkā stāšanās kārtības likuma norma noteica, ka manta, kas palikusi pēc uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības), filiāles, nodaļas vai pārstāvniecības izslēgšanas no uzņēmumu reģistra, pielīdzināma bezmantinieka mantai atbilstoši Civillikuma 417.panta noteikumiem. Tiesībsargs, izskatījis šo

pārbaudes lietu, atzina Komerclikuma spēkā stāšanās kārtības likuma 19.panta piekto daļu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam. Tiesībsargs konstatēja, ka ar sabiedrības ar ierobežotu atbildību izslēgšanu no uzņēmumu reģistra Komerclikuma spēkā stāšanās kārtības likuma 19.panta ceturtajā daļā noteiktajā kārtībā kapitālsabiedrības dalībnieks zaudē savas kapitāldaļas un ar tām saistītās tiesības, tas ir, tiesības uz īpašumu Satversmes 105.panta un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1.panta izpratnē. Šāds ierobežojums tika atzīts par nesamērīgu, norādot, ka pastāv citi, personas tiesības mazāk ierobežojoši līdzekļi, lai sasniegtu ierobežojuma mērķi. Turklāt, sabiedrības dalībniekam ar uzņēmumsabiedrības izslēgšanu no uzņēmumu reģistra zaudējot jebkādas mantiskas tiesības, normatīvajos aktos nav paredzēta jebkādas summas izmaksa par šādu tiesību uz īpašumu aizskārumu. Līdz ar to arī no šāda aspekta konkrētais tiesību uz īpašumu ierobežojums ir nesamērīgs.

Piemērs. Tiesībsargs ir konstatējis tiesību uz īpašumu aizskārumu pārbaudes lietā, kurā Valsts ieņēmumu dienests nosūtīja privātpersonai kā vienīgajai kapitālsabiedrības dalībniecei brīdinājumu par kapitālsabiedrības nodokļa parāda nomaksu, draudot privātpersonai ar kriminālatbildību. Valsts ieņēmumu dienesta brīdinājumā norādītie nodokļi nebija aprēķināti privātpersonai kā nodokļu maksātājai par viņas veiktajām ar nodokli apliekamajām darbībām, līdz ar to tika secināts, ka personai nebija pienākums minētos nodokļu maksājumus nomaksāt valsts budžetā.

Neviens normatīvais akts neuzliek pienākumu kapitālsabiedrības dalībniekiem uzņemties sabiedrības saistības sakarā ar nodokļu nomaksu. Tā kā pienākuma uzlikšana nomaksāt budžetā kapitālsabiedrības nodokļu parādu nav

noteikta ar likumu, tika konstatēts Satversmes 105.panta pārkāpums. Tika atzīts par pamatotu pārbaudes lietas materiālos vairākkārt izteiktais VID viedoklis, ka privātpersonai bija tiesības samaksāt kapitālsabiedrības nodokļu parādu. Jebkurai personai ir tiesības veikt kādas citas personas parāda samaksu šīs personas vietā. Ja persona kapitālsabiedrības parādu būtu samaksājusi labprātīgi un realizējot savu brīvo gribu, tad tai būtu tiesības prasīt minēto naudas summu atmaksu no kapitālsabiedrības civiltiesiskā kārtībā. Konkrētajā gadījumā persona rīkojās atbilstoši VID amatpersonu izteiktajā brīdinājumā uzliktajam pienākumam, un šādā gadījumā nevar atzīt, ka persona savas tiesības būtu izmantojusi labprātīgi, jo personai, ņemot vērā izteikto brīdinājumu par kriminālvajāšanas uzsākšanu, bija pamats ticēt, ka šādas darbības no valsts iestādes puses varētu tikt veiktas. Pastāvot šādiem apstākļiem, nav pamatots secinājums, ka persona ir labprātīgi izmantojusi savas tiesības segt kapitālsabiedrības nodokļu parādu, un ir atzīstams, ka valsts VID personā ir prettiesiski un piespiedu kārtā panākusi kapitālsabiedrības nodokļu parāda samaksu no personas, tādējādi pieļaujot Satversmes 105.pantā noteikto cilvēktiesību pārkāpumu

Tiesības uz darbu

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 23.pants
Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 6.pants
Eiropas Sociālā harta
Latvijas Republikas Satversmes 106., 107. un 108.pants
Darba likums

2009.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 32 rakstveida iesniegumi un sniegtas 30 mutiskas konsultācijas darba tiesību jomā. Kopā par šiem jautājumiem Tiesībsarga birojā saņemti 62 iesniegumi.

Līdz ar straujā bezdarba līmeņa pieaugumu valstī, 2009.gadā jūtami palielinājās iedzīvotāju interese par darba tiesību jautājumiem. Pārsvārā Tiesībsarga birojā vērsās personas ar lūgumu izšķirt darba strīdu pēc būtības, proti, personas lūdza atrisināt darba tiesību aizskāruma jautājumus, neizmantojot valstī noteiktos tiesību aizsardzības mehānismus. Piemēram, bieži tika lūgta Tiesībsarga palīdzība nodrošināt personas atjaunošanu darbā, uzteikuma atzīšanu par prettiesisku, vidējās izpeļņas piedziņu par darba laika piespiedu kavējumu, morālā kaitējuma piedziņu u.tml. Šādos gadījumos tika sniegta informācija par Tiesībsarga kompetenci, vērsot uzmanību uz to, ka darba strīdu risināšanai ir jāizmanto valstī izstrādātais tiesību aizsardzības mehānisms, piemēram, vērsties Valsts darba inspekcijā un/vai vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Tiesībsarga birojā vērsās arī personas, kuras izteica pretenzijas par Valsts darba inspekcijas darbības neefektivitāti. Tika minēti gadījumi, kad Valsts darba inspekcija neiesaistījās personas jautājumu risināšanā, vai to darīja novēloti. 2009.gadā līdz ar bezdarba līmeņa palielināšanos, aktualizējās arī arodbiedrību loma un darbība savu biedru tiesisko interešu aizsardzībā. Tiesībsarga birojā vērsās arī personas, kuras lūdza sniegt palīdzību, jo nebija sagaidījušas atbalstu no savas arodbiedrības.

Tiesībsarga birojā 2009.gadā tika ierosinātas arī pārbaudes lietas, kuru ietvaros tika vērtēti jautājumi par iespējamiem tiesību uz darbu ierobežojumiem.

Piemērs. Uz personas iesnieguma pamata tika ierosināta pārbaudes lieta par ārstniecības personu sertifikācijas un resertifikācijas kārtības tiesiskumu. Persona norādījusi, ka valstī izstrādātā ārstniecības personu sertifikācijas un resertifikācijas kārtība ir nesamērīga un ierobežo ārstniecības personu tiesības uz darbu. Tāpat 2009.gadā ierosināta pārbaudes lieta, kuras ietvaros vērtēts jautājums par Ministru kabineta 2005.gada 15.februāra noteikumu Nr.131 „Noteikumi par prasībām mācību iestādēm un speciālistiem, kas sagatavo transportlīdzekļu vadītājus, un transportlīdzekļu sagatavošanas programmām” 56.2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106.pantam. Sūdzības iesniedzēju ieskatā noteiktā eksaminācijas kārtība ierobežo mācību instruktoru tiesības uz darbu.

Apkopojot 2009.gada statistiku par saņemto iesniegumu skaitu darba tiesību jomā, jāsecina, ka salīdzinoši ar iepriekšējo pārskata gadu, saņemto sūdzību skaits ir palielinājies. Tas izskaidrojams ar ekonomiskās situācijas pasliktināšanos valstī un attiecīgi nodarbinātības jautājumu aktualizēšanos. Izvērtējot pārskata gadā saņemto sūdzību tendences, jāsecina, ka Tiesībsarga birojā pārsvārā vērsušās personas par darba tiesību strīdu izšķiršanu pēc būtības, kas neietilpst Tiesībsarga kompetencē.

Papildus minētajam, jāatzīmē, ka 2009.gada 2.aprīlī pēc Saeimas sociālo un darba lietu komisijas lūguma Tiesībsargs sniedzis atzinumu par likumprojekta „Grozījums Ārstniecības likumā” (likumprojekta reģistra Nr.1055/Lp9) 3.pantu (31.¹pantu), kas paredzēja iespēju nepiemērot ārstniecības personām maksimālo nedēļas darba laiku. Izvērtējot iekļaujamās normas leģitīmo mērķi, Tiesībsargs aicināja uz 3.lasījumu izslēgt minēto normu no likumprojekta, norādot, ka šādu nosacījumu ieviešana varētu nonākt pretrunā ar Darba likuma 131.panta pirmo daļu, kas reglamentē darbinieka normālā darba laika nosacījumus. Tāpat tika vērsta uzmanība, ka minētajā pantā ietvertais jēdziens „papildu darbs” neatbilst

likumprojekta 3.panta mērķim, jo papildu darbu persona veic pie viena un tā paša darba devēja līdztekus nolīgtajam pamatdarbam, par ko ir tiesīga saņemt atbilstošu piemaksu. Savukārt atbilstoši darba likuma 136.panta pirmajai daļai virsstundu darbs ir darbs, kuru darbinieks veic virs normālā darba laika. Līdz ar to tika norādīts, ka likumprojekta 3.pantā ietvertais jēdziens „papildu darbs” Darba likuma izpratnē attiecināms uz virsstundu darbu.

Saeimas sociālo un darba lietu komisija daļēji ņēma vērā Tiesībsarga viedokli, redakcionāli precizējot likumprojekta 3.pantu, bet neizslēdzot to no likumprojekta.

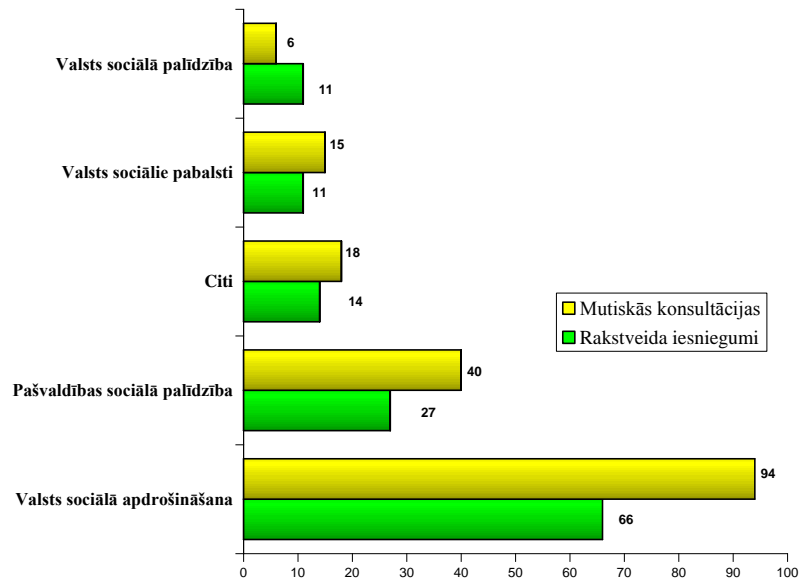
Tiesības uz sociālo nodrošinājumu

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 22., 25. un 28.pants
Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 9., 10. un 11.pants
Eiropas Sociālās hartas 13., 14., 16. un 17.pants
Latvijas Republikas Satversmes 109.pants
Likums „Par sociālo drošību”, likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”
Likums „Par valsts pensijām”, Valsts sociālo pabalstu likums
Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums u.c.

2009.gadā līdzīgi kā iepriekšējos pārskata periodos lielākā daļa iesniegumu tiesību uz sociālo nodrošinājumu jomā Tiesībsarga birojā saņemti par pensiju jautājumiem. It īpaši iesniegumu skaita pieaugums bija vērojams 2009.gada jūnijā un jūlijā, kad tika plānoti un ieviesti valsts izmaksāto pensiju samazinājumi gan strādājošiem, gan nestrādājošiem pensionāriem. Ņemot vērā, ka 2009.gadā valsts budžeta izdevumu samazināšanas rezultātā valsts sniegtais atbalsts personām būtiski samazinājās, gada nogalē aktualizējās jautājums par pašvaldības sniegto sociālo palīdzību un tās apjomu. Līdzīgi kā iepriekšējos pārskata periodos šo jautājumu risināšana bija ierobežota, jo gandrīz jebkuras pozitīvas izmaiņas šajos jautājumos ir saistītas ar papildu valsts vai pašvaldību finansējuma nepieciešamību.

2009.gada 1.jūlijā stājās spēkā likums „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam”, kas paredzēja nestrādājošiem pensionāriem izmaksājamās pensijas apmēru laika periodā no 2009.gada 1.jūlija līdz 2012.gada 31.decembrim samazināt par 10 procentiem, savukārt strādājošiem pensionāriem – par 70 procentiem.

Pirms šā likumprojekta pieņemšanas Tiesībsargs aicināja Saeimu to nepieņemt, norādot uz Satversmes tiesas jau 2002.gada 19.martā pieņemto spriedumu lietā Nr.2001-12-01 par pensiju ieturējumiem strādājošajiem pensionāriem un tajā nostiprinātajiem principiem.

Tiesībsarga ieskatā minētais Satversmes tiesas spriedums īpaši stiprināja personu tiesisko paļāvību, jo pensiju saņēmēji varēja paļauties, ka likumdevējs atkārtoti šādā veidā nenoteiks pensiju izmaksas ierobežojumus. Tāpat pēc Tiesībsarga domām pie tajā brīdī pastāvošās ekonomiskās situācijas valstī nebija pieļaujama pensiju samazināšana nestrādājošiem pensionāriem par 10 procentiem. **Attiecīgo viedokli Tiesībsargs kā pieaicinātā persona pauda arī Satversmes tiesai¹⁸**, kura, izskatot lietu par pensiju ieturējumiem, to paredzošās normas atzina par neatbilstošām Satversmes 1. un 109.pantam.¹⁹

Pēc likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” spēkā stāšanās aktualizējās arī jautājums par personām, kurām invaliditātes pensijas

vietā piešķirta vecuma pensija, bet ir saglabājusies invaliditāte, veiktajiem samazinājumiem.

Kaut gan Tiesībsargs kopumā pensiju ieturējumu paredzošās normas uzskatīja par neatbilstošām Satversmei, attiecībā uz personām ar invaliditāti ieturējumu veikšanas sekas bija izteikti netaisnīgas un pārkāpa personas ar invaliditāti tiesības. Minēto iemelsu dēļ **Tiesībsargs 2009.gada 29.jūlijā Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai nosūtīja atzinumu ar aicinājumu atcelt pensiju ieturējumus personām ar invaliditāti, kurām invaliditātes pensijas vietā piešķirta vecuma pensija.** 2009.gada 17.septembrī Saeima pieņēma grozījumus likumā „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam”, atbilstoši kuriem **no 2009.gada 1.novembra tika atcelti vecuma pensijas ieturējumi pensionāriem ar invaliditāti, kā arī atmaksāta šīm personām no 1.jūlija neizmaksātā pensiju daļa.**

Saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām” personām, kas ir sasniegušas vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamo vecumu, invaliditātes pensijas vietā

¹⁸ Pilnu atzinuma tekstu skatīt pielikumā.

¹⁹ Skat.

http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2009_43_01.htm

piešķirama vecuma pensija, un šī vecuma pensija invaliditātes laikā nedrīkst būt mazāka par invaliditātes pensiju, kas saņemta līdz vecuma pensijas piešķiršanas brīdim. Šāds regulējums pasargā personas ar invaliditāti no ienākumu samazināšanās invaliditātes laikā.

Vienlaikus likums „Par valsts pensijām” paredz, ka pārrēķināšanas gadījumā vecuma pensiju, kas piešķirta invaliditātes pensijas vietā, veido agrāk piešķirtā (pārrēķinātā) pensija, neņemot vērā saglabāto invaliditātes pensijas apmēru, un papildinātās sociālās iemaksas. Šāda normatīvā regulējuma rezultātā daļai strādājošo pensionāru ar invaliditāti (kuriem piešķirtās vecuma pensijas apmērs nesasniedz invaliditātes pensijas apmēru) vecuma pensijas apmērs, veicot pārrēķinu sakarā ar papildinātajām sociālajām iemaksām, nepaaugstinās līdz brīdim, kamēr vispārējā kārtībā aprēķinātais vecuma pensijas apmērs nesasniedz izmaksājamās (saglabātās) pensijas apmēru. Tas rada priekšnoteikumu personām ar invaliditāti pēc vecuma pensijas piešķiršanas atturēties no iesaistīšanās darba tirgū vai turpināt darba attiecības un veicina šīs grupas izolētību un sociālās drošības mazināšanos. Šāds regulējums arī noved pie atšķirīgas attieksmes pret noteiktu personu ar invaliditāti grupu salīdzinājumā ar tām personām, kuras saņem invaliditātes pensiju un kurām ir tiesības uz pensijas pārrēķinu un apmēra paaugstināšanu. Tādējādi šāds normatīvais regulējums Tiesībsarga ieskatā nonāk pretrunā ar Satversmes 91.pantā nostiprināto tiesiskās vienlīdzības principu.

Izmantojot Saeimas kārtības rullī paredzētās tiesības, **Tiesībsargs ir iesniedzis priekšlikumu likumprojektā „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām””, kas paredz grozīt vecuma pensijas pārrēķina kārtību personām, kurām invaliditātes pensijas vietā ir piešķirta vecuma pensija.** Saeimas Sociālo un darba lietu komisija

likumprojekta izskatīšanas gaitā vēl nav nonākusi līdz šā priekšlikuma izskatīšanai.

Atbilstoši likumam „Par valsts pensijām” par katru apdrošināšanas (darba) stāža gadu, kas uzkrāts līdz 1995.gada 31.decembrim, ir noteikta piemaksa pie vecuma un invaliditātes pensijas. Kārtību, kādā piešķir un izmaksā piemaksu, noteic Ministru kabineta 2008.gada 16.decembra noteikumi Nr.1024 „Noteikumi par ikmēneša piemaksu pie vecuma un invaliditātes pensijas” (turpmāk – noteikumi).

Piemērs. Tiesībsarga birojā pēc personas iesnieguma tika ierosināta pārbaudes lieta par noteikumu 12.punktā paredzēto, ka lēmuma pieņemšanu par piemaksu pie pensijas atliek pensijas avansa izmaksas gadījumā līdz galīgā lēmuma pieņemšanai. Pensija avansā tiek izmaksāta gadījumos, kad personai ir tiesības uz pensiju, bet ir neskaidrības pensijas apmēra noteikšanā.

Apstrīdētajā regulējumā tika konstatētas problēmas attiecībā uz piemaksas pie vecuma un invaliditātes pensijas piešķiršanu personām, kurām pensija tiek piešķirta, piemērojot regulu (EEK) Nr.1408/71 par sociālā nodrošinājuma programmu piemērošanu darba ņēmējiem, pašnodarbinātajiem un viņu ģimenes locekļiem, kuri pārvietojas Kopienas teritorijā (turpmāk – regula). Ja likumā „Par valsts pensijām” pensijas avansa izmaksas termiņš ir ierobežots līdz 6 mēnešiem, tad, piemērojot regulu, šāds ierobežojums nav paredzēts. Minētais saistīts ar apstākli, ka šajā procesā nepieciešama informācijas apmaiņa starp visu iesaistīto dalībvalstu kompetentajām institūcijām, kas nereti ir ilgstoša. Tādējādi personas, kuras saņem pensiju provizorisks apmērā (avansu) saskaņā ar regulu, ilgstoši var nesaņemt piemaksu par stāžu. Tiesībsarga ieskatā šāds normatīvais regulējums ir pretrunā ar regulas mērķi, proti, personām, kurām sociālās apdrošināšanas stāžs uzkrāts vairākās

Eiropas Kopienas dalībvalstīs, jānodrošina tādas pašas tiesības, kā personām ar stāžu tikai vienā dalībvalstī, kā arī Satversmes 91.pantā nostiprināto vienlīdzības principu, jo vienai personu grupai neierobežotā laika periodā var tikt ierobežotas tiesības uz piemaksu pie pensijas.

Par pārbaudes lietas ietvaros konstatēto tika informēts Ministru kabinets un attiecīgi aicināts Tiesībsarga noteiktajā termiņā novērst trūkumus. Ministru kabinets atbalstīja Tiesībsarga izteikto priekšlikumu par grozījumu veikšanu noteikumos, lai novērstu attiecīgā regulējuma neatbilstību Satversmes 91.pantam un regulai. **Labklājības ministrijai ir uzdots līdz 2010.gada 31.martam sagatavot grozījumus noteikumos.**

Reaģējot uz personu sūdzībām, 2009.gadā tika apmeklētas trīs ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas – Jēkabpils rajona pansionāts, sociālās aprūpes centrs „Gaiļezers” un sociālās aprūpes centrs „Ziedkalne”. Sociālā nodrošinājuma jomā netika konstatēti būtiski pārkāpumi, tomēr šajās institūcijās atsevišķos gadījumos bija konstatējamas problēmas pilsonisko un politisko tiesību jomā saistībā ar pārvietošanās un brīvības ierobežošanas jautājumiem. Pēc pārbaudes vizītēm šīm institūcijām tika nosūtīta informācija par pārbaudes rezultātiem, nepieciešamības gadījumā ietverot rekomendācijas konstatēto pārkāpumu novēršanai.

Tiesības uz veselības aizsardzību

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25. un 28.pants
Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 12.pants
Eiropas Sociālās hartas 11. un 13.pants
Latvijas Republikas Satversmes 111.pants
Farmācijas likums, Epidemioloģiskās drošības likums
Seksuālās un reproduktīvās veselības likums
Ministru kabineta 2006.gada 31.oktobra noteikumi Nr.899 „Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu un kompensācijas kārtība” u.c.

Samazinoties iedzīvotāju ienākumiem un valstij izdevumu samazināšanas nolūkos pārliedzot lielāku slogu uz iedzīvotājiem par veselības aprūpes pakalpojumu samaksu, 2009.gadā aktualizējās jautājums par veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību. Tiesībsarga ieskatā veselības aizsardzības budžetam salīdzinājumā ar citām jomām Latvijā nekad nav tikuši atvēlēti pietiekoši valsts budžeta līdzekļi, proti, to apmērs procentuāli pret iekšzemes kopproduktu bijis neliels. Līdz ar to vēl aizvien aktuāls ir jautājums, vai valsts tiesību uz veselības aizsardzību realizēšanu ir veikusi pienācīgi, maksimāli pieejamo resursu ietvaros. Arī šo jautājumu risināšana ir

apgrūtināta, jo cieši saistīta ar valsts ekonomisko situāciju.

Atbilstoši Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumos Nr.1046 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība” izdarītajiem grozījumiem no 2009.gada 1.marta trūcīgās personas, kas par tādām atzītas saskaņā ar normatīvajiem aktiem, tika izslēgtas no to personu loka, kuras ir atbrīvotas no pacientu iemaksas veikšanas. Vienlaicīgi tika paaugstināts pacientu iemaksas apmērs primārajai un sekundārajai veselības aprūpei līdz divām reizēm, savukārt stacionārajai – līdz piecām. Attiecībā uz trūcīgām personām tika noteikts, ka tās veic pacientu iemaksu 50 % apmērā.

Izvērtējot konkrētos apstākļus, Tiesībsargs secināja, ka tādā veidā ir būtiski ierobežota un pat padarīta par neiespējamu trūcīgo personu finansiālā piekļuve veselības aprūpes pakalpojumiem. Ņemot vērā, ka tās bija vienas no pirmajām izmaiņām, kuras valsts budžeta līdzekļu taupīšanas nolūkos skāra veselības aprūpes sistēmu, Tiesībsargs norādīja, ka veiktie pasākumi nav ekonomiski un sociāli izvērtēti un pamatoti, tādējādi novedot pie valsts pamatpienākumu neievērošanas. Attiecīgi Tiesībsargs aicināja izdarīt grozījumus normatīvajos aktos, lai trūcīgās personas atkal tiktu iekļautas to personu kategorijā, kuras ir atbrīvotas no pacientu iemaksas.

Ministru kabinets 2009.gada 1.jūlijā informēja Tiesībsargu par to, ka šādas izmaiņas ir pamatotas ar sociāli ekonomisko situāciju valstī un, ka pašlaik negrasās veikt attiecīgus grozījumus. Izvērtējot reālo situāciju veselības aprūpes jomā, **ar 2009.gada 1.oktobri trūcīgās personas tika atbrīvotas no pacientu iemaksas veikšanas.**

2009.gada 12.augustā Veselības ministrijai un Ministru kabinetam nosūtīta vēstule, kurā vērsta atbildīgo institūciju uzmanību uz to, ka veselības aprūpes jomā veiktie samazinājumi (it īpaši pacientu līdzmaksājumu palielināšana, veselības aprūpes pakalpojumu saraksta paplašināšana, kurus nepamaksā no valsts budžeta, kompensējamo medikamentu valsts kompensētās daļas samazināšana) liecina par nopietniem apdraudējumiem Satversmes 111.pantā nostiprinātajām tiesībām uz veselības aizsardzību. Atbildīgās institūcijas aicinātas neveikt turpmāku valsts budžeta izdevumu samazināšanu veselības aizsardzības jomā. Veicot veselības aprūpes sistēmas optimizāciju un ārstniecības iestāžu reorganizāciju, atbildīgās institūcijas

aicinātas īpaši pievērst uzmanību veselības aprūpes pakalpojumu pieejamībai, tajā skaitā fiziskajai pieejamībai valsts teritorijas ietvaros, šo pakalpojumu finansiālajai pieejamībai, kā arī savlaicīgas, precīzas un izskaidrojošas informācijas sniegšanai iedzīvotājiem saistībā ar plānotajām izmaiņām veselības aprūpes jomā.

Tiesībsarga birojā pēc privātpersonas sūdzības tika ierosināta pārbaudes lieta saistībā ar iespējamo ārstu pieejamības samazināšanos psihiatrijas pacientiem. Pārbaudes lietas ietvaros tika pieprasīts viedoklis no Latvijas Psihiatru asociācijas un biedrības „Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „Zelda””.

Izvērtējot saņemto informāciju, tika konstatētas problēmas saistībā ar psihiatrijas pakalpojumu pieejamības plānošanas jautājumiem, ko veica Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūra (pašreiz funkcijas pilda Veselības norēķinu centrs). Latvijas Psihiatru asociācija norādīja, ka praksē tiek samazināts psihiatra slodžu skaits, nerēķinoties ar pacientu skaitu aprūpes zonā, bet pieprasot no psihiatra optimizēt vai intensificēt darbu, kā rezultātā cieš psihiatra darba kvalitāte un samazinās pacientiem atvēlētais laiks. Psihiatriskās palīdzības plānošana ne vienmēr tiek apspriesta un sakrīt ar Latvijas Psihiatru asociācijas viedokli.

Ņemot vērā minēto, Tiesībsargs aicināja Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūru stiprināt sadarbību ar Latvijas Psihiatru asociāciju un izvērtēt bažas par nepietiekami proporcionālu psihiatru slodžu sadali. Pretējā gadījumā ārstu lielās noslogotības dēļ tiktu radīta negatīva ietekme uz veselības aprūpes pakalpojumu kvalitāti atsevišķos reģionos.

Tiesības uz augstāko izglītību

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 26.pants

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 13.pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pirmā protokola 2.pants

Latvijas Republikas Satversmes 112.pants

Izglītības likums, Profesionālās izglītības likums, Augstskolu likums u.c.

2009.gadā Tiesībsargs ir saņēmis divus vairāku personu kopīgus iesniegumus par Latvijas Policijas akadēmijas likvidāciju un iespējamu tiesību uz izglītību aizskārumu. Izvērtējis minētos iesniegumus un cilvēktiesību standartus izglītības jomā, **Tiesībsargs nosūtīja Iekšlietu ministrijai un Izglītības un zinātnes ministrijai aicinājumu Latvijas Policijas akadēmijas likvidācijas procesā ievērot gan studējošo tiesības uz izglītību, gan tiesiskās palāvības principu.** Tiesībsargs norādīja, ka, ja reiz valsts ir izveidojusi noteiktu studiju programmu augstskolā, kas ir valsts iestāde, tā nedrīkst patvaļīgi šādu studiju programmu apgūšanu liegt vai apgrūtināt. Līdz ar to Latvijas Policijas akadēmijas likvidācijas procesā studentiem ir jānodrošina iespējas turpināt apgūt

identiskas studiju programmas par tādu pašu samaksu, kāda tika noteikta Latvijas Policijas akadēmijā.

Pie Tiesībsarga vērsās persona, lūdzot izvērtēt Latvijas Universitātes atteikumu uzņemt viņu otrā līmeņa bakalaura studiju programmas „Tiesību zinātnes” vēlākā studiju posmā nepilna laika klātienē. Tiesībsargs minēto Latvijas Universitātes atteikumu atzina par pamatotu. Tomēr Tiesībsargs norādīja, ka Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte neievēroja Administratīvā procesa likumā noteikto termiņu administratīvā akta izdošanai un tādējādi pieļāva procesuālo tiesību normu pārkāpumu. Tomēr šis procesuālais pārkāpums nebija tik būtisks, lai galīgo administratīvo aktu varētu vērtēt kā pretiesisku, jo tas neietekmēja administratīvā akta saturu pēc būtības.

Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem (Orhūsas konvencija)

Latvijas Republikas Satversmes 115. pants

Vides aizsardzības likums, Teritorijas plānošanas likums

Aizsargjoslu likums, Likums „Par ietekmes uz vidi novērtējumu”

Likums „Par piesārņojumu”, Likums „Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām” u.c.

2009.gadā Tiesībsargs ir saņēmis 13 rakstveida iesniegumus par jautājumiem, kas attiecas uz tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē. Gada laikā tika sniegtas divas mutvārdu konsultācijas. Pamatā personas lūgušas izvērtēt jautājumus par traucējošiem trokšņiem. Tāpat personām radījušas bažas īpaši aizsargājamo dabas teritoriju piesārņošana, kā arī saimnieciskās darbības veikšanas rezultātā nodarītais kaitējums videi.

Piemērs. Pie Tiesībsarga vērsās persona par Daugavas krasta piesārņošanu ar būvgružiem. Pārbaudes lietā tika secināts, ka publiskie ūdeņi, tai skaitā Daugava, ir publiskās lietas. Tādēļ jo sevišķi nozīmīgi ir saglabāt un uzlabot šo ūdeņu stāvokli ar mērķi nodrošināt ilgtspējīgu un harmonisku attīstību un dzīvi ne tikai tagadējām, bet arī nākamajām paaudzēm. Tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldības

institūciju darbības attiecībā uz Daugavas krastā izbērtajiem būvgružiem nav atzīstamas par pietiekamām un atbilstošām labas pārvaldības principam, proti, dome nav ņēmusi vērā visus pierādījumus, kas norāda uz vides piesārņošanu, kā arī nav centusies noskaidrot patiesos lietas apstākļus, tādējādi neizvērtējot un nepieciešamības gadījumā neveicinot vides piesārņojuma vai tā draudu novēršanu. Attiecīgā pašvaldības institūcija tika aicināta rīkoties tiesību uz labvēlīgu vidi aizskāruma novēršanai.

Kādā citā pārbaudes lietā, izvērtējot personas sūdzību par to, ka pašvaldības domes rīcības rezultātā personām ir liegta pieeja jūrai, Tiesībsargs konstatēja, ka iesniegumā minētā teritorija ar Ministru kabineta noteikumiem ir iekļauta ostas teritorijas robežās. No vairākiem normatīvajiem aktiem izriet, ka ostu teritorijā zeme var tikt apsaimniekota tādā veidā, kas visvairāk atbilst ostas attīstības vajadzībām. Kā pamatoti norādīja dome, iedzīvotājiem ir iespējas piekļūt jūrai pa citiem ceļiem. Tādējādi Satversmes 115.panta pārkāpums netika konstatēts.

Tiesības uz mājokli

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 11.pants

Eiropas Sociālās hartas 16.pants

Likums „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”

Likums „Par sociālajiem dzīvokļiem un sociālajām dzīvojamām mājām”

Likums „Par dzīvojamo telpu īri”

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 10. panta trešā daļa, 66. panta otrās daļas 1.punkts u.c.

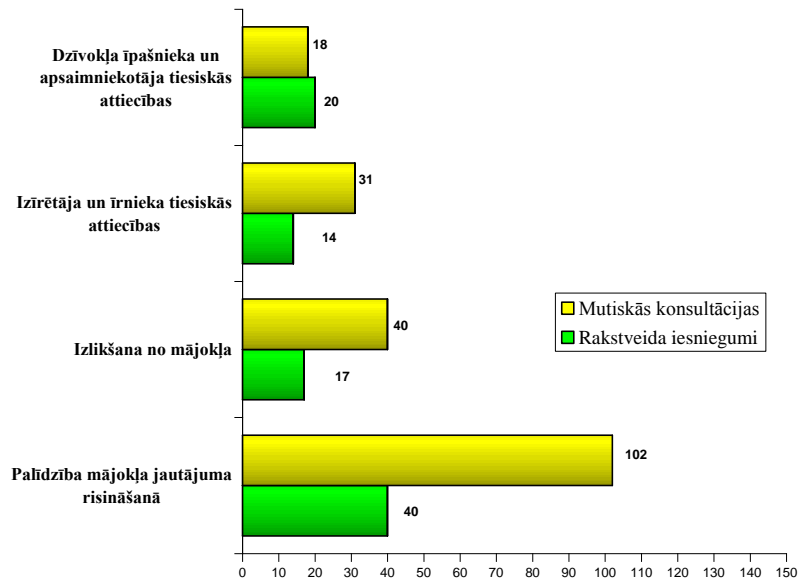
2009.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 105 rakstveida iesniegumi un sniegtas 190 mutiskas konsultācijas mājokļa jautājumu jomā. Pavisam kopā mājokļu jomā saņemti 295 iesniegumi.

Vērtējot mājokļa jautājumu aktualitāti 2009.gadā, jāatzīst, ka, tāpat kā iepriekšējā pārskata gadā, aktuāli bijuši jautājumi par palīdzības sniegšanu reģistrēšanai dzīvokļu reģistrā, izslēgšanu no dzīvokļu rindas un pašvaldības piedāvāto dzīvojamo telpu kvalitātes atbilstību dzīvošanai derīgas dzīvojamās telpas nosacījumiem. Tāpat Tiesībsarga kompetences ietvaros risinātas denacionalizēto namu īrnieku problēmas, kā arī risināti jautājumi, kas skāruši personu tiesības patvarīgas izlikšanas gadījumos.

Jāatzīmē, ka lielākā daļa jautājumu, par kuriem personas lūgušas palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā, skārušas privāto tiesību jomu. Personas daudzkārt vērsušās ar lūgumu izvērtēt izīrētāja un īrnieka tiesiskās attiecības, dzīvojamās telpas apsaimniekošanas jautājumus, kā arī

lūgušas sniegt juridisku palīdzību minēto jautājumu risināšanā.

Piemērs. Viena no aktuālām problēmām, kas iezīmējās 2009.gada sākumā un 2009.gada beigās, t.i., apkures sezonas laikā, bija personu iesniegumi par siltumenerģijas piegādes pārtraukšanu dzīvokļu īpašniekiem, kas pilnībā veikuši maksājumus par siltumenerģijas pakalpojumu sniegšanu. Šāda apsaimniekotāju rīcība tika skaidrota ar apstākli, ka daudzdzīvokļu dzīvojamās mājās atsevišķu dzīvokļu īpašnieki neveica maksājumus par siltumenerģijas pakalpojumu saņemšanu, tādēļ siltumenerģija tika atslēgta visiem konkrētā nama iemītniekiem. Tādā veidā nama iedzīvotājiem, kas bija izpildījuši saistības ar apsaimniekotāju par siltumenerģijas piegādi, tika radīti siltumenerģijas pakalpojumu saņemšanas ierobežojumi.

Minētajos iesniegumos tika akcentēts strīdu risināšanas veids, kas paredz jautājuma izšķiršanu tiesā. Tika norādīts, ka vērsšanās tiesā nedod vēlamo rezultātu, jo tiesas ir noslogotas, tādēļ jautājuma izšķiršana parasti ir novēlota un zaudējusi aktualitāti. Tika vērstā uzmanība uz to, ka apkures jautājumi šādos gadījumos būtu risināmi steidzamības kārtā.

Lai arī šādu strīdu risināšanai valstī ir izveidots tiesību aizsardzības mehānisms, un šie jautājumi izšķirami civiltiesiskā kārtībā, pēc saņemto iesniegumu intensitātes un aktualitātes tika secināts, ka šis tiesību aizsardzības mehānisms bieži vien darbojas vāji. Arī informācijas trūkums par to, kā šādos gadījumos būtu jārealizē savu tiesību aizsardzība, bija par iemeslu personu neapmierinātībai ar apsaimniekotāju rīcību šādu jautājumu risināšanā.

Piemērs. Tiesībsarga birojā tika saņemti arī iesniegumi par gadījumiem, kad pēc izmaiņām mājokļu jomas tiesiskajā regulējumā personas tika izslēgtas no dzīvokļu reģistra, pamatojoties uz faktu, ka

tām pieder nekustamais īpašums, no kura var gūt peļņu. Personas vērsa uzmanību, ka minētie apstākļi nevarētu būt par pamatu personas izslēgšanai no dzīvokļa reģistra, jo vairumā gadījumu konkrēto nekustamo īpašumu atsavināt nav iespējams vai atsavināšanas rezultātā iegūstamie līdzekļi nav pietiekoši, lai spētu nodrošināt citas dzīvojamās telpas iegādi. Personas lūdza izvērtēt tiesiskās palāvības principa ierobežojuma pamatotību.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka ir iespējami gadījumi, kad publiskajās tiesībās tiesiskās palāvības princips var tikt ierobežots. Tāpat tika norādīts, ka ne visi nekustamie īpašumi uzskatāmi par tādiem, no kuriem gūstama peļņa, proti, ja īpašums tiek izmantots, lai persona varētu nodrošināt savas pamatvajadzības, t.i., mājvietai vai kādu citu pamatvajadzību apmierināšanai, tad šāds īpašums uzskatāms par tādu, no kura nevar gūt peļņu. Līdz ar to šādu īpašumu piederība nevarētu būt šķērslis personas pretendēšanai palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājumu risināšanā. Tomēr, ja nekustamais īpašums ir izmantojams tā, ka

gūtais labums no tā izmantošanas pārsniedz personas tiesības uz pamatvajadzību nodrošināšanu, tad nekustamais īpašums uzskatāms par tādu, kurš var tikt izmantots peļņas gūšanai. Šādos gadījumos minētais kritērijs varētu būt par pamatu palīdzības nepiešķiršanai.

Vērtējot pašvaldību rīcības tiesiskumu mājokļu jautājumu jomā, pārbaudes lietu ietvaros tika konstatēti atsevišķi gadījumi, kad tika aizskartas personu tiesības uz mājokli, proti, palīdzības sniegšanas procesā personām

tika piedāvāti dzīvošanai nederīgi dzīvojamo telpu īres varianti. Šajos gadījumos attiecīgās pašvaldības ņēma vērā Tiesībsarga rekomendācijas un novērsa konkrētajām personām radītos tiesību aizskārumus. Tāpat tiesību uz mājokli kontekstā tika saņemti iesniegumi par kriminālprocesa izskatīšanas novilcināšanu patvarīgas izlikšanas gadījumos. Minēto pārbaudes lietu ietvaros par konstatētajiem faktiem tika informētas attiecīgās prokuratūras.

TIESISISKĀ VIENLĪDZĪBA UN DISKRIMINĀCIJAS AIZLIEGUMS

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 2. un 7.pants

Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 2.(1), 14. un 26.pants

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2(1).pants

Bērna tiesību konvencijas 2.(1).pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pants

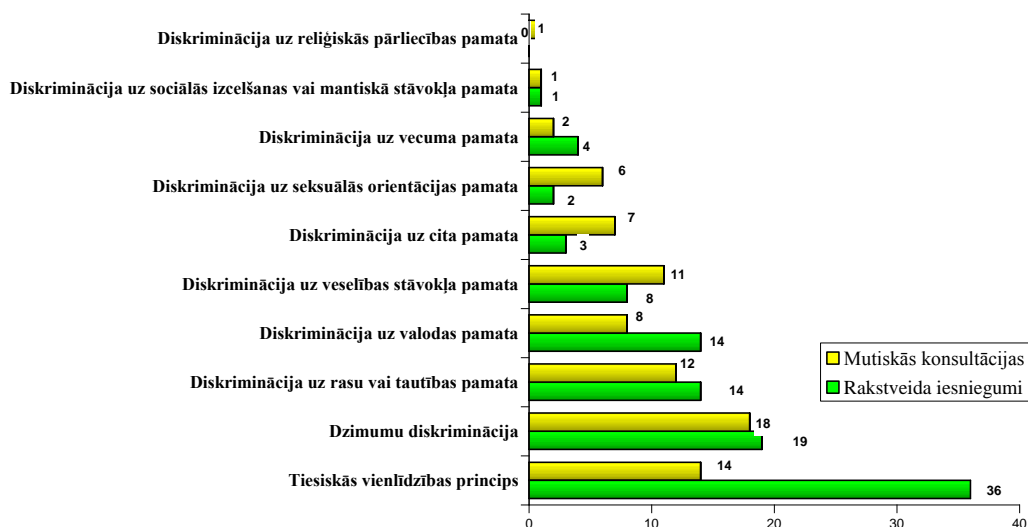
Latvijas Republikas Satversmes 91.pants

Analizējot 2009.gadu diskriminācijas aizlieguma kontekstā, jāatzīmē, ka, salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem, Latvijā nav vērojams tiesību pārkāpumu skaita radikāls pieaugums. Lielākais iesniegumu skaits tika saņemts par diskriminācijas aizlieguma un tiesiskās vienlīdzības pārkāpumiem nodarbinātības sektorā.

Atšķirībā no situācijas 2008.gadā, kad tika konstatēta tendence palielināties iesniegumu skaitam par psiholoģisko teroru darba vietās, 2009.gadā kļuva aktuālāki jautājumi par prettiesisku darba attiecību izbeigšanu. Baidoties no darba devēja izrēķināšanās, personas mazāk lūdza palīdzību risināt iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus. Salīdzinoši neliels iesniegumu skaits tika saņemts no personām pirmspensijas vecumā, kas izskaidrojams ar iespējamo informācijas trūkumu par tiesību aizsardzības mehānismiem šādu jautājumu risināšanā, kā arī neticību tiesu sistēmai un iespējām

pierādīt diskriminācijas aizlieguma pakāpumus.

2009.gadā, tāpat kā iepriekšējos gados, tika saņemti iesniegumi par noziegumu izmeklēšanu, kas izdarīti ar rasistisku motīvu, vai liegumu apmeklēt izklaides vietas tautības dēļ. Aktualizējot jautājumu par nepieciešamību cīnīties pret rasistiska, homofobiska un cita veida naida motivētiem pārkāpumiem, Tiesībsargs piedalījās Ministru kabineta noteikumu „Kriminālprocesa atbalsta sistēmas noteikumi” projekta izstrādē, kā arī konceptuāli atbalstīja tā turpmāku virzību. Projekts paredz Cietušo reģistra izveidi un ieviešanu, kurā paredzēts iekļaut jau sākotnējo informāciju par noziedzīgo nodarījumu iespējamo naida (rasistiskā, homofobiskā u.c.) motīvu, kas atvieglotu turpmāku izmeklēšanu un statistikas datu vākšanu. Tāpat Tiesībsarga biroja darbinieki policijas darbiniekiem Latvijas reģionos pasniedza lekciju kursu par Tiesībsarga biroja darbību, cilvēktiesībām un diskriminācijas aizliegumu.

Joprojām daudzas problēmas saskatāmas invalīdu tiesību jomā. Personas ar invaliditāti saskārušās gan ar vides pieejamības problēmām, gan ar negatīvu, naidīgu attieksmi no pakalpojumu sniedzēju puses. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka netiek veikti būtiski uzlabojumi saistībā ar ēku pieejamību personām ar invaliditāti. Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 2.pants noteic, ka saprātīga pielāgojuma atteikums uzskatāms par diskrimināciju uz invaliditātes pamata. Tajā pašā pantā saprātīgs pielāgojums ir definēts kā vajadzīgas un atbilstošas izmaiņas un korekcijas, ja tās konkrētā gadījumā ir nepieciešamas un neuzliek nesamērīgu vai nepamatotu slogu, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem var izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības. Tiesībsargs vairakkārt norādījis, ka personām ar invaliditāti

jānodrošina visas tās tiesības, kas ir paredzētas personām bez invaliditātes.

Diskriminācijas jomā 2009.gadā Tiesībsarga biroja pārstāvji piedalījās dažādās sēdēs un darba grupās, piemēram, darba grupā par vienotā Cietušo reģistra izveidi, darba grupā „Vardarbības ģimenē mazināšanai”, kā arī Labklājības ministrijas darba grupā. Tiesībsarga biroja pārstāvji piedalījās arī projektā „Ieminies par iecietību”, uzstājās biedrības „Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „Zelda”” rīkotajā konferencē par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, kā arī uzstājās biedrības „Invalīdu un viņu draugu apvienība „Apeiron”” rīkotajā seminārā par personu ar invaliditāti tiesībām. Tiesībsargs atbalstīja biedrības „Resursu centrs sievietēm „Marta”” izstrādāto jēdziena „vardarbība ģimenē” definīciju.

Diskriminācija uz dzimuma pamata nodarbinātības jomā

Izvērtējot gadījumus par diskriminācijas uz dzimuma pamata iespējamu pārkāpumu darba tiesisko attiecību ietvaros, Tiesībsargs ir norādījis uz strādājošo sievietēm, kuras baro bērnu ar krūti, īpašas tiesiskās aizsardzības nepieciešamību²⁰.

Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 141.panta 4.punkts piešķir dalībvalstīm tiesības ieviest pasākumus, kas dod īpašas priekšrocības nepietiekami pārstāvētajam dzimumam, tā pārstāvjiem atvieglinot iesaistīšanos darbā vai arī novēršot vai kompensējot viņu profesionālās izaugsmes trūkumus.²¹

Nevienlīdzīga attieksme pret strādājošām sievietēm, kuras baro bērnu ar krūti, kā arī grūtniecēm un sievietēm pēcdzemdību periodā veido tiešu diskrimināciju uz dzimuma pamata. Ņemot vērā minēto, uz šīm personām ir attiecināma ne tikai 1992.gada 19.oktobra Padomes direktīva 92/85/EEK, bet arī Padomes 1976.gada 9.februāra direktīva 76/207/EEK, Eiropas Parlamenta un Padomes 2002.gada 23.septembra direktīva 2002/73/EK un 2006.gada 5.jūlija direktīva 2006/54/EK, kas nodrošina dzimumu līdztiesību nodarbinātības sektorā.

Nacionālajā līmenī tiesiskās aizsardzības regulējumu grūtniecēm, sievietēm pēcdzemdību periodā līdz vienam gadam, kā arī strādājošām sievietēm, kuras baro bērnu ar krūti, nodarbinātības jomā nosaka Darba likuma 109.panta pirmā daļa, kas paredz ierobežojumus darba devējam

uzteikt darba līgumu šīm personām. Apzinoties, ka lietas par iespējamu diskrimināciju ir saistītas ar pierādīšanas problēmām, viens no direktīvā 2006/54/EK ietvertajiem personu tiesību aizsardzības tiesiskajiem mehānismiem lietās par iespējamu diskrimināciju ir pierādīšanas pienākuma pārvešana uz darba devēju gadījumos, kad ir pietiekamas aizdomas par iespējamu diskrimināciju (19.pants).²² Nacionālajā līmenī „apgrieztais” pierādīšanas pienākums ir noteikts Darba likuma 125.pantā.

Tiesībsarga birojā ir saņemti iesniegumi par gadījumiem, kad ar darbiniekiem tiek izbeigtas darba tiesiskās attiecības, neievērojot normatīvajos aktos noteiktās prioritātes, un uzteikts darba līgums grūtniecības periodā. Saistībā ar valsts pārvaldes iestāžu reformu, Tiesībsarga birojā 2009.gadā ir izskatītas pārbaudes lietas, kur personas saņēmušas rīkojumu par civildienesta attiecību izbeigšanu grūtniecības periodā. Vienā no pārbaudes lietām pēc personas vēršanās Tiesībsarga birojā tika panākta vienošanās, kā rezultātā tika atcelts rīkojums par civildienesta attiecību izbeigšanu un persona pārcelta darbā uz citu amata vietu, saglabājot civildienesta attiecības nodarbinātības periodā.

Piemērs. 2009.gadā tika izskatīta pārbaudes lieta par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu, veicot iestāžu reorganizāciju. Jūlijā tika pieņemts

²⁰Piemēram, saskaņā ar Padomes 1992.gada 19.oktobra direktīvas 92/85/EEK Preambulā noteikto „strādājošas grūtnieces, sievietes, kas strādā pēcdzemdību periodā vai strādājošas sievietes, kas baro bērnu ar krūti, daudzējādā ziņā uzskata par īpašu riska grupu, un ir jāveic pasākumi attiecībā uz viņu drošību un veselības aizsardzību”.

²¹ Ar Lisabonas līgumu minētais regulējums netika grozīts.

²² Jāatzīmē, ka pierādīšanas pienākuma pārvešana no iespējamās diskriminācijas upura uz atbildētāju ir raksturīga aizsardzībai no diskriminācijas arī citās nozarēs un ne tikai dzimuma līdztiesības jomā. Tā, piemēram, attiecīgo regulējumu satur Padomes 2000.gada 29.jūnija direktīvas 2000/43/EK 8.panta pirmais punkts un Padomes 2000.gada 27.novembra direktīvas 2000/78/EK 10.panta pirmais punkts.

lēmumus par Veselības ministrijas padotībā esošo valsts pārvaldes iestāžu reorganizāciju, kā rezultātā Aģentūras funkciju, pārvaldes uzdevumu, tiesību, saistību, finanšu līdzekļu, mantas un lietvedības pārņemšanai sadarbības iestādes funkciju veikšanā Eiropas Savienības fondu finansēto projektu ieviešanā, tika nodota citai iestādei. No lietas materiāliem izriet, ka iesniedzēja Aģentūrā strādājusi tieši ar Eiropas Savienības projektiem. 2009.gada 18.augustā persona rakstveidā informējusi Aģentūru, ka ar 2009.gada 1.septembri dosies dekrēta atvaļinājumā, pievienojot izrakstu no medicīnas kartes. No 2009.gada 1.septembra iesniedzējai tika izsniegta B slimības lapa, savukārt 2009.gada 1.septembrī iesniedzēja saņēma paziņojumu par valsts civildienesta attiecību izbeigšanu ar 2009.gada 1.oktobri.

Saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2006.gada 5.jūlija Direktīvu 2006/54/EK, Valsts civildienesta likuma 2.pantu un Darba likuma 109.panta pirmo daļu aizliegts izbeigt nodarbinātības attiecības ar grūtnieci, kā arī aizliegts izbeigt darba tiesiskās attiecības personas darba nespējas periodā. Direktīvas 2006/54/EK 14.panta 1.punkta a) apakšpunktā noteikts, ka ir aizliegta tieša vai netieša diskriminācija dzimuma dēļ valsts vai privātajā sektorā. Direktīvas 2006/54/EK 2.panta c) apakšpunkts noteic, ka šajā direktīvā diskriminācija ietver jebkuru mazāk labvēlīgu attieksmi pret sievietēm, kas saistīta ar grūtniecības vai dzemdību atvaļinājumu. Direktīvas 92/85/EEK nozīmē. Eiropas Padomes 1992.gada 19.oktobra Direktīvas 92/85/EEK par pasākumu ieviešanu, lai veicinātu drošības un veselības aizsardzības darbā uzlabošanu strādājošām grūtniecēm, sievietēm, kas strādā pēcdzemdību periodā, vai strādājošām sievietēm, kas baro bērnu ar krūti, 10.panta 1.punkts nosaka atļaušanas aizliegumu: „1)

dalībvalstis veic vajadzīgos pasākumus, lai aizliegtu 2.pantā definēto darbinieču atļaušanu laika posmā no viņu grūtniecības sākuma līdz 8.panta 1.punktā minētā grūtniecības un dzemdību atvaļinājuma beigām, izņemot ārkārtējus gadījumus, kas nav saistīti ar viņu stāvokli, un kuros ir atļauta atļaušana saskaņā ar valsts tiesību aktiem un/vai praksi, un, attiecīgā gadījumā, ja kompetentā iestāde tam ir piekritusi”.

Valsts iestāžu reorganizācija nav vērtējama kā ārkārtas situācija, līdz ar to valstij ir jārūpējas, lai pie valsts iestāžu reorganizācijas nenotiktu diskriminācija uz dzimuma pamata. Tiesībsargs vērsa uzmanību uz Valsts civildienesta likuma 22.panta pirmo punktu un 37.pantu, kas nosaka tiesības uz pastāvīgu valsts civildienestu un ierēdņu pārcelšanu. **Tiesībsargs norādīja, ka pie iestāžu reorganizācijas - funkciju, tiesību, saistību pārņemšanas, veicot ierēdņu skaita samazināšanu, štata vietu reorganizāciju un likvidāciju, nav pieļaujama nodarbinātības attiecību izbeigšana ar darbiniekiem, kuri atrodas darba nespējā vai ir devušie grūtniecības, dzemdību, bērna kopšanas atvaļinājumos. Darbinieka iespējamā atbrīvošana no valsts civildienesta var tikt vērtēta tikai pēc personas atgriešanās no atvaļinājuma, ņemot vērā normatīvajos aktos noteikto īpašo aizsardzību saistībā ar maternitāti.**

Neskatoties uz aizvadītajos gados ieguldīto darbu tiesiskās apziņas attīstības veicināšanā, joprojām lielai daļai darba devēju nav izpratnes par diskriminācijas aizlieguma saturu. Jau meklējot darbu, personas saskaras ar diskrimināciju dzimuma, vecuma, nacionalitātes u.c. iemeslu pamata. Joprojām tiek publicēti darba sludinājumi ar diskriminējošām prasībām amatu pretendentiem.

Piemērs. 2009.gada 25.jūlijā laikrakstā „Diena” Nr.170 (5514) angļu valodā tika publicēts darba sludinājums, kur tika

izsludināta amata vakance krievu valodas skolotājam/ai. Pie vēlamā darbinieka apzīmējuma tika lietots angļu personvārds – she (tulk. - viņa) un young adult (tulk. – jauna, pieaugusi persona), tādējādi norādot uz vēlamo dzimumu un vecumu potenciālajam darbiniekam. Piederība pie noteikta dzimuma vai vecuma nav būtiska krievu valodas skolotāja/as darba veikšanai, līdz ar to uz šo gadījumu neattiecas Darba likuma 29.panta otrajā daļā noteiktais izņēmums. Ar šāda sludinājuma ieviešanu tika nepamatoti ierobežots to kandidātu loks, kas vēlētos veikt piedāvāto darbu. Sludinājuma

publicēšana, kas adresēta noteikta dzimuma un vecuma personām, pārkāpj Darba likuma 32.pantu, kas noteic, ka darba sludinājums nedrīkst attiekties tikai uz vīriešiem vai tikai uz sievietēm, izņemot gadījumu, kad piederība pie noteikta dzimuma ir attiecīgā darba veikšanas vai attiecīgās nodarbošanās objektīvs un pamatots priekšnoteikums. Lai novērstu pārkāpumus, Tiesībsargs vērsās gan pie laikrakstu redakcijām, gan sludinājumu ievietotājiem, aicinot pievērst uzmanību ievietojamo darba sludinājumu atbilstībai normatīvo aktu prasībām.

Diskriminācija uz dzimuma pamata sociālā nodrošinājuma jomā

2009.gadā diskriminācijas aizlieguma pārkāpumi tika konstatēti arī sociālajā jomā. Tiesībsarga birojā tika saņemti iesniegumi par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu apdrošināšanas stāža noteikšanu.

Piemērs. Latvijas Republikas Satversmē un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ir noteikts dzimumu līdztiesības princips, tomēr laika periods, kuru sievietes pavadīja, brīvprātīgi iesaistoties, PSRS Bruņotajos spēkos, apdrošināšanas stāžā ieskaitīts netiek. Saskaņā ar likuma „Par valsts pensijām” Pārejas noteikumu 1.punkta pirmo apakšpunktu visos gadījumos apdrošināšanas stāžā tiek ieskaitīts līdz 1990.gada 31.decembrim pildītais obligātais militārais dienests, ko veica tikai vīrieši, neieskaitot brīvprātīgo dienestu.

Latvijas Republikas Satversmes 89. un 91.pants, Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pants, ANO Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu 2.pants, kuru

Latvija ratificējusi, nepieļauj diskrimināciju dzimuma dēļ. Tāpat pēc iestāšanās Eiropas Savienībā Latvijai nacionālajos normatīvajos aktos ir jāievieš 1976.gada 9.februāra Direktīvas Nr.76/207/EEK par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz darba iespējām, profesionālo sagatavošanu un paaugstināšanu amatā, ka arī darba nosacījumiem (turpmāk – Direktīva Nr. 76/207/EEK) noteikumi.

Eiropas Kopienu tiesa lietā Alexander Dory pret Vācijas Federatīvo Republiku norāda, ka daži Eiropas Kopienu Līgumā paredzētie izņēmumi attiecas tikai uz tiem noteikumiem, kas ir saistīti ar personu, preču, kapitāla un pakalpojumu brīvu apriti, nevis uz Līguma noteikumiem sociālajā jomā, kur ir iekļauts princips, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm²³. Saskaņā ar pastāvošo judikatūru šo principu piemēro vispārīgi

²³ EKT 2003. gada 11.marta spriedums Lietā C-186/01 *Alexander Dory v Bundesrepublik Deutschland* <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62001J0186:LV:HTML>

un Direktīvu Nr.76/207/EEK attiecina uz nodarbinātības attiecībām valsts sektorā²⁴.

Tiesībsargs norādīja, ka sociālo garantiju piešķiršanā, kas ir saistītas ar nodarbinātību publiskajā sektorā, tajā skaitā ar nodarbinātību militārajā dienestā, ir piemērojams dzimumu līdztiesības princips. Neskatoties uz to, ka dienests PSRS Bruņotajos spēkos sievietēm nav bijis obligāts, sievietēm tajā laikā tika dota iespēja brīvprātīgi ieguldīt savu darbu un laiku militārās apmācības apgūšanā PSRS Bruņoto spēku dienestā un pēc tam, iespējams, tālākajā nodarbinātībā militārajā jomā. Sievietes laiks, ieguldītais darbs dienestā ar mērķi iesaistīties aizsardzības pasākumos, neskatoties uz dienesta piespiedu vai brīvprātīgo raksturu, ir pielīdzināmas vīrieša ieguldītajam laikam un darbam, līdz ar to arī nodarbinātības stāža noteikšanā un pensijas aprēķināšanā laika periods, kuru sieviete ir pavadījusi, izejot militāro apmācību PSRS Bruņotajos spēkos, ir ieskaitāms apdrošināšanas stāžā tāpat kā vīriešiem. **Tiesībsargs secināja, ka lēmums par apdrošināšanas stāža neieskaitīšanu dienesta periodā PSRS Bruņotajos spēkos dzimuma dēļ, ja persona uzrāda dokumentus, kas to apliecina (ieraksts darba grāmatīņā, karaklausības apliecībā vai arhīva izziņa), ir pretrunā ar augstāk minēto tiesisko regulējumu.**

Valstij, nosakot regulējumu pensiju piešķiršanai, ir jāievēro Direktīvā Nr.76/207/EEK, Satversmē, minētajos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertais princips par vienlīdzīgu attieksmi sociālo garantiju piešķiršanā vīriešiem un sievietēm par līdzvērtīgu pienākumu pildīšanu. Neveicot attiecīgus grozījumus normatīvajos aktos vai neaizpildot likuma nepilnības, to piemērojot, valsts pārkāpj Direktīvā Nr.76/207/EEK noteikto vienlīdzīgas attieksmes principu pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz sociālo nodrošinājumu. Papildus Tiesībsargs informēja, ka Eiropas Kopienu līguma normu neievērošanas gadījumā vai arī Direktīvu nesavlaicīgas vai nepareizas ieviešanas gadījumā privātpersonām ir tiesības vērsties pret tiesību pārkāpēju nacionālajā tiesā, balstoties tieši uz Eiropas Kopienu Līguma normu²⁵ vai Direktīvā noteiktām tiesībām,²⁶ vai prasīt kompensāciju par Direktīvas neieviešanas rezultātā radītajiem zaudējumiem.

²⁴ Skat. 1985. gada 21. maija sprieduma lietā C-248/83 Komisija/Vācija, *Recueil*, 1459. lpp., 16. punktu. 1997. gada 2. oktobra spriedumu lietā C-1/95 *Gerster*, *Recueil*, I-5253. lpp., 1999. gada 26. oktobra sprieduma lietā C-273/97 *Sirdar* 18. punktu, un 2000. gada 11. janvāra sprieduma lietā C-285/98 *Kreil* 18. punktu.

²⁵ Lieta 26/62, NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration, *Euroean Court reports, English special edition 1963, Page 00001*.

²⁶ Lieta 41/74, Yvonne van Duyn v Home Office, Eiropas Kopienu tiesas ziņojumi 1974.

Diskriminācija uz dzimuma pamata preču un pakalpojumu pieejamības jomā

Vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanai pieejā precēm un pakalpojumiem Latvijai ir saistoša Eiropas Padomes 2004.gada 13.decembra Direktīva Nr.2004/113/EK, ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu. Minētās direktīvas 3.panta pirmā daļa noteic, ka „**direktīva piemērojama attiecībā uz visām personām, kas piegādā preces un sniedz pakalpojumus, pieeja kuriem ir publiska un nav atkarīga no iesaistītās personas, gan publiskajā, gan privātajā sektorā, ietverot valsts struktūras, un kurus piedāvā ārpus privātās un ģimenes dzīves, kā arī darījumiem, ko veic šajā kontekstā**”²⁷.

Direktīvas Nr.2004/113/EK nosacījumi ir iekļauti Patērētāju tiesību aizsardzības likumā. Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 3.¹ panta pirmā daļa noteic, ka, **piedāvājot preci vai pakalpojumu, pārdodot preci vai sniedzot pakalpojumu, aizliegta atšķirīga attieksme patērētāja dzimuma, rases vai etniskās piederības dēļ**. Tā kā šie principi normatīvajos aktos ir ieviesti nesen, joprojām ir sastopamas situācijas, kad diskriminācijas aizliegums pieejā precēm un pakalpojumiem uz dzimuma pamata netiek ievērots. Kā būtiskākos piemērus 2009.gadā diskriminācijas aizlieguma pārkāpumam pieejā precēm un pakalpojumiem uz dzimuma pamata var minēt pieeju valsts kompensējamiem medikamentiem.

Piemērs. 2009.gadā tika saņemti iesniegumi par direktīvā Nr.2004/113/EK iestrādāto principu piemērošanu, nenodrošinot vīriešiem hormonu terapijas izdevumu kompensēšanu no valsts līdzekļiem, kas sievietēm tiek nodrošināti. 2006.gada 31.oktobra Ministru kabineta noteikumu Nr.899 „Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība” (turpmāk - Noteikumi Nr.899) 11.punkts nosaka kārtību, kādā zāles tiek iekļautas kompensējamo medikamentu sarakstā. Lai medikamentu iekļautu šajā sarakstā, no zāļu vai medicīnisko ierīču turētāja vai tā pilnvarotā pārstāvja, ir nepieciešams rakstisks iesniegums. Ir konstatēti gadījumi, kad zāļu vai medicīnisko ierīču turētājs vai tā pilnvarotais pārstāvis nav vērsies ar iesniegumu Zāļu cenu valsts aģentūrā par attiecīga medikamenta iekļaušanu, kas būtu līdzvērtīgs medikamentam, kas tiek kompensēts pretējam dzimumam.

Tiesībsargs vairakkārt norādījis, ka nav pieļaujamas atšķirības uz dzimuma pamata medikamentu kompensēšanā. Valsts ir atbildīga par dzimumu līdztiesības principa ievērošanu kompensējamo medikamentu sarakstā. Tātad, ja valsts paredz, ka pacienti ar noteiktu diagnozi ir tā iedzīvotāju grupa, kuriem ir nepieciešama valsts aizsardzība, un šīs slimības ārstēšanai zāles būtu iekļaujamas kompensējamo medikamentu sarakstā, tad saskaņā ar Direktīvu Nr.2004/113/EK un Patērētāju tiesību aizsardzības likumu ar kompensējamiem medikamentiem būtu nodrošināmi abu dzimumu pārstāvji līdzvērtīgi (izņemot specifiskus gadījumus, kad medikamenti fizioloģisku īpašību dēļ ir paredzēti tikai noteikta dzimuma pārstāvjiem).

²⁷ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0113:LV:HTML>

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka valstij ir nepieciešams pārskatīt normatīvo regulējumu vai izveidot efektīvu sistēmu

abu dzimumu pārstāvjiem līdzvērtīgas medikamentu kompensēšanas nodrošināšanai.

Diskriminācija uz rases un etniskās piederības pamata preču un pakalpojumu pieejamības jomā

Kā vienu no negatīvām tendencēm pakalpojumu jomā var minēt ārvalstnieku diskrimināciju izklaides vietās. 2009.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemtas sūdzības par to, ka naktsklubos netiek ielaisti ārvalstnieki, vai atsevišķos gadījumos tiem ir noteikta augstāka ieejas maksa un cenas precēm un pakalpojumiem klubos, salīdzinot ar vietējiem iedzīvotājiem.

Lai informētu uzņēmējus par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu, Tiesībsargs nosūtīja informatīvas vēstules 65 naktsklubiem, kurās norādīja uz grozījumiem Patērētāju tiesību aizsardzības likumā, kas paredz diskriminācijas aizliegumu privātajā jomā, un Eiropas Padomes 2000.gada 29.jūnija Direktīvu 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rases vai etniskās piederības.

Normatīvajos aktos nav noteikts aizliegums ļaut izklaides vietu apmeklēt tikai noteiktā veidā apģērbtiem cilvēkiem (angl. dress code), taču šiem noteikumiem un citiem kritērijiem saskaņā ar Patērētāju

tiesību aizsardzības likumu ir jābūt publiski pieejamiem visiem potenciālajiem kluba apmeklētājiem pirms ieejas klubā. Maldinoša noklusēšana par pieejamo preci vai pakalpojumu, tā cenu, kā arī agresīvas un neatlaidīgas darbības piespiešana un nesamērīgas ietekmes izmantošana ir aizliegta ar Eiropas Padomes 2005.gada 11.maija Direktīvu 2005/29/EK un Negodīgas komercprakses aizlieguma likumu, kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem. Par minētā likuma pārkāpumiem saskaņā ar Negodīgas komercprakses aizlieguma likuma 15.panta astotās daļas 5.punktu uzraudzības iestādei ir tiesības piemērot administratīvo sodu. Tāpat par krāpšanas gadījumiem personas var vērsties Ekonomikas policijā kriminālprocesa uzsākšanai. Lai novērstu patērētāju tiesību pārkāpumus, Tiesībsargs aicināja uzņēmējus ievērot normatīvajos aktos noteikto diskriminācijas aizlieguma principu.

Diskriminācija uz invaliditātes pamata

Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām otrais pants diskrimināciju invaliditātes dēļ definē kā jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas. Tā ietver visas diskriminācijas formas, tostarp saprātīga pielāgojuma atteikumu. Saskaņā ar Konvencijas par

personu ar invaliditāti tiesībām 5.panta trešo punktu, lai veicinātu vienlīdzību un likvidētu diskrimināciju, dalībvalstis veic visus atbilstošos pasākumus saprātīgu pielāgojumu nodrošināšanai. Arī 2009.gadā Tiesībsargs ir saņēmis iesniegumus par ēku nepieejamību personām ar invaliditāti.

Ēku nepieejamība būtiski apgrūtina personu ar invaliditāti iespējas iekļauties sabiedrībā, saņemt tos pašus pakalpojumus un izmantot tās pašas iespējas, kas nav liegtas pārējiem iedzīvotājiem. Publisko ēku pieejamības nodrošināšanu nosaka

2008.gada 21.jūlija Ministru kabineta noteikumi Nr.567 „Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 208-08 „Publiskas ēkas un būves””. Diemžēl ne visas ēkas ir viegli pielāgojamas personu ar invaliditāti vajadzībām un ne vienmēr tiek ievērots normatīvajos aktos noteiktais pienākums veidot personām ar invaliditāti pieejamu vidi, būvējot ēku vai veicot tās rekonstrukciju. Attiecībā uz vēsturiskām ēkām normatīvie akti neuzliek pienākumu tās izmainīt, bet iespēju robežās būtu nepieciešams nodrošināt šo pieeju.

2009.gadā tāpat kā iepriekšējos pārskata periodos Tiesībsarga birojā saņemti iesniegumi no personām ar invaliditāti par publisko ēku nepieejamību. Saņemtajos iesniegumos minēts publisko ēku pieejamības ierobežojums, piemēram, apgrūtināta piekļuve dzimtsarakstu nodaļai vai ieslodzījuma vietu apmeklētāju telpām. Jāatzīmē, ka pozitīvai attieksmei, pretimnākšanai un vēlmei radīt invalīdiem piemērotu vidi preču, pakalpojumu saņemšanā ir būtiska nozīme. Īpaši atzīmējams šāds labas prakses piemērs.

Piemērs. Izskatot iesniegumu par dzimtsarakstu nodaļas Rīgā, Zemgaļu ielā 1 nepieejamību personām ar invaliditāti, Tiesībsargs saņēma dzimtsarakstu nodaļas skaidrojumu, ka telpas atrodas vēsturiskā ēkā, kuras nav iespējams pielāgot. Tomēr cilvēki ar īpašām vajadzībām šajā Dzimtsarakstu nodaļā nekad nav tikuši atstulti. Dzimtsarakstu nodaļas darbinieki parasti palīdz iekļūt ēkā. Ja persona ir vēlējusies saņemt konsultāciju vai arī veikt kādu civilstāvokļa akta reģistrāciju, nodaļas darbinieki vienmēr ir noorganizējuši personas pieņemšanu pirmajā stāvā.

Personas ar invaliditāti ir norādījušas uz problēmām ne tikai telpu pieejamības ziņā, bet arī par ierobežoto transporta pakalpojumu pieejamību. Atsevišķās pilsētas tikuši slēgti nerentablie maršruti sabiedriskajam transportam, tāpat

transportlīdzekļi nav tikuši pielāgoti personu ar invaliditāti, vecu cilvēku un vecāku ar bērniem vajadzībām.

Likuma „Par invalīdu medicīnisko un sociālo tiesību aizsardzību” 14.panta pirmā daļa nosaka: „**Lai veicinātu invalīdu sociālo integrāciju, valsts, maksimāli piesaistot sabiedrību, nodrošina vispārējās lietošanas ēku projektēšanu un jaunu sabiedriskā transporta sistēmu projektēšanu, ievērojot invalīdu speciālās vajadzības**”. 2007.gada 11.decembra Ministru kabineta noteikumu Nr.843 „Sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanas un izmantošanas kārtība” (turpmāk – tekstā Noteikumi Nr.843) 16.punkts nosaka: „**Sabiedriskajam transportlīdzeklim jābūt pielāgotam normatīvajos aktos par sabiedrisko transportlīdzekļu izgatavošanu noteiktajām tehniskajām prasībām, lai personām ar funkcionāliem traucējumiem, grūtniecēm un personām ar maziem bērniem (tai skaitā ar bērnu ratiem) atvieglotu iekļūšanu sabiedriskajā transportlīdzeklī un nodrošinātu šo personu pārvadāšanu**”. Šo noteikumu 123.punkts paredz pārejas periodu sabiedriskā transporta pielāgošanai invalīdu, vecu cilvēku un vecāku ar bērnu vajadzībām. Jūrmalā šobrīd no 18 autobusiem ir pielāgoti 6, un tiek izsludināti konkursi uz pārējo transportlīdzekļu pielāgošanu invalīdu, vecu cilvēku un vecāku ar bērnu vajadzībām, līdz ar to Tiesībsargs aicināja arī turpmāk pievērst uzmanību šiem jautājumiem.

Piemērs. 2009.gadā tika izskatīta pārbaudes lieta par sēdvietu pieejamību starppilsētu autobusus. Iesniedzējs norādīja, ka personām ar invaliditāti paredzētās sēdvietas tikušas norobežotas tā, ka bijusi liegta un apgrūtināta iespēja pārvietoties. Noteikumi Nr.843 noteic, ka personām ar invaliditāti jābūt paredzētām noteiktām sēdvietām. Saskaņā ar šo

noteikumu 79.punktu invalīdiem paredzētās vietas tiek apzīmētas ar baltu simbolu uz zila fona. Līdz ar to nav pieļaujama norāde, ka invalīdiem ir paredzētas 0 vietas. Tāpat nav pieļaujama personām ar invaliditāti paredzēto sēdvietu norobežošana ar auklām vai citiem materiāliem, kas apgrūtina iespēju izmantot tiem paredzētās sēdvietas. Pēc Tiesībsarga atzinuma sniegšanas ierobežojumi, kas apgrūtināja personām ar invaliditāti ieņemt tiem paredzētās vietas, tika noņemti, kā arī tika nodrošināta iespēja izmantot speciālo transportu. Tāpat turpinās darbs pie darbinieku attieksmes uzlabošanas un jaunu personām ar invaliditāti pielāgotu autobusu iegādes.

No cilvēktiesību viedokļa personas ar invaliditāti ir īpaši aizsargājama personu kategorija, kurām jānodrošina visas tās pašas tiesības, kas piešķirtas personām, kurām nav invaliditātes. Ņemot vērā jautājumu par personu ar invaliditāti tiesību ierobežojumiem aktualitāti, Tiesībsarga biroja darbinieki uzstājās biedrības „Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „Zelda”” rīkotajā konferencē par minētās konvencijas un tās protokola ieviešanas problēmām Latvijā. Tāpat Tiesībsarga biroja darbinieki sadarbībā ar biedrības „Invalīdu un viņu draugu apvienību „Apeirons”” sniedza konsultācijas interesentiem par personu tiesībām, tajā skaitā iespējamās diskriminācijas uz invaliditātes pamata gadījumos.

Aizskaršana uz rases un etniskās piederības pamata

2009.gadā saņemti iesniegumi par aizskaršanu uz rases un etniskās piederības pamata, kā arī par rasistiskiem uzbrukumiem. Salīdzinājumā ar iepriekšējiem pārskata gadiem, Tiesībsarga birojā saņemto iesniegumu skaits nedod pamatu secinājumam, ka noziedzīgu nodarījumu uz naida pamata skaits ir pieaudzis. Vienlaikus jāuzsver, ka iesniegumu skaits nav objektīvs rādītājs tādēļ, ka ļoti bieži šādu uzbrukumu upuri baidās ziņot par pārkāpumiem atbildīgajām iestādēm.

Svarīgi atzīmēt, ka aizskaršana attiecas ne tikai uz tieša veida aizskaršanu kādā publiskā vietā, bet arī uz interneta vidi. Šajās lietās galvenā Tiesībsarga loma ir sekot līdz izmeklēšanas gaitai, lai noziedzīgie nodarījumi tiktu attiecīgi izmeklēti un kvalificēti.

Piemērs. Tiesībsarga birojā vērsās nevalstiskās organizācijas vadītājs un norādīja, ka šīs nevalstiskās organizācijas publicētajiem rakstiem par mieru Tuvajos

Austrumos interneta portāla Delfi.lv komentāros ir izteikti nepārprotami draudi, rasistiski izteicieni par reliģiju, kas vedina uz rasu naida izraisīšanu, kā arī klaja iesniedzēja aizskaršana. Nevalstiskās organizācijas vadītājs informēja, ka vērsies Drošības policijā, norādot, ka viņa dzīvība un darbošanās ir apdraudēta, bet aktīvākie komentētāji ir bīstami sabiedrībai, jo mēģina to sašķelt un kurināt naidu, ko var uzskatīt par valsts drošības apdraudējumu. Drošības policija sniedza atbildi, ka iesniedzējam jāvēršas tiesā privātās apsūdzības kārtībā un faktu pārbaude Drošības policijā netiks uzsākta.

Pārbaudes lietas ietvaros Tiesībsargs konstatēja, ka Drošības policijas atbildes vēstulē nav sniegts vērtējumus visiem nevalstiskās organizācijas vadītāja iesniegumā norādītajiem noziedzīgiem nodarījumiem. Nav izvērtēts, vai anonīmie komentētāji var apdraudēt iesniedzēja drošību, kā arī nav izvērtēts, vai nevalstiskās organizācijas vadītāja iesniegumā norādītajos interneta

komentāros ir saskatāma rasu naida izraisīšana, par kuru Krimināllikuma 78.pants paredz kriminālatbildību.

Pēc iepazīšanās ar Drošības policijas sniegto skaidrojumu un pārējiem lietas materiāliem Tiesībsargs vērsās Ģenerālprokuratūrā, norādot uz vairākiem tiesību aktiem, kuri būtu jāņem vērā, izskatot ar rasu naidu saistītos noziegumus, piemēram, Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu, Eiropas Padomes Konvencija par kibernoziegumiem un tās papildu protokols par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās, Krimināllikuma 78.pants u.tml. Tāpat Ģenerālprokuratūrai tika norādīts uz konkrētiem komentāriem, kurus interneta portālā delfi.lv nevalstiskās organizācijas rakstiem paudusi persona ar konkrētu segvārdu. Izanalizējot šo komentāru saturu un Tiesībsarga rīcībā esošo Drošības policijas sniegto informāciju, Tiesībsargs pauda bažas par to, vai nevalstiskās organizācijas vadītāja iesniegumā norādītie tiesību pārkāpumi ir pilnīgi un objektīvi izvērtēti.

Komentāros nevalstiskās organizācijas vadītājs un viņa vadītā nevalstiskā organizācija tika sasaistīta ar teroristiskām organizācijām rasistiska naida dēļ, tādējādi radot sabiedrībā domu, ka šis kultūras centrs un tajā darbojošies cilvēki ir tikpat nevēlami un sodāmi kā reālas teroristiskas organizācijas, kaut šiem apgalvojumiem nebija pamata. Līdz ar to šādus komentārus nevarēja uzskatīt par atšķirīga viedokļa paušanu vārda brīvības ietvaros.

Ģenerālprokuratūra uzdeva veikt papildu pārbaudi, kā rezultātā konstatēja, ka ir pietiekoši dati, kas norāda uz iespēju, ka noticis noziedzīgs nodarījums, kas paredzēts Krimināllikuma 78.panta otrajā daļā, un to ir iespējams pārbaudīt tikai ar kriminālprocesa līdzekļiem un metodēm.

Tādēļ saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 370.panta otro daļu tika uzsākts kriminālprocess par Krimināllikuma 78.panta otrās daļas pārkāpumu.

Minētā pārbaudes lieta precīzi iezīmē tiesību piemērotāju grūtības identificēt, ka, pamatojoties uz personas iesniegumā norādītajiem apstākļiem, kas saistīti ar neiecietību uz rases un etniskās piederības pamata, varētu tikt veikta pārbaude Krimināllikuma 78.pantā noteiktā noziedzīgā nodarījuma konstatēšanai. Ja policija saņēmusi līdzīga satura iesniegumus no personām un sniegusi atteikumus ierosināt krimināllietu vai attiecīgi kvalificēt noziedzīgu nodarījumu kā rasu naidu, šī tendence var izraisīt sabiedrības neuzticēšanos valsts varas pārstāvjiem naida noziegumu apkarošanā.

Izskatot iesniegumus par cilvēktiesību pārkāpumiem un veicot monitoringu par cilvēktiesību ievērošanas aspektiem Latvijā, Tiesībsargs konstatējis, ka tikai neliela daļa no personām, kas saskārušās ar naida noziegumiem, vērsās policijā vai citās tiesību sargājošās iestādēs savu vai citu personu tiesību aizsardzībai. Starp galvenajiem iemesliem personu pasivitātē šādu jautājumu risināšanā tiek minēta neuzticēšanās publiskajām institūcijām un neinformētība par atbildīgo iestāžu kompetenci.

Lai nepieļautu līdzīgu situāciju atkārtotos un nodrošinātu, ka noziedzīgi nodarījumi, kas saistīti ar neiecietību un rasu naidu tiek pienācīgi izmeklēti un kvalificēti, svarīgi ir jau sākotnēji apzināties naida noziegumu nopietnās sekas. Gan neiecietību un rasu naida aizlieguma reglamentējošo normatīvo regulējumu, gan tā piemērošanas praksi Tiesībsarga biroja juriskonsulti 2009.gadā skaidrojuši policijas darbiniekiem apmācībās, kas notikušas Gulbenē, Daugavpilī, Jelgavā un Valmierā.

Diskriminācija uz seksuālās orientācijas pamata

Līdzīgi kā diskriminācijas uz etniskās izcelsmes pamata gadījumos, cilvēki baidās vērsties ar iesniegumiem atbildīgajās iestādēs, kā arī bieži vien nevēlas publicitāti saistībā ar savu seksuālo orientāciju. Līdz ar to nelielais iesniegumu skaits Tiesībsarga birojā par diskrimināciju uz seksuālās orientācijas pamata neatspoguļo patieso situāciju Latvijas sabiedrībā.

Piemērs. Tiesībsarga birojā tika izskatīts iesniegums par iespējamu diskrimināciju uz seksuālās orientācijas pamata Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācijas 2004.gadā izdotajā kriminoloģijas mācību grāmatā A.Vilka zinātniskajā redakcijā. Iesniegumā tika norādīts, ka mācību grāmatā ir publicētas homoseksuālas personas aizskarošas frāzes. Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka minētajā mācību grāmatā nav minēti iesniegumā norādītie citāti, ne arī citas homoseksuālas personas aizskarošas frāzes.

Diskriminācija uz valodas pamata

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, arī 2009.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemti iesniegumi par valsts iestāžu atteikumu izskatīt svešvalodā noformētos iesniegumus. Apstākļi, ka valsts valodas nezināšanas dēļ Latvijas iedzīvotāji nevar izmantot savas tiesības vērsties ar iesniegumiem valsts un pašvaldību iestādēs un saņemt atbildi pēc būtības, kā arī tiesības uz taisnīgu tiesu, ir saistīts ar valsts nepietiekamu atbalstu valsts valodas apmācības programmām. Liels iesniegumu skaits liecina par to, ka minētā problēma ir īpaši aktuāla ieslodzījuma vietās.

Tiesībsargs vairakkārt norādījis, ka latviešu valodas kā valsts valodas nostiprināšana konstitucionālajā līmenī ir uzskatāma par valsts iekšpolitikas jautājumu, kas nekādā veidā nepārkāpj cilvēktiesības un, tajā skaitā, diskriminācijas aizlieguma principu. Vienlaikus Tiesībsargs uzsvēris, ka valstij jābūt pretimnākošai attieksmei pret tiem Latvijas iedzīvotājiem, kas nepārvalda valsts valodu iesniegumu sastādīšanai nepieciešamajā līmenī. Valstij jānodrošina ieslodzījumā esošajām personām valsts valodas apmācības programmas, kā arī tulka pakalpojumi.

Tiesiskās vienlīdzības princips

Vienlīdzības principam ir jāgarantē vienotas tiesiskās kārtības pastāvēšana. Proti, tā uzdevums ir nodrošināt, ka tiek īstenota tāda tiesiskā valsts prasība kā likuma aptveroša ietekme uz visām personām, kā arī nodrošināt to, ka likums tiek piemērots bez jebkādam privilēģijām. Tas arī garantē likuma pilnīgu iedarbību, tā piemērošanas objektivitāti un bezkaislību, kā arī to, ka nevienam nav ļauts neievērot likuma priekšrakstus.

Latvijas nacionālajā līmenī tiesiskās vienlīdzības princips ir noteikts

Satversmes 91.panta pirmajā teikumā. Tiesiskās vienlīdzības princips aizsargā vienādos un salīdzināmos apstākļos esošās personas no nepamatotas atšķirīgas attieksmes visos gadījumos, kad atšķirīga attieksme nav saistīta ar kādu no aizliegtajām pazīmēm, piemēram, vecums, ādas krāsa, dzimums u.t.t.(šajos gadījumos piemērojams diskriminācijas aizlieguma princips).

Vienlīdzīgas izturēšanās princips tiek atzīts par pārkāptu tikai tad, ja atšķirību noteikšanai nav objektīva vai

pamatota attaisnojuma, likumīga mērķa. Šāda attaisnojuma pastāvēšana jāvērtē saistībā ar apskatāmā jautājuma mērķiem un sekām, kas parasti dominē demokrātiskā sabiedrībā. Tātad, konstatējot, ka salīdzināmās situācijās attieksme ir atšķirīga, nepieciešams pārbaudīt, vai atšķirīgai attieksmei ir leģitīmais mērķis, kā arī izvērtēt, vai izvēlētie līdzekļi šī mērķa sasniegšanai ir samērīgi.

Piemērs. Tiesībsarga birojā tika izskatīts iesniegums par iespējamu tiesiskās vienlīdzības pārkāpumu ierēdņu un amatpersonu mēnešalgas noteikšanā. Tiesībsarga biroja rīcībā esošā informācija liecināja, ka vienā no valsts iestādēm ierēdņiem un amatpersonām ar vienādiem novērtējuma rezultātiem, kvalifikācijas pakāpēm un mēnešalgu grupām tika noteikta atšķirīga mēnešalga.

Izvērtējot lietas materiālus, Tiesībsargs nekonstatēja tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu, bet secināja, ka individuāli vērtēšanas kritēriji objektīvas un pamatotas piemērošanas gadījumā nodrošina taisnīgas mēnešalgas noteikšanu attiecīgajam ierēdnim vai amatpersonai likumdevēja noteiktā mēnešalgas diapazona ietvaros. Vienlaikus jāatzīmē, ka individuāli kritēriji pieļauj zināmu subjektīvismu un atsevišķos gadījumos nenodrošina atalgojuma sistēmas caurspīdīgumu. Tomēr šajos gadījumos ierēdņa vai amatpersonas novērtēšanas rezultātus, kā arī lēmumu par konkrētas mēnešalgas noteikšanu personai ir tiesības apstrīdēt normatīvajos tiesību aktos noteiktajā kārtībā.

Satversmes tiesai tika sniegts viedoklis lietā Nr.2009-43-01 par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 2.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam un 3.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam”. Tiesībsargs vērsa uzmanību uz tiesiskās paļāvības principa pārkāpumu un norādīja, ka likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 5.panta pirmā daļa ir pretrunā ar Satversmes 1.pantu.²⁸

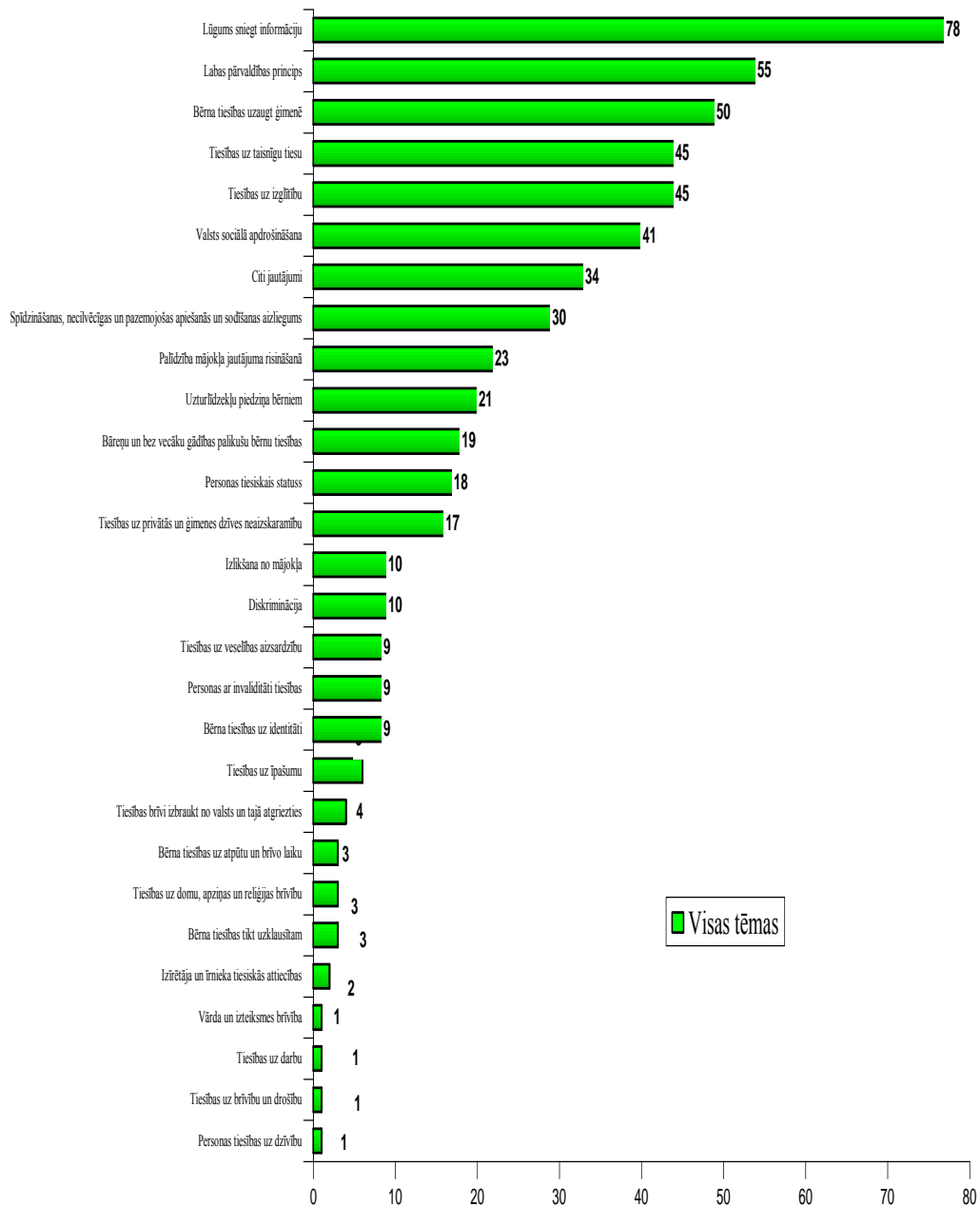
²⁸ Pilns atzinuma teksts pieejams ziņojuma pielikumā.

BĒRNA TIESĪBAS

ANO Konvencija par bērna tiesībām
Latvijas Republikas Satversme
Bērnu tiesību aizsardzības likums

Apvienoto Nāciju Organizācijas
(turpmāk – ANO) Bērna tiesību komiteja
2006.gada 2.jūnijā sniegtajās
rekomendācijās Nr.CRC/C/LVA/CO/2

aicināja Latvijas valsti stiprināt neatkarīgas
uzraugošās institūcijas darbību, nodrošinot
tai pietiekamu cilvēku un finanšu resursu
piešķiršanu.

Latvijā nav izveidota atsevišķa bērnu tiesībsarga institūcija, bet attiecīgo funkciju izpilde ir uzticēta Latvijas Republikas Tiesībsargam, kas starptautiskā un nacionālā līmenī ir atzīts par pilntiesīgu bērnu tiesībsargu.

2009.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 548 iesniegumi par bērna tiesību iespējamiem pārkāpumiem. No tiem 169 rakstveida iesniegumi, bet 374 mutvārdu.²⁹ Par piecām tēmām pārbaudes lietas apstākļu noskaidrošanai ierosinātas pēc Tiesībsarga iniciatīvas.

Visvairāk iesniegumu saņemts **par bērna tiesībām uzaugt ģimenē** (piemēram, par saskarsmes tiesību īstenošanu vecāku šķiršanās gadījumā, par tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla u.tml.), **tiesībām uz pirmsskolas izglītību** (piemēram, par prioritāšu piemērošanu, reģistrēšanas rindā un uzņemšanas kārtību), **uzturlīdzekļu piedziņu** bērnam (piemēram, par tiesībām lūgt tiesu pieņemt pagaidu lēmumu, uzturlīdzekļu apmēra grozīšanu, sprieduma izpildi u.tml.), kā arī par **bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesībām** (piemēram, par tiesībām uz sociālajām garantijām).

Salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējo gadu, tēmu aktualitāte nav mainījusies. Arī 2009.gadā aktuālākā tēma bija bērna tiesības uzaugt ģimenē.

Piemēram, Tiesībsargs vairākos gadījumos konstatēja jēdziena „bērna tiesības uzaugt ģimenē” atšķirīgu izpratni no audžuģimeņu un speciālistu puses, attiecīgais jautājums bija piesaistījis arī plašsaziņas līdzekļu uzmanību.

Ņemot vērā tēmas aktualitāti un atzīmējot ANO Konvencijas par bērna

tiesībām 20.gadadienu, Tiesībsargs 2009.gada 20.novembrī organizēja diskusiju „Bērna tiesības uzaugt ģimenē un ārpusģimenes aprūpe”, kuras laikā tika aplūkoti jautājumi, kas saistīti ar bērna tiesību uzaugt ģimenē nodrošināšanu un bērna vislabāko interešu principa piemērošanu ārpusģimenes aprūpes īstenošanas laikā. Diskusijā piedalījās Saeimas deputāti, Labklājības ministrijas un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas pārstāvji, nevalstisko organizāciju un bāriņtiesu pārstāvji, attiecīgās jomas tiesību zinātņu speciālisti un citi interesenti. Ekspertu lokā tika apspriesti tādi jautājumi kā audžuģimeņu sagatavošana ārpusģimenes aprūpes pienākumu veikšanai, pienākums veicināt bērna atgriešanos ģimenē, bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības ar audžuģimeni vai aizbildni pēc ārpusģimenes aprūpes izbeigšanas u.c. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.panta pirmā daļa nosaka, ka **katram bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē**. Bērna aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē neapšaubāmi ir labākas bērna aprūpes formas, salīdzinot ar bērna aprūpi aprūpes iestādē, taču jebkurā gadījumā tās visas ir ārpusģimenes aprūpes formas, kas neaizstāj ģimeni – ne personisko, ne mantisko attiecību ziņā.

Saskaņā ar ANO Konvencijas par bērna tiesībām 18.panta trešajā daļā noteikto: „Dalībvalstis veic visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu bērniem, kuru vecāki strādā, tiesības izmantot viņiem paredzētos bērnu aprūpes dienestus un iestādes”, Tiesībsargs 2009.gadā īpašu uzmanību pievērsa bērna **tiesībām uz pirmsskolas izglītību**: veica pirmsskolas izglītības pieejamības izpēti un sniedza ieteikumus, lai vislabāk nodrošinātu bērna intereses attiecīgajā jomā. Otra prioritāte 2009.gadā bija bērna **tiesību ievērošanas uzraudzība psihoneiroloģiskajās slimnīcās**, pievēršot uzmanību plašam jautājumu lokam (skat. attiecīgās nodaļas).

²⁹ Tiesībsarga biroja statistikā šie iesniegumi ir reģistrēti pie attiecīgās tēmas. Pie bērna tiesībām atsevišķi tiek izdalītas tiesības uz identitāti, tiesības uzaugt ģimenē, uzturlīdzekļu piedziņa bērnam, bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesības, tiesības tikt uzklaustam un tiesības uz atpūtu un brīvo laiku.

2009.gadā Tiesībsargs turpināja sekmēt sabiedrības informētību par bērnu tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem. Profesionālās pilnveides programmā „Cilvēktiesību ievērošana Valsts policijas darbā” tika iekļauti arī bērnu tiesību jautājumi un aktualitātes bērnu tiesību jomā. Kopumā notika 4 semināri valsts policijas darbiniekiem: Gulbenē, Daugavpilī, Jelgavā un Valmierā un viens pašvaldības policijas darbiniekiem Jelgavā. Izmantojot interaktīvo spēli „Indriķa XIII gudrības”, tika organizētas vairākas izglītojošas nodarbības bērniem: Āgenskalna sākumskolā, Valdemārpils Jauniešu iniciatīvu centrā „Sava Vieta”, Cēsu 2.pamatskolā, Siguldas bērnu nodarbību centrā „Namiņš”, Siguldas 3.pamatskolā, Siguldas Jauniešu iniciatīvu centrā „Mērķis”, Gulbenes jauniešu centrā „Bāze”, Alūksnes vidusskolā, Madonas 1.vidusskolā un Saulkrastu vidusskolā. Tika organizēti semināri skolotājiem, atbalsta personālam un skolu direktoriem: Krāslavas rajona izglītības iestāžu vadītājiem, Āgenskalna sākumskolas skolotājiem un divi semināri Rīgas skolu sociālajiem pedagogiem; lekcijas jauniešiem: Rīgas 85.vidusskolas skolēniem un LU Juridiskās fakultātes 1.kursa studentiem (cilvēktiesību kursa ietvaros), kā arī citi informatīvi pasākumi, piemēram, Starptautiskās bērnu aizsardzības dienas pasākums Bērnu klīniskās universitātes slimnīcā Gailezerā un Zinību dienai veltīts pasākums Vērmanes dārzā.

Nodarbību laikā bērni un jaunieši tika iepazīstināti ar informāciju par Tiesībsargu un Tiesībsarga biroju, tā darbības jomām, apguva jaunas un nostiprināja jau esošās zināšanas par bērna tiesību jautājumiem. Speciālisti palīdzēja bērniem izprast, kādos gadījumos bērna tiesības var tikt ierobežotas bērna paša drošības un aizsardzības interesēs. Bērni ir sabiedrības daļa, kas prasa īpašu pieeju – bērnu tiesību speciālistiem ir jādodas pie

bērniem, lai viņus informētu, turklāt informācija jāpasniedz bērniem saprotamā un saistošā veidā.

Nemot vērā bērnu iecienītākās saziņas metodes, izstrādāta mājas lapa bērniem (<http://www.tiesibuabc.lv>). Līdz ar to bērniem ir radīta iespēja uzdot jautājumus un iegūt sev interesējošo informāciju bērniem saprotamā valodā viņiem paredzētā tīmekļa vietnē. Diemžēl finanšu trūkuma dēļ darbību pārtrauca bezmaksas tālruņa līnija.

2009.gada 8.septembrī Tiesībsargs piedalījās glābējsilītes (*Baby Box*) atklāšanā Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas Intensīvās terapijas nodaļā un uzstājās ar uzrunu par šī projekta nozīmīgumu bērnu dzīvības un veselības aizsardzībā. Tiesībsargs jau iepriekš rakstveidā sniedza savu atbalstu projekta īstenošanai, līdz ar to ir gandarīts par tā īstenošanu.

2009.gadā Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību departamenta darbinieki piedalījās vairāku normatīvo aktu grozījumu izstrādāšanā, piemēram, darba grupā Tieslietu ministrijā par grozījumu izstrādi Civilprocesa likumā un citos tiesību aktos saistībā ar tiesas nolēmumu piespiedu izpildi, kas saistīti ar aizgādības, saskarsmes tiesību nodrošināšanu vai bērna atgriešanos ārvalstī; par normatīvā regulējuma izstrādi, lai noteiktu institūciju tiesības informēt par personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu pret nepilngadīgā tikumību un dzimumneaizskaramību; darba grupā Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijā, lai ierobežotu tiesiski nepieļaujamas informācijas apriti internetā, kā arī sniedza ieteikumus attiecībā uz tiesību aktu grozīšanu, piemēram, par grozījumiem Bāriņtiesu likumā, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā, Izglītības likumā un pašvaldību saistošajos noteikumos.

Piemērs. 2009.gada 15.aprīlī Tiesībsargs ierosināja LR Saeimas Izglītības, kultūras

un zinātnes komisijai likumprojekta Nr.946/Lp9; dok.Nr.3178 „Grozījumi Izglītības likumā” 54.panta 6.punktā nenoteikt izglītojamo vispārīgu pienākumu piedalīties skolas un tās apkārtnes uzkopšanā un labiekārtošanā, jo tas varētu tikt pārāk plaši interpretēts un novest pie bērnu tiesību pārkāpuma. Minēto tiesību normu ieteikts izteikt šādā redakcijā: „Piedalīties izglītības iestādes vides saglabāšanā un sakopšanā atbilstoši izglītības programmu prasībām un izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumiem”.

Tiesībsargs 2009.gadā sniedza vairākus bērna tiesību jomā būtiskus atzinumus, piemēram, Satversmes tiesai par Civillikuma 156.panta otrajā daļā noteiktā divu gadu termiņa paternitātes apstrīdēšanai atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96.pantam un 1975.gada 15.oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4.pantam. Atzinumā secināts, ka paternitātes apstrīdēšanai noteiktais termiņš atbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normām³⁰. Tika sniegts atzinums arī Vispārējās izglītības kvalitātes novērtēšanas valsts aģentūrai par vecāku tiesībām izvēlēties bērnam izglītības iestādi jebkurā pašvaldībā. Atzinumā secināts, ka vecāku tiesību izvēlēties izglītības iestādi ierobežošana, piesaistot izvēli deklarētajai dzīvesvietai, ir pretrunā ar nacionālajiem un starptautiskajiem tiesību aktiem.

Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību departamenta darbinieki piedalījās vairākās starpiestāžu sanāksmēs un diskusijās, piemēram, Tieslietu ministrijas rīkotajā diskusijā par Civillikuma Ģimenes tiesību daļas modernizācijas nepieciešamību;

³⁰ Pilnu atzinuma tekstu skatīt <http://www.tiesibsargs.lv>

Iekšlietu ministrijas Informācijas centra rīkotajā sanāksmē par dzimumnoziedznieku uzskaites pilnveidošanas iespējām, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas rīkotajā diskusijā „Vardarbības mazināšanas iespējas izglītības iestādēs”, Nacionālās radio un televīzijas padomes sēdēs par vardarbības attēlošanu Latvijas televīzijā.

2009.gadā pirmo reizi institūcijas vēsturē Bērnu tiesību departamenta darbinieks pēc Rīgas bāriņtiesas lūguma četrās administratīvajās lietās tika iecelts par sevišķo aizbildni bērna interešu pārstāvēšanai administratīvajā tiesā. Izskatot pārbaudes lietas, Tiesībsargs vairākos gadījumos iestādēm sniedzis ieteikumus un atzinumus par to darbības tiesiskumu.

Piemērs. Tiesībsargs saņēma informāciju, ka Rīgas sabiedriskā transporta konduktori un kontrolieri, konstatējot sabiedriskā transporta lietošanas noteikumu pārkāpumu no bērna puses, piemēro sodu, kas var apdraudēt bērna drošību. Piemēram, izsēdina no autobusa vēlā vakara stundā. Tiesībsargs rekomendēja Rīgas pašvaldības SIA „Rīgas satiksme” darbinieku apmācībās iekļaut jautājumus par bērnu tiesību ievērošanu, veicot braukšanai derīga dokumenta pārbaudi, kā arī konstatējot pārkāpumu (piemēram, braukšanu bez biļetes, skolēna apliecības u.tml.). SIA „Rīgas satiksme” ir nodrošinājusi rekomendāciju izpildi.

Vairākās pārbaudes lietās bērna tiesību jomā Tiesībsargs ir izvērtējis un veicinājis labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē.

Piemērs. Tiesībsargs secināja, ka vairākas dzimtsarakstu nodaļas nav ievērojušas normatīvajos aktos noteikto, pieņemot atšķirīga satura lēmumus pie vienādiem faktiskajiem un tiesiskajiem lietas apstākļiem, tādējādi pārkāpjot labas

pārvaldības principu. Latvijas Iedzīvotāju reģistrā ir reģistrētas 166 personas ar vārdu „Otto”. Turklāt vairākas personas Latvijas Iedzīvotāju reģistrā ar attiecīgo vārdu reģistrētas arī pēc personas, kura saņēma atteikumu, vēršanās augstākā iestādē. Pēc Tiesībsarga vēstules saņemšanas Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments apzināja tās dzimtsarakstu nodaļas, kurās nav ievēroti normatīvie akti, sastādot dzimšanas reģistru, un nosūtīja aizrādījumu turpmāk precīzi ievērot normatīvajos aktos noteikto. Tāpat Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments atbildes vēstulē Tiesībsargam uzsvēra, ka nākotnē, veicot dzimtsarakstu nodaļu pārbaudes civiltāvokļu aktu reģistrāciju reglamentējošo tiesību aktu ievērošanā, pievērsīs lielāku vērību 2004.gada 2.marta Ministru kabineta noteikumu Nr.114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju” 11.2.apakšpunktā noteiktajām personvārdu atveides normām.

Izskatot pārbaudes lietas, Tiesībsargs konstatējis trūkumus tiesību aktos un veicinājis šo trūkumu novēršanu.

Piemērs. Tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā lūgts izvērtēt 2007.gada 13.novembra Ministru kabineta noteikumu Nr.775 „Pasu noteikumi” (turpmāk-Noteikumi) 23.4.apakšpunktā noteiktās prasības iesniegt divas fotogrāfijas, ja pasi izdod personai līdz piecu gadu vecumam, atbilstību Bērnu tiesību aizsardzības likumam. Tiesībsargs secināja, ka Ministru kabinets, izstrādājot Noteikumus, ir ierobežojis to vecāku tiesības, kuri audzina bērnus līdz piecu gadu vecumam, nosakot, ka atšķirībā no vispārējās kārtības iepriekš minētajiem bērniem nav tiesību fotografēties pasēs saņemšanai uz vietas attiecīgajā iestādē, bet jāizgatavo pasei paredzētās fotogrāfijas ārpus iestādes, kas

prasa gan papildu laiku (gan apmeklējot iestādi dokumentu iesniegšanai vai pasēs saņemšanai, gan dodoties uz fotosalonu, lai izgatavotu divas fotogrāfijas atbilstoši Noteikumu 7.pielikumā norādītajām prasībām), gan papildu naudas līdzekļus (samaksa par fotogrāfiju izgatavošanu). Tiesībsargs nosūtīja rekomendācijas LR iekšlietu ministrei, aicinot bērnu un vecāku tiesību nodrošināšanai veikt grozījumus normatīvajos aktos, turpmāk paredzot bērnu likumīgajam pārstāvim, ņemot vērā bērnu vislabākās intereses, tiesības izvēlēties, kā tiks iegūts pasē iekļaujamās personas līdz piecu gadu vecumam sejas digitālais attēls: iesniedzot divas fotogrāfijas vai bērnu nofotografējot attiecīgajā iestādē. Tiesībsargs aicināja arī iespēju robežās nodrošināt, lai gadījumos, kad dokumenti tiek iesniegti/saņemti un kopā ar vecākiem iestādi apmeklē pirmsskolas vecuma bērns, attiecīgo personu apkalpošana tiktu organizēta prioritāri. Atbildē Tiesībsargs tika informēts, ka Iekšlietu ministrija atbalsta Tiesībsarga priekšlikumus un tiks izstrādāti grozījumi normatīvajos aktos.

2009.gada nogalē Tiesībsarga rīcībā nonāca informācija, ka Liepājas cietumā nepilngadīgajiem apcietinātajiem netiek nodrošināta iespēja iegūt vispārējo izglītību. Ņemot vērā pašreizējo ekonomisko situāciju valstī, Tiesībsargam ir pamatotas bažas, ka tiesības uz izglītību varētu būt ierobežotas arī citās ieslodzījuma vietās, kurās atrodas bērni. Lai pārbaudītu bērnu tiesību ievērošanu ieslodzījuma vietās, Tiesībsargs plāno 2010.gadā veikt visu ieslodzījuma vietu monitoringu, pievēršot uzmanību plašam jautājumu lokam.

ANO Konvencijai par bērna tiesībām 20 gadi

2009.gada 20.novembrī visā pasaulē tika atzīmēta Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk arī - ANO) Konvencijas par bērna tiesībām³¹ 20.gadadiena.

1989.gada 20.novembrī, Apvienoto Nāciju Organizācijai³² pieņemot Konvenciju par bērna tiesībām (turpmāk arī - Konvencija), tika uzsvērts, ka bērniem ir nepieciešama atsevišķa, tikai bērniem domāta konvencija, jo personām, kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu, bieži ir vajadzīga īpaša aprūpe un aizsardzība, pretēji pieaugušajiem. Turklāt, pieņemot Konvenciju, pasaules valstu līderu mērķis bija vispārēji atzīt, ka arī bērniem ir cilvēktiesības.

Ikdienā darbojoties kopā ar bērniem un vienlaicīgi rūpējoties, lai bērnu tiesības tiktu ievērotas, var konstatēt, cik būtiska nozīme ir bērna tiesību pareizai izpratnei un to ievērošanai. Konvencijas īstenošana viennozīmīgi ir veicinājusi bērna tiesību attīstību arī Latvijā, tostarp būtiski ietekmējot Bērnu tiesību aizsardzības likuma un citu normatīvo aktu, kuriem ir būtiska nozīme bērna tiesību nodrošināšanā, saturu un pieņemšanu.

Uzsverot bērna tiesību nozīmīgumu Latvijas iedzīvotājiem tik grūtā laikā un atzīmējot Konvencijas 20.gadadienu, Tiesībsargs aicināja gan bērnus, gan pieaugušos būt aktīviem un atzīmēt Konvencijas jubileju, organizējot diskusijas, rīkojot konkursus, tematiskos vakarus, spēlējot spēles un veidojot citus interesantus pasākumus.

³¹ Konvencija par bērna tiesībām - http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=97;

<http://www.tiesibsargs.lv/lat/berniem/konvencija> (bērniem draudzīgā valodā).

³² Informācija par Apvienoto Nāciju Organizāciju - www.un.org

Tiesībsargs uzsvēra, ka nepietiekamu resursu, lai noorganizētu atsevišķu pasākumu, gadījumā ikvienam ir iespējams iesaistīties un atbalstīt Konvencijas piemērošanu, piemēram, pārļasot vai izlasot pirmo reizi Konvenciju no sākuma līdz beigām.

Aicinājums atzīmēt Konvencijas dzimšanas dienu ierobežoto resursu dēļ tika sagatavots elektroniskā veidā, kas tika nosūtīts bērnu un jauniešu centriem, jaunatnes iniciatīvu centriem, ārpusģimenes aprūpes iestādēm, ieslodzījuma vietām, kurās ievietoti bērni, jaunatnes lietu koordinatori, bāriņtiesām un citiem bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem. Aicinājumam tika pievienots informatīvs un izglītojošs materiāls par Konvencijas nozīmīgumu ikviena bērna un cilvēka, kuram rūp bērnu tiesību nodrošināšana, dzīvē.

Tiesībsargs, atzīmējot Konvencijas jubileju, organizēja diskusiju „Bērna tiesības uzaugt ģimenē un ārpusģimenes aprūpē”, veltot to viena no Konvencijas pamatprincipiem – bērna vislabāko interešu principa – labākas izpratnes veidošanai diskusijas dalībnieku vidū (skatīt iepriekš).

Tiesībsargs, piemērojot Konvenciju ikdienā, secina, ka sabiedrībai trūkst zināšanu par Konvenciju un tās piemērošanu. Līdz ar to valstij īpaši jāpievērš uzmanība Konvencijas 42.pantā noteiktajām saistībām, izmantojot pienācīgus un efektīvus līdzekļus, plaši informēt par Konvencijas principiem un noteikumiem tiklab pieaugušos, kā arī bērnus.

Kā viens no iespējamiem veidiem, kā sabiedrību informēt par Konvenciju un aktualizēt tās nozīmi, ir valsts sagatavoto ziņojumu par Konvencijas īstenošanu Latvijā pieejamības sabiedrībai veicināšana. Latvijas Republikai kārtējais ziņojums par Konvencijas izpildi Latvijā bija jāiesniedz ANO Bērna tiesību

komitejai 2009.gadā, kas netika paveikts. Attiecīgais ziņojums ir būtisks atskaites punkts valstij, iespēja pārskatīt un uzlabot savu darbību bērnu tiesību jomā, līdz ar to valstij ziņojuma sagatavošanai ir jāpievērš

pienācīga uzmanība, lai 2010.gadā tā sagatavošana tiktu pabeigta un ziņojums tiktu iesniegts ANO Bērnu tiesību komitejai.

Bērnu tiesības uz izglītību

ANO Konvencijas par bērnu tiesībām 18.pants

Latvijas Republikas Satversmes 112.pants

Izglītības likuma 3.pants

Tiesības uz pirmsskolas izglītību

2009.gadā Tiesībsargs turpināja aktīvi iesaistīties jautājumu risināšanā saistībā ar pirmsskolas izglītības nodrošināšanu bērniem. Ņemot vērā jautājuma nozīmīgumu un problēmas cēloņu novēršanas ilglaicīgumu, Tiesībsargs pirmsskolas izglītības nodrošināšanas jautājumu bija izvirzījis kā vienu no savām 2009.gada prioritātēm bērnu tiesību jomā.

ANO Konvencijas par bērnu tiesībām 18.panta otrajā daļā ir noteikts, ka valsts sniedz vecākiem pienācīgu palīdzību viņu pienākumu pildīšanā, kas saistīti ar bērnu audzināšanu, un nodrošina bērnu iestāžu tīkla attīstību. Minētā panta trešajā daļā ir noteikts, ka valsts veic visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu bērniem, kuru vecāki strādā, tiesības izmantot viņiem paredzētos bērnu aprūpes dienestus un iestādes.

Lai noskaidrotu vispārējo situāciju par pirmsskolas izglītības nodrošināšanu valstī, 2009.gada aprīlī Tiesībsargs pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu par pašvaldību saistošajos noteikumos noteikto bērnu reģistrācijas un uzņemšanas kārtību.

Pārbaudes lietas izskatīšanas laikā izlases kārtībā Tiesībsargs iepazinās ar pašvaldību saistošajiem noteikumiem, kas regulē bērnu uzņemšanas kārtību pirmsskolas izglītības iestādēs, tādējādi gūstot priekšstatu par bērnu uzņemšanas kārtību pašvaldībās kopumā.

Iepazīstoties ar divdesmit trīs pašvaldību saistošajiem noteikumiem,

Tiesībsargs konstatēja, ka vairāku pašvaldību saistošajos noteikumos ir iekļauti nepamatoti bērnu un vecāku tiesību ierobežojumi. Tāpat tika konstatēts, ka vairums pašvaldību pieļauj vienas un tās pašas kļūdas, piemēram:

1. Pašvaldības saistošajos noteikumos iekļauj noteikumu, ka pirmsskolas izglītības iestādēs uzņem tikai tos bērnus, kuru dzīvesvieta ir deklarēta attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā.

Vecāki ir bērnu likumīgie pārstāvji bērnu personiskajās un mantiskajās attiecībās ar trešajām personām, un saskaņā ar Izglītības likuma 57.panta 1.punktu vecākiem ir tiesības izvēlēties pirmsskolas izglītības un pamatizglītības iestādi, kurā bērns iegūs izglītību, ņemot vērā bērna vēlmis. Līdzīgs regulējums ietverts ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 26.panta trešajā daļā, nostiprinot vecāku tiesību prioritāti izvēlēties bērnu izglītības veidu, kā arī ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 13.pantā, kas paredz valsts apņemšanos cienīt vecāku brīvību izvēlēties saviem bērniem ne vien valsts varas orgānu dibinātās skolas, bet arī citas skolas, kas atbilst tam izglītības prasību minimumam, kādu var noteikt vai apstiprināt valsts.

Tātad vecākiem ir tiesības izvēlēties izglītības iestādi jebkurā sev vēlamā pašvaldībā, savukārt valstij ir pienākums nodrošināt iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatizglītību bērna dzīvesvietai tuvākajā mācību iestādē.

Praksē izveidojas situācijas, ka bērna dzīvesvietai tuvākā izglītības iestāde atrodas citas pašvaldības teritorijā. Tāpat vecāki bieži izvēlas izglītības iestādi, kas atrodas konkrētai ģimenei ģeogrāfiski izdevīgākā vietā (pa ceļam uz vecāku darba vietu u.tml.).

Izglītības iestāžu iedalījums pēc deklarētajām dzīvesvietām vai kā savādāk ierobežojot vecāku tiesības izvēlēties izglītības iestādi, ir pretrunā ar iepriekš minētajiem nacionālajiem un starptautiskajiem tiesību aktiem. Līdz ar to, nosakot kārtību, ka pirmsskolas izglītības iestādes uzņem tikai attiecīgajā pašvaldībā deklarētos bērnus, tiek pārkāptas gan bērnu, gan viņu vecāku tiesības.

2. Nereti pašvaldības savos saistošajos noteikumos norāda, ka bērnu var atskaitīt no pirmsskolas izglītības iestādes, ja vecāki (aizbildņi) par bērna ēdināšanu iestādē nav veikuši maksājumus līdz kādam konkrētam datumam.

Valstij, tai skaitā pašvaldībai, ir jāveic nepieciešamie pasākumi, lai nodrošinātu bērna aizsardzību pret visām soda formām, kas pamatotas uz bērna vecāku, likumīgo aizbildņu vai citu ģimenes locekļu darbību vai paustajiem uzskatiem, līdz ar to šāds regulējums nav pieļaujams, jo bērns neuzņemas atbildību par savu vecāku rīcību, tāpat bērnu nedrīkst sodīt par vecāku veiktajām darbībām un neizpildītajām saistībām.

Jautājums par bērna ēdināšanas apmaksu būtu jārisina, izmantojot citu mehānismu, t.i., sniedzot ģimenei pašvaldības sociālo palīdzību, ja tā nevar samaksāt par bērna ēdināšanu, vai piedzenot parādu tiesas ceļā, ja vecāki nemaksā ļaunprātīgi, nevis liedzot bērnam apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi, tādējādi sodot bērnu un pakļaujot riskam palikt bez drošas pieskatīšanas.

3. Saistošajos noteikumos tiek iekļauta norma, ka, komplektējot grupas, ārpus kārtas tiek uzņemti pašvaldības un tās iestāžu,

struktūrvienību darbinieku bērni, ja vecāku iesniegumā ir darba devēja rezolūcija vai darba devēja apliecinājums par darba tiesisko attiecību esamību.

Šāda norma, kas nodrošina īpašas sociālās garantijas vienai vecāku grupai, ir diskriminējoša attiecībā pret citiem vecākiem, kam nav iespēju atgriezties darba tirgū, jo jāpieskata bērni, vai arī jāuzņemas ievērojams finansiālais slogs, algojot aukli vai maksājot par privātās pirmsskolas izglītības iestādes pakalpojumiem. Nepamatota priekšrocības piešķiršana vienām personām samazina pārējo personu, kurām bērna uzņemšana iestādē ir vienlīdz svarīga, iespējas apmeklēt pirmsskolu. Pašvaldībai, tāpat kā jebkuram citam darba devējam, ir iespējas motivēt savus darbiniekus, nepārkāpjot citu personu tiesības uz vienlīdzīgām iespējām.

Noteiktajai prioritātes tiesībai būtu leģitīms mērķis vienīgi tādā gadījumā, ja tā paredzētu pirmsskolas izglītības iestādes vadītāja tiesības ārpus kārtas uzņemt konkrētās iestādes darbinieku bērnus, tādējādi piesaistot trūkstošos darbiniekus un nodrošinot iestādes darbību.

4. Vairāku pašvaldību saistošajos noteikumos ir noteikts, ka pirmsskolas izglītības programmu bērni apgūst no divu līdz septiņu gadu vecumam.

Saskaņā ar Darba likuma 156.panta pirmo daļu ikvienam darbiniekam ir tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājumu, un šādu atvaļinājumu piešķir uz laiku, kas nav ilgāks par pusotru gadu. Pirmsskolas izglītības iestāžu pakalpojumi ir nepieciešami galvenokārt strādājošiem vecākiem, un normatīvie akti pieļauj bērnu uzņemšanu pirmsskolas izglītības iestādē, sākot no viena gada vecuma. Lielākā daļa vecāku ir spiesti atgriezties darbā, kad, bērnam sasniedzot gada vecumu, tiek pārtraukta vecāku pabalsta izmaksa. Bērna kopšanas pabalsts, kuru vecākiem ir tiesības saņemt no bērna viena gada vecuma līdz divu gadu vecumam, ir tikai 30 latu mēnesī, līdz ar to sociāli

ekonomiskā situācija valstī pieprasa arvien ātrāku jauno vecāku atgriešanos darba tirgū. Atbilstoši Izglītības un zinātnes ministrijas Vispārējās izglītības departamenta sniegtajai informācijai visvairāk ar vietu trūkumu bērnudārzos saskaras tieši divu gadu vecu nerasniegušo mazuļu vecāki, līdz ar to pašvaldībai būtu jāizvērtē iespēja noteikt, ka pirmsskolas izglītības programmu bērni sāk apgūt vismaz no pusotra gada vecuma.

5. Nereti saistošajos noteikumos tiek iekļauta norma, ka vecāki ir tiesīgi reģistrēt bērnu tikai vienā no pirmsskolas izglītības iestādē īstenojamajām programmām.

Vecākiem, reģistrējot bērnu programmā ar latviešu mācību valodu, nav pamata liegt iespēju reģistrēt bērnu tajā pašā iestādē arī programmā ar mazākumtautību mācību valodu. Pastāv iespēja, ka ģimenē tiek runāts divās valodās, vai arī citu iemeslu dēļ vecākiem nav būtiskas nozīmes, kādā valodā bērns apgūs pirmsskolas izglītības programmu, bet viņiem ir būtiski iespējami ātrāk nodrošināt bērnu ar vietu pirmsskolas izglītības iestādē.

Konstatējot kādu no iepriekš minētajiem pārkāpumiem, Tiesībsargs vērsās pie konkrētās pašvaldības ar lūgumu veikt grozījumus saistošajos noteikumos, lai novērstu turpmākus bērnu un vecāku tiesību pārkāpumus. Atzinīgi jānovērtē tās pašvaldības (piemēram, Rīgas dome, Saulkrastu novada dome, Bauskas novada dome u.c.), kas nekavējoties ņēma vērā Tiesībsarga rekomendācijas un veica attiecīgus grozījumus normatīvajos aktos.

Saskaņā ar likuma „Par pašvaldībām” 45.pantu pašvaldības dome saistošos noteikumus nosūta atzinuma sniegšanai Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijai, kura izvērtē saistošo noteikumu tiesiskumu. Līdz ar to, pabeidzot pārbaudes lietu, Tiesībsargs vērsās Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijā un aicināja, izvērtējot saistošo noteikumu projektus, pievērst

pastiprinātu uzmanību iepriekš minētajiem apstākļiem, lai izvairītos no turpmākiem bērnu un vecāku tiesību pārkāpumiem.

2009.gadā Tiesībsargs atklāja arī trūkumus tiesību aktu piemērošanā pirmsskolas izglītības iestādēs un veicināja šo trūkumu novēršanu.

Tiesībsargs saņēma informāciju par Rīgas pirmsskolas izglītības iestāžu vadītāju rīcību, nepamatoti pieprasot ārstniecības personu izsniegtu izziņu gadījumā, ja bērns iestādi neapmeklē ilgāk par trijām dienām. Izskatot iesniegumu, Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par iespējamu labas pārvaldības principa pārkāpumu.

Pašvaldības pirmsskolas izglītības iestāde ir publisko tiesību subjekts, kam ar normatīvo aktu ir piešķirtas noteiktas pilnvaras, un iestāde drīkst darboties tikai piešķirto pilnvaru ietvaros.

Ministru kabineta 2002.gada 27.decembra noteikumu Nr.596 „Higiēnas prasības izglītības iestādēm, kas īsteno pirmsskolas izglītības programmas” 5.punkts nosaka: „Ja izglītojamais (turpmāk — bērns) slimības dēļ iestādi neapmeklē ilgāk par trijām dienām, pēc bērna izveseļošanās iestādē tiek iesniegta ārstniecības personas izziņa par bērna veselības stāvokli.”

Tāpat ārējais normatīvais akts nosaka, ka izglītības iestāde ir tiesīga pieprasīt ārstniecības personas izsniegtu izziņu tikai gadījumā, ja bērns nav apmeklējis iestādi ilgāk par trijām dienām slimības dēļ.

Rīgas pašvaldības pirmsskolas izglītības iestāžu vadītāji nereti pieprasa iesniegt ārstniecības personas izsniegtu izziņu arī citos, normatīvajos aktos neparedzētos gadījumos, piemēram, ikvienā gadījumā, kad bērns nav apmeklējis iestādi ilgāk par trim dienām, bērnam sākot apmeklēt iestādi un katra mācību gada sākumā, uzsākot apmeklēt iestādi.

Tiesībsarga likuma 12.panta 4.punkts nosaka, ka Tiesībsargs, izskatot

pārbaudes lietu, sniedz iestādei ieteikumus un atzinumus par tās darbības tiesiskumu, lietderību un labas pārvaldības principa ievērošanu. Pamatojoties uz minēto normu, Tiesībsargs aicināja Rīgas domes Izglītības, jaunatnes un sporta departamenta Izglītības pārvaldi novērst labas pārvaldības principa pārkāpumu Rīgas pašvaldības pirmsskolas izglītības iestāžu darbībā.

Rīgas domes Izglītības, jaunatnes un sporta departamenta Izglītības pārvalde informēja Tiesībsargu, ka, lai ievērotu labas pārvaldības principu, pārvalde Rīgas pirmsskolas izglītības iestāžu vadītājiem ir norādījusi par Ministru kabineta 2002.gada 27.decembra noteikumu Nr.596 „Higiēnas prasības izglītības iestādēm, kas īsteno pirmsskolas izglītības programmas” 5.punkta ievērošanu.

Pastāvīgās uzturēšanās atļauju saņēmumu ārvalstnieku tiesības iegūt izglītību bez maksas

2009.gadā Tiesībsarga redzeslokā nonāca jautājums par ārvalstnieku tiesībām bez maksas iegūt vidējo izglītību.

Piemērs. Tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā bija lūgts izvērtēt, vai vidējās profesionālās izglītības iestādei (turpmāk – Vidusskola) ir tiesisks pamats pieprasīt mācību maksu par iesniedzējas meitas apmācību vidējā profesionālajā izglītības programmā, pamatojoties uz to, ka meitene ir ārvalstniece. Iesniedzējas meita ir Krievijas Federācijas pilsoņe, kas saņēmusi pastāvīgās uzturēšanās atļauju Latvijas Republikā. Pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 12.panta 4.punktu, Tiesībsargs aicināja nekavējoties novērst iesniedzējas meitas tiesību pārkāpumu un nodrošināt bērnam tiesības bez maksas iegūt izglītību. Vidusskola rekomendāciju ņēma vērā, un mācību maksa netika piemērota.

Saskaņā ar Imigrācijas likuma 22.panta pirmo daļu ārzemniekam var izsniegt termiņuzturēšanas atļauju vai pastāvīgās uzturēšanās atļauju. Pastāvīgās uzturēšanās atļauja dod tiesības ārzemniekam uzturēties Latvijas Republikā pastāvīgi. Tādējādi, personas, kurām ir izsniegta pastāvīgās uzturēšanās atļauja, ir uzskatāmas par Latvijas Republikas pastāvīgajiem iedzīvotājiem.

Izglītības likuma 3.pants nosaka, ka katram Latvijas Republikas pilsonim un

personai, kurai ir tiesības uz Latvijas Republikas izdotu nepilsoņa pasi, personai, kurai ir izsniegta pastāvīgās uzturēšanās atļauja, un viņu bērniem ir vienlīdzīgas tiesības iegūt izglītību neatkarīgi no mantiskā un sociālā stāvokļa, rases, tautības, dzimuma, reliģiskās un politiskās pārliecības, veselības stāvokļa, nodarbošanās un dzīvesvietas.

Izglītības likuma 12.panta pirmā daļa nosaka, ka maksu par pirmsskolas izglītības, pamatizglītības un vidējās izglītības ieguvu valsts vai pašvaldību dibinātā izglītības iestādē sedz no valsts budžeta vai pašvaldību budžetiem Ministru kabineta noteiktajā kārtībā.

Savukārt Izglītības likuma 12.panta ceturtnā daļa nosaka, ka ārvalstnieks vai bezvalstnieks maksā par izglītības ieguvu saskaņā ar noslēgto līgumu ar attiecīgo izglītības iestādi, taču šī panta piektā daļa nosaka, ka Eiropas Savienības valstu pilsoņiem un viņu bērniem, kas izglītību iegūst Latvijā, maksa par izglītību tiek noteikta un segta tādā pašā kārtībā kā Latvijas Republikas pilsoņiem un **pastāvīgajiem iedzīvotājiem.**

Līdz ar to Latvijas Republikas pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir piemērojami tādi paši noteikumi un apmaksas kārtība izglītības iegūšanai kā Latvijas Republikas pilsoņiem un nepilsoņiem.

Ilgstoši slimojošo izglītojamo izglītošanās nodrošināšana ārpus izglītības iestādes

2009.gadā, veicot pārbaudes 6 psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kurās ievietoti bērni, Tiesībsargs konstatēja, ka tikai VSIA „Bērnu psihoneiroloģiskajā slimnīca „Ainaži”” nodrošina bērnu tiesības uz izglītību. Savukārt VSIA „Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”, VSIA „Ģintermuiža”, VSIA „Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Gaiķezērā, VISA „Piejūras slimnīca” un VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs” izglītības iegūšanas iespējas bērniem nenodrošina.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2006.gada 4.aprīļa noteikumu Nr.253 „Kārtība, kādā organizējama ilgstoši slimojošu izglītojamo izglītošanās ārpus izglītības iestādes ” (turpmāk –Noteikumi) 14.punktu, ja ir paredzams, ka izglītojamam veselības stāvokļa dēļ būs jāpaliek slimnīcā ilgāk par divām nedēļām, mācības organizē slimnīcā. Noteikumi arī nosaka, ka mācības izglītojamiem, kuri ārstējas slimnīcā, organizē pašvaldības izglītības speciālists vai **pašvaldības izglītības pārvaldes iestāde, kuras administratīvajā teritorijā atrodas slimnīca, un slimnīcas vadītājs.** Pašvaldības izglītības speciālista vai pašvaldības izglītības pārvaldes iestādes noteiktās izglītības iestādes direktors nodrošina individuāla mācību plāna izstrādi noteiktajam termiņam atbilstoši izglītojamā veselības stāvoklim un izglītības programmai, kuru apgūst izglītojamais, un norīko pedagogus, kuri norādītajā termiņā attiecīgo mācību priekšmetu māca slimnīcā.

Pārbaudes laikā tika konstatēts, ka slimnīcās ir ierīkotas vairākas mācību klases, tomēr, sākoties 2009./2010.mācību gadam, mācības bērniem netika nodrošinātas.

Latvijas Republikas Satversmes 112.pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatzglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta.” Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11.pants paredz, ka valsts nodrošina visiem bērniem vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību atbilstoši katra spējām. Tiesības uz izglītību ir noteiktas arī vairākos Latvijai saistošos starptautiskajos dokumentos – ANO Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (13.un 14.pantā), ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā (26.pantā), ANO Konvencijā par bērna tiesībām (28.pantā).

Ņemot vērā iepriekš minēto, Tiesībsargs aicināja Jelgavas izglītības pārvaldi, Daugavpils pilsētas izglītības pārvaldi, Liepājas pilsētas izglītības pārvaldi un Rīgas domes Izglītības, jaunatnes un sporta departamentu atjaunot mācību procesu slimnīcās un par paveikto informēt Tiesībsargu.

Tiesībsargs pēc rekomendāciju nosūtīšanas ir saņēmis informāciju, ka mācības tiek nodrošinātas VSIA „Slimnīca „Ģintermuiža””, VSIA „Piejūras slimnīca”, VSIA „Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Gaiķezērā un VSIA „Daugavpils Psihoneiroloģiskā slimnīca”.

Bērnu tiesību ievērošanas uzraudzība psihoneiroloģiskajās slimnīcās

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 53.pantu bērni, kuriem slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisītu orgānu sistēmas funkciju traucējumu dēļ ir nepieciešama papildu medicīniskā, pedagoģiskā un sociālā palīdzība neatkarīgi no tā, vai likumā paredzētajā kārtībā ir noteikta invaliditāte, ir uzskatāmi par **bērniem ar īpašām vajadzībām**.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 54.pantam bērnam ar īpašām vajadzībām ir **tiesības dzīvot pilnvērtīgu dzīvi**, proti, tādas pašas tiesības uz aktīvu dzīvi, tiesības attīstīties un iegūt vispārējo un profesionālo izglītību atbilstoši savām fiziskajām un garīgajām spējām un vēlmēm, kā arī tiesības piedalīties sabiedriskajā dzīvē kā jebkuram citam bērnam. Līdzīgs tiesiskais regulējums iekļauts arī ANO Konvencijas par bērna tiesībām 23.pantā.

Izmantojot Tiesībsarga likuma 13.panta 3.punktā nostiprinātās tiesības, Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību departamenta darbinieki 2009.gadā apmeklēja sešas psihoneiroloģiskās slimnīcas, lai veiktu bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi. Tika apmeklēta VSIA „Bērnu psihoneiroloģiskajā slimnīca „Ainaži””, VSIA „Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”, VSIA „Ģintermuiža”, VSIA „Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Gaiļezērā, VSIA „Piejūras slimnīca” un VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”.

Minētais tiesiskais regulējums attiecībā uz bērnu ar īpašām vajadzībām

tiesību nodrošināšanu piemērojams arī attiecībā uz psihoneiroloģiskajās slimnīcās ievietotajiem bērniem.

Vizītes laikā tika apskatītas slimnīcu nodaļu telpas, veiktas pārrunas ar personālu un bērniem, tika pārskatīti pieejamie nodaļas darbību regulējošie tiesību akti.

Pārbaudes vizīšu laikā slimnīcās tika konstatēti vairāki bērna tiesību pārkāpumi. Pamatojoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmajā daļā noteikto, ka veselības aprūpes iestādes, kurā uzturas bērni, vadītājs ir atbildīgs par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas viņa tiesības, slimnīcām tika sagatavotas un nosūtītas Tiesībsarga rekomendācijas bērnu tiesību stāvokļa uzlabošanai un pārkāpumu novēršanai. Tiesībsargs aicināja sniegtās rekomendācijas izvērtēt un īstenot, informējot par slimnīcu veiktajām darbībām situācijas uzlabošanai bērnu tiesību jomā. Ņemot vērā, ka atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta sestajai daļai, pildot savus pienākumus, par bērna tiesību ievērošanu ir atbildīgs arī darbinieks, Tiesībsargs aicināja par sniegtajām rekomendācijām informēt arī slimnīcu personālu.

Ziņojumā aplūkoti būtiskākie konstatētie bērnu tiesību pārkāpumi psihoneiroloģiskajās slimnīcās un Tiesībsarga sniegtie ieteikumi to novēršanai.

Pacientu iekšējās kārtības noteikumi

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 68.panta pirmajā daļā noteikts, ka bērnu veselības aprūpes iestādes bērna tiesības nodrošina savos statūtos vai nolikumos noteiktās kompetences ietvaros. Savukārt

attiecīgā panta otrajā daļā paredzēts, ka kārtības uzturēšana attiecīgajās iestādēs nodrošināma ar **iekšējās kārtības noteikumiem**, kuri atbilst likuma prasībām un neaizskar bērna cieņu.

Vairākās slimnīcās tika konstatēts, ka ir izstrādāta dienas kārtība (režīms), bet nav izstrādāti pacientu iekšējās kārtības noteikumi. Savukārt, iepazīstoties ar slimnīcu izstrādātajiem pacientu iekšējās kārtības noteikumiem, radās šaubas, vai bērniem, kas tiek ievietoti slimnīcās, un viņu likumiskajiem pārstāvjiem tiek sniegta pietiekama informācija par slimnīcās pastāvošo kārtību un pacientu tiesību aizsardzības mehānismiem iespējamu bērnu tiesību pārkāpumu gadījumā. Kā arī tika konstatēts, ka attiecīgo noteikumu izstrādē bērni nav aplūkoti kā atsevišķa grupa, kurai ir specifiskas vajadzības, ņemot vērā vecumu un attīstības pakāpi.

Piemēram, slimnīcas noteikumos norādīts, ka, iestājoties slimnīcā, pacients pret parakstu nodod dokumentus, naudu, vērtslietas un virsdrēbes uzņemšanas nodaļas medicīnas māšai. Slimnīcā var tikt uzņemti bērni vecumā no trīs līdz astoņpadsmit gadiem. Taču noteikumos nav paredzēts, ka bērna uzņemšanas gadījumā, dokumentus paraksta bērna likumiskais pārstāvis. Arī citos noteikumu punktos nav atrunāts, kā attiecīgais regulējums ir piemērojams bērnu uzņemšanas slimnīcā gadījumos.

Noteikumi arī neparedz, ka bērns un viņa likumiskais pārstāvis tiktu iepazīstināts ar viņu tiesībām. Turklāt attiecīgā informācija, līdzīgi kā ārstēšanas procedūru laikā, ir jāsniedz bērnam saprotamā valodā.

Tāpat noteikumi neparedz kārtību, kur un kādā veidā bērns vai tā likumiskais pārstāvis var vērsties, ja uzskata, ka bērna tiesības slimnīcā ir pārkāptas. Lai gan tikšanās laikā ar slimnīcas konkrēto nodaļu vadītājiem tika saņemta informācija, ka nav bijuši gadījumi, kad ir saņemtas sūdzības no bērnu likumiskajiem pārstāvjiem, slimnīcai ir jānodrošina personas tiesību aizsardzības mehānisms un jāveicina tā pieejamība.

Ņemot vērā augstāk minēto, Tiesībsargs aicināja izstrādāt vai izvērtēt un pārstrādāt slimnīcu izstrādātos pacientu iekšējās kārtības noteikumus, piemērojot tos situācijām, kad pacients ir bērns, kā arī papildinot tos ar konkrētu sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas kārtības aprakstu.³³ Tiesībsargs savās rekomendācijās uzsvēra, ka iekšējās kārtības noteikumu izstrādē jāiesaista bērni, uzklusot bērnu viedokli un nodrošinot viņu viedokļu ņemšanu vērā.

Papildus slimnīcām ir ieteicams izstrādāt kārtību, kā jāīstojas personālam, ja ar bērnu vēlas tikties persona, kuras apmeklējums var apdraudēt vai apdraud bērna veselības stāvokli vai dzīvību.

³³ 2006.gada Vispārējā komentāra Nr.9 „Bērnu ar invaliditāti tiesības” 43.punkta f) apakšpunkts. ANO Bērna tiesību komiteja, 43.sesija, Ženēva, 2006.gada 11.-29.septembris.
[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/405ba882cb9eb3a0c12572f100506ac4/\\$FILE/G0740702.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/405ba882cb9eb3a0c12572f100506ac4/$FILE/G0740702.pdf)

Bērnu kustību ierobežošana (fiksācija)

Pārbaudes laikā Tiesībsarga pārstāvji pievērsa uzmanību bērnu kustību ierobežošanas iespējamiem gadījumiem un attiecīgajās situācijās piemērojamajam slimnīcas izstrādātajam tiesiskajam regulējumam. Tika konstatēts, ka minētais tiesiskais regulējums vai nu nav izstrādāts, vai arī bērni nav aplūkoti kā atsevišķa personu grupa, pret kuru ir nepieciešama īpaša attieksme, tādējādi radās šaubas, vai tiesiskā regulējuma piemērošanas gadījumos pilnībā tiek ievērotas bērnu tiesības.

Piemēram, vienā no slimnīcām tika konstatēts, ka attiecīgais tiesiskais regulējums nav izstrādāts, kā pamatojumu norādot, ka bērnu kustību ierobežošana netiek veikta. Bērnu kustību ierobežošana tiesiskā regulējuma izstrāde ir nepieciešama, jo bērnu kustību ierobežošana ir tiesiski pieļaujama, tātad var izveidoties situācijas nākotnē, kad to būtu nepieciešams izmantot. Noteikumu esamība nodrošina, ka darbinieki ir informēti par kārtību, kā attiecīgajos gadījumos jārikojas, tādējādi pēc iespējas samazinot bērnu tiesību pārkāpumu pieļaušanu. Tāpat arī bērnu vecāki (likumiskie pārstāvji) ir informēti par kārtību, kā jānotiek bērna kustību ierobežošanai, un var pilnvērtīgi veikt savus kā likumisko pārstāvju pienākumus, nepieciešamības gadījumā norādot uz noteiktās kārtības neievērošanu.

Pārbaudes laikā tika konstatēts, ka fikācijas pielietošanas gadījumā par to

netiek informēti bērna vecāki vai likumiskie pārstāvji. Neinformējot iepriekš minētās personas, rodas šaubas, vai bērna pārstāvim ir sniegta visa nepieciešamā informācija par bērna ārstēšanu, lai savlaicīgi reaģētu uz iespējamu bērna tiesību pārkāpumu.

Būtiski uzsvērt, ka bērnu kustību ierobežošanas noteikumu izstrāde nenozīmē, ka slimnīcā nepieciešams attiecīgo metodi izmantot, bet tādējādi tiek veicināts, ka slimnīcas personāls pārzina tās metodes, veicamos pasākumus, lai izvairītos no bērnu kustību ierobežošanas pielietošanas nepieciešamības. Attiecīgās metodes pašlaik nav iekļautas slimnīcu izstrādātajā tiesiskajā regulējumā, kas nosaka bērnu kustību ierobežošanas kārtību. Tādējādi Tiesībsargs aicināja aprakstīt metodes, kas būtu izmantojamas, pirms tiek pieņemts lēmums par tehnisku palīgīdzekļu izmantošanu pacientu kustību ierobežošanai, paredzot atbilstošus vides faktorus bērna kā pacienta savaldīšanai.

Tāpat jāuzsver, ka bērnu kustību ierobežošana nedrīkst tikt izmantota kā soda veids, piemēram, ja bērns ir izdarījis pārkāpumu.

Ņemot vērā augstāk minēto, Tiesībsargs aicināja izvērtēt un pārstrādāt slimnīcu tiesisko regulējumu, piemērojot to situācijām, kad pacients ir bērns, un nodrošinot tā atbilstību bērna tiesību regulējošajos tiesību aktos noteiktajam.

Bērnu ārstēšana atsevišķi no pilngadīgām personām

Veicot pārbaudes psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kurās ievietoti bērni, Tiesībsargs konstatēja, ka 4 slimnīcās bērni vecumā no 16 līdz 18 gadu vecumam tiek ievietoti nodaļās, kurās ārstējas pilngadīgas personas. Tika konstatēts, ka attiecīgajās

nodaļās netiek nodrošināta bērnu drošībai, veselībai un attīstībai labvēlīga vide.

Piemēram, atbilstoši ārstniecības personu sniegtajai informācijai bērnu ievietošanas konkrētajā nodaļā pamatojums ir bērnu vecums un antisociāla uzvedība

(agresivitāte pret apkārtējiem u.tml.), tādējādi novēršot jaunāko bērnu un personāla drošības apdraudējumu. Iepazīstoties ar situāciju, Tiesībsargs secināja, ka par nodaļā ievietoto bērnu drošību un pacientu pieskatīšanu ir atbildīgs personāls, bet bērnu uzraudzību atvieglo nodaļā izvietotās videokameras, kas radīja šaubas par nepieciešamību bērnu ievietot pilngadīgo nodaļās.

Slimnīcas administrācija norādīja, ka pieaugušo nodaļās ir izveidotas atsevišķas pusaudžu palātas, par ko liecina arī uzraksti pie ieejas minētajās palātās. Iepazīstoties ar apstākļiem, tika novērots, ka pusaudžu palātās ir ievietotas arī pieaugušas personas, savukārt bērni ir ievietoti arī pieaugušo palātās. Bērni izmanto koplietošanai paredzētās telpas (ēdamzāle, TV telpa, nodarbību telpa u.c.), tādējādi nokļūstot regulārā saskarsmē ar pieaugušajiem. Tāpat nodaļā bērniem ir pieejama smēķētava, kuras apmeklēšanu atbilstoši nodaļas vadības sniegtajai informācijai nodaļas darbinieki neaizliedz.

Turklāt pārbaudes laikā nodaļas personāls nenorādīja, ka kāds no pusaudžiem būtu agresīvs vai citādi apdraud nodaļā esošās personas, līdz ar to secināms, ka vienīgais ievietošanas iemesls pieaugušo nodaļās ir bērnu vecums. Papildus tika saņemta informācija, ka bērni palīdz pieskatīt pacientus, tostarp, pieaugušos, kuriem ir smagākas diagnozes. Tāpat atkarībā no nodaļas tika novērota atšķirīga attieksme attiecībā uz ēdienreīzu skaitu un psihologa pieejamību, proti, bērnu nodaļā ievietotajiem bērniem ir 5 ēdienreizes un pieejams psihologs, savukārt pilngadīgajām personām paredzētajās nodaļās ievietotie bērni tiek pielīdzināti pieaugušajiem, nodrošinot tikai 4 ēdienreizes un psihologu tikai ārkārtas gadījumos. Lielā pacientu skaita dēļ pilngadīgo personu nodaļās bērniem netiek nodrošināta iespēja nepieciešamības gadījumā pabūt vienatnē, kā to veiksmīgi var nodrošināt bērnu nodaļā, veicot uzraudzību ar videonovērošanas palīdzību.

Iepazīstoties ar bērniem pieejamajām grāmatām, spēlēm un citiem izglītojošiem materiāliem, tika konstatēts, ka pilngadīgo vīriešu nodaļā pieejamo materiālu klāsts ir ierobežots, tādējādi radot šaubas, vai bērna tiesības uz attīstību spēlējoties un tiesības uz informāciju bērnam saprotamā valodā tiek nodrošinātas.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3.panta pirmo daļu bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Savukārt attiecīgā panta otrajā daļā noteikts, ka bērna tiesības un brīvības valsts nodrošina visiem bērniem bez jebkādas diskriminācijas — neatkarīgi no bērna, viņa vecāku, aizbildņu, ģimenes locekļu rases, tautības, dzimuma, valodas, partijas piederības, politiskās un reliģiskās pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, dzīvesvietas valstī, mantiskā un **veselības stāvokļa**, dzimšanas vai citiem apstākļiem.

Bērni ir īpaši saudzējama personu grupa, kuri kā personības tikai attīstās, līdz ar to bērni ir vairāk ietekmējami un pakļaujas personu ar negatīvu uzvedību ietekmei. Tādējādi, ievietojot bērnus nodaļās, kurās uzturas pieaugušas personas, kas nav bērnu tuvinieki, var tikt apdraudēta bērnu drošība un turpmākā attīstība. Bērnu ievietošana nodaļās, kurās uzturas pilngadīgās personas, nav pieļaujama un atbalstāma arī gadījumos, ja tādējādi tas atvieglo citu bērnu tiesību īstenošanu.

Saskaņā ar ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3.pantā un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta otrajā daļā noteikto visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses.

Turklāt tika konstatēts, ka, ievietojot bērnu pilngadīgo personu nodaļās, tiek pieļauta bērnu smēķēšana. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 47.panta pirmo daļu valsts institūciju un pašvaldību, fizisko un juridisko personu pienākums ir aizsargāt bērnu no negatīvās sociālās vides ietekmes. Savukārt minētā likuma 48.pantā strikti noteikts, ka bērns nedrīkst smēķēt un ir aizsargājams no smēķēšanas ietekmes. Tieši pretēji bērnam ir jārada negatīva attieksme pret smēķēšanu.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48.panta ceturtajā daļā noteiktajam par bērna iesaistīšanu smēķēšanā vainīgās personas saucamas pie likumā noteiktās atbildības. Par bērna iesaistīšanu smēķēšanā uzskatāma tabakas izstrādājumu nodošana bērna rīcībā.

Komunikāciju iespējas un bērna integrācija sabiedrībā

Atbilstoši Tiesībsarga rīcībā esošajai informācijai bērnu, kas ievietoti slimnīcās, komunikācija ar tuviniekiem galvenokārt notiek, izmantojot telefonsakarus, kas nav pietiekami. Atsevišķās slimnīcās tiek izmantota piekļuve tīmeklim, lai veicinātu bērnu saskarsmi ar tuviniekiem un ārpusi (piemēram, sūtot elektroniskās vēstules, izmantojot sociālos portālus), nodrošinot bērna ātrāku integrāciju sabiedrībā pēc slimnīcas atstāšanas. Turklāt, ja nodaļai tiek nodrošināta pieeja tīmeklim, elektroniskās vēstules nosūtīšana vai saziņa ar „Skype” palīdzību (sarakste, video zvans) ir bezmaksas, līdz ar to Tiesībsargs aicināja slimnīcas nodrošināt bērniem dažādus saziņas veidus.

Atbilstoši pārbaudes laikā saņemtajai informācijai, ja bērnam nepieder mobilais telefons, bērna komunikācija ar vecākiem, izmantojot telefonsakarus, ir ierobežota. Bērniem nav iespējams zvanīt vecākiem, citiem tuviniekiem vai draugiem, komunikāciju ar vecākiem īsteno personāls, nododot

Tiesībsargs ir norādījis attiecīgajām slimnīcām, ka bērnus no 16 līdz 18 gadu vecumam var izvietot atsevišķi no pārējiem bērniem, taču izveidojot tādas uzturēšanās apstākļus, lai nodrošinātu viņu attīstībai labvēlīgu vidi, ievietojot nodaļā bez pieaugušu pacientu klātbūtnes un ievērojot vienlīdzības principu visu bērnu tiesību īstenošanā slimnīcā.

Slimnīcas vadībai ir jāizvērtē situācija un jāveic pasākumi, lai tiktu īstenotas visu bērnu tiesības, kas uzturas slimnīcā. Ņemot vērā augstāk minēto un LR Veselības ministrijas kompetenci, Tiesībsargs vērsās ministrijā, lūdzot sniegt skaidrojumu, kāds ir tiesiskais regulējums bērnu ievietošanai slimnīcu nodaļās, kurās kā pacienti ārstējas pilngadīgas personas.

informāciju bērniem. Attiecīgā kārtība ir pretrunā ar Latvijā spēkā esošo tiesisko regulējumu, kā arī kavē bērna ātrāku integrāciju sabiedrībā pēc slimnīcas atstāšanas. Līdz ar to, izstrādājot iekšējās kārtības noteikumus, Tiesībsargs aicināja slimnīcas iekļaut punktu, kuru izlasot, bērni un vecāki (likumiskie pārstāvji) tiktu informēti par iespēju sazināties pa tālruni, piemēram, pasaucot bērnu, ja zvana vecāks (likumiskais pārstāvis).

Attiecībā uz bērnu un vecāku, kā arī citu personu tikšanās apstākļiem, Tiesībsargs savās rekomendācijās norādīja, ka pašlaik esošā situācija, kad apmeklētājam ar bērnu jūtiekas nodaļas priekštelpā, nenodrošina ne bērna, ne vecāka (likumiskā pārstāvja) tiesību uz privāto dzīvi aizsardzību. Lai ievērotu gan personu tiesības uz privāto dzīvi, gan nodrošinātu iespēju slimnīcas personālam nepieciešamības gadījumā uzraudzīt tikšanās gaitu, Tiesībsargs aicināja nodrošināt atsevišķu telpu, kurā atrodos personas ir iespējams novērot bez slimnīcas personāla tiešas klātbūtnes.

Tualetes telpas

Pārbaudes laikā tika konstatēts, ka vienā no apmeklētajām slimnīcām bērniem paredzētajā nodaļā meitenes ir ievietotas kopā ar zēniem (līdz 9-10 gadu vecumam). Iepazīstoties ar nodaļā bērniem pieejamajām tualetes telpām, tika novērots, ka tās ir brīvi pieejamas ikvienam, kas ir vērtējams pozitīvi. Taču tās ir pieejamas ikvienam arī brīžos, kad kāds no bērniem attiecīgo telpu izmanto dabisko vajadzību nokārtošanai, attiecīgajā situācijā kļūstot par citu personu apskates objektu.

Atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem un Apvienoto Nāciju Organizācijas nostiprinātajiem principiem garīgi slimu personu aizsardzībai un garīgās veselības uzlabošanai pret visām garīgi slimām personām, vai tām, pret kurām izturas kā pret tādām personām, jāizturas humāni un respektējot pret cilvēka iedzimto cieņu, īpašas rūpes veltot bērnu aizsardzībai³⁴.

Situācijas, kad bērnam nav radīta iespēja netraucēti nokārtot dabiskās vajadzības, turklāt to izdarīt bez citu pacientu pastāvīgas un tiešas klātbūtnes, ir uzskatāmas par bērna tiesību pārkāpumu. Tiesībsargs aicināja nekavējoties veikt nepieciešamās darbības tualetes telpu uzlabošanai, lai novērstu augstāk aprakstītās situācijas turpināšanos un bērnu tiesību pārkāpšanu. Slimnīca pēc rekomendāciju saņemšanas pārkāpumu novērsa.

³⁴ Principi garīgi slimu personu aizsardzībai un garīgās veselības aprūpes uzlabošanai. Pieņēmusi Ģenerālā Asambleja ar 1991. gada 17. decembra rezolūciju 46/119.

<http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r119.htm>

Pastaigu nodrošināšana

Vizītes laikā slimnīcās tika saņemta informācija, ka bērniem netiek nodrošināta iespēja regulāri doties pastaigās svaigā gaisā. Piemēram, vienā no slimnīcām ir atsevišķa izeja uz iekšējo pagalmu, kurā ir izveidots bērnu rotaļlaukums, kurš bērniem ir labi saskatāms, uzturoties slimnīcas telpās. Taču pastaigas netiek nodrošinātas, kā iemeslu minot nepietiekamo nodaļas personāla skaitu.

Regulāras ikdienas pastaigas svaigā gaisā ir būtiskas bērna attīstībai, līdz ar to attiecīgo tiesību ierobežošana ir pieļaujama tikai ārkārtas gadījumos, piemēram, ja

tādējādi tiktu pasliktināts bērna veselības stāvoklis.

Tiesībsargs aicināja slimnīcas, kurās bērniem netiek nodrošinātas pastaigas svaigā gaisā, organizēt savu darbu, ievērojot bērna vislabākās intereses, un turpmāk rast iespēju nodrošināt pastaigas, kā arī veicināt bērniem atbilstoša laukuma ar attiecīgu spēlēm un rotaļām paredzēta aprīkojuma pieejamību pastaigu laikā.

Institūciju iesaistīšana jautājuma risināšanā

Veicot savus darba pienākumus, slimnīcas personālam var kļūt zināma informācija par iespējamu bērna tiesību pārkāpumu. Attiecīgajos gadījumos saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73.pantu ne vēlāk kā tajā pašā dienā personai ir jāziņo policijai, bāriņtiesai vai citai bērna tiesību aizsardzības institūcijai par jebkādu vardarbību pret bērnu, par viņa tiesību pārkāpumu vai citādu apdraudējumu.

Pozitīvi vērtējama slimnīcu prakse, iesaistoties iespējamu bērna tiesību pārkāpumu risināšanā, piemēram, sazinoties telefoniski ar attiecīgo bērnu aprūpes iestādi un sniedzot rekomendācijas

pārkāpuma novēršanai. Taču tas ir nepietiekami. Bērna tiesību pārkāpuma konstatēšanas gadījumā slimnīcai atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73.pantā noteiktajam ir jāvēršas kompetentajā iestādē. Savukārt, ja kompetentā iestāde, kurā vērsusies slimnīca, atsakās vai nerīkojas, lai novērstu bērna tiesību pārkāpumu, par to jāinformē augstākstāvoša iestāde.

Tiesībsargs ir nosūtījis aicinājumu gan psihoneiroloģiskajām slimnīcām, kurās ir ievietoti bērni, gan to uzraugošajām institūcijām par savlaicīgu pasākumu veikšanu bērna tiesību pārkāpumu konstatēšanas gadījumos.

Bērna tiesību garantijas un tiesībsargājošās iestādes

Bērna tiesību nodrošināšana policijas darbinieku veiktas aptaujas laikā

ANO Pusaudžu Tieslietu administrēšanas minimālā standarta noteikumu (Pekinas noteikumi)

10.3. apakšpunkts

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24.panta trešā daļa

Jau ilgāku laiku Tiesībsarga uzmanības lokā ir bērna tiesību pārkāpumi tiesībsargājošo iestāžu darbā, kas konstatēti, tiesībsargājošām iestādēm veicot bērnu aptauju un pieņemot

paskaidrojumus no bērna pirms kriminālprocesa vai administratīvās lietvedības uzsākšanas. Vecāki ne vienmēr tiek informēti par policijas pārrunām ar bērnu un gadījumā, ja viņi no bērna vai

citiem avotiem ir uzzinājuši par pārrunu laiku un vietu, viņiem tiek liegts tajās piedalīties, atteikumu motivējot ar to, ka pārrunas nav procesuāla darbība un to ilgumu un kārtību normatīvie akti neregulē.

Valsts vai pašvaldības policijas darbinieku veiktu pārrunu vai bērna aptaujas kārtība normatīvajos aktos nav noteikta. Likuma „Par policiju” 12.panta pirmās daļas 3.punktā noteiktas policijas darbinieka vispārīgas tiesības, pildot viņam uzliktos pienākumus atbilstoši dienesta kompetencei, veikt personu aptauju, pieņemt paskaidrojumus, kā arī izsaukt uz policijas iestādi jebkuru personu sakarā ar lietām un materiāliem, kuru izskatīšana ir policijas kompetencē.

Vecāku tiesības būt klāt un pārstāvēt bērnu visās ar bērnu veiktās darbībās izriet no tiesību normām, kas nosaka vecāku tiesības un pienākumus pret bērnu un vecāku un bērnu personiskās attiecības, kā arī no tiesību principiem. Civillikuma 177.panta pirmā un otrā daļa nosaka, ka līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā, un aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24.panta trešā daļa nosaka, ka vecāki ir bērna dabiskie aizbildņi (likumiskie pārstāvji). Viņu pienākums ir aizstāvēt bērna tiesības un ar likumu aizsargātās intereses. Savukārt bērna tiesību un interešu prioritātes princips ir noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta otrajā daļā: „Visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses.”

Balstoties uz bērna tiesību un interešu prioritātes principu, Tiesībsargs uzskata par nepieļaujamu paskaidrojumu pieņemšanu no bērna, liedzot bērna

vecākiem būt klāt. Turklāt paskaidrojumu pieņemšanai jānotiek bērnam labvēlīgā vidē, jo Latvijai ir saistoši arī ANO Pusaudžu Tieslietu administrēšanas minimālā standarta noteikumi (Pekinas noteikumi), pieņemti ar Ģenerālās asamblejas rezolūciju 40/33 1985.gada 29. novembrī. Noteikumu 10.3. punkts nosaka, ka „kontakti starp tiesību sargāšanas iestādēm un nepilngadīgo tiesību pārkāpēju jāveido tā, lai ievērotu pusaudža tiesisko statusu, veicinātu pusaudža labklājību un izvairītos no ļaunuma nodarīšanas viņam vai viņai, pienācīgi novērtējot lietas apstākļus”. Šā punkta komentāros ir norādīts, ka apzīmējums „izvairīties no ļaunuma” pēc vispārēja atzinuma ir elastīgs formulējums un aptver iespējamās darbības daudzas īpašības (piemēram, rupju izteicienu lietošana, fiziska vardarbība vai pakļaušana videi). Termins “izvairīties no ļaunuma” jāinterpretē plaši, lai nodarītu vismazāko iespējamo ļaunumu pusaudzim pirmajā instancē, kā arī izvairītos no jebkāda papildu un nevajadzīga kaitējuma. Tas ir īpaši svarīgi pirmajā saskarsmē ar tiesībsargājošām iestādēm, kas var iespaidot pusaudžu attieksmi pret valsti un sabiedrību.³⁵ Vecāku piedalīšanās paskaidrojumu pieņemšanas brīdī ir uzskatāma par vispārējo psiholoģisko un emocionālo palīdzību nepilngadīgajam – funkcija, kas pastāv visa procesa laikā, tā nodrošinot bērna tiesību un interešu prioritāti.

Nemot vērā iepriekš minēto, Tiesībsargs vērsās pie Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes priekšnieka un lūdza izvērtēt policijas darbinieku rīcības likumību konkrētā gadījumā, vienlaikus aicinot veicināt izpratni par bērna tiesībām un ievērot Latvijai saistošas starptautisko organizāciju rekomendācijas, lai nepieļautu bērna tiesību pārkāpumus darbā ar nepilngadīgām personām.

³⁵

http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=184

Piemērs. Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes priekšnieks I.Ķuzis 2009.gada 16.oktobra vēstulē Nr.20/10-23327 informēja, ka visiem Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes struktūrvienību darbiniekiem, kuru darbs ir saistīts ar nepilngadīgām personām, uzdots, veicot aptauju vai pārrunas ar nepilngadīgo, nodrošināt vecāku tiesības piedalīties minētajās darbībās.

2010.gadā Tiesībsargs turpinās valsts un pašvaldības policijas darbinieku izglītošanu par cilvēktiesībām. Apmācību laikā par tēmu „Cilvēktiesību ievērošana Valsts policijas darbā” tiks iekļauti arī bērnu tiesību jautājumi, kuru ietvaros Tiesībsargs aicinās ikvienā gadījumā, it īpaši bērna pirmajā saskarsmē ar tiesībsargājošām iestādēm, veicināt vecāku piedalīšanos.

Neefektīva izmeklēšana

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 37.pants

ANO Noteikumu nepilngadīgo, kuriem atņemta brīvība, aizsardzībai 64. un 67.punkts
Krimināllikuma 174.pants

2009.gadā Tiesībsargs turpināja sekot līdzi jautājumiem, kas saistīti ar bērnu tiesību ievērošanu pirmstiesas izmeklēšanā. Tiesībsarga birojā tika iesniegti vairāki iesniegumi, kuros personas sūdzējās par iespējamām bērnu tiesību pārkāpumiem no policijas un prokuratūras darbinieku puses, piemēram, par pirmstiesas izmeklēšanas novilcināšanu un neefektīvu izmeklēšanu. Pārbaudot iesniegumos norādīto informāciju, vairākos gadījumos bērnu tiesību pārkāpumi netika konstatēti un personu iesniegumi izrādījās nepamatoti, tomēr atsevišķos gadījumos Tiesībsargs konstatēja būtiskus bērnu tiesību pārkāpumus.

Piemērs. Tiesībsargs saņēma nepilngadīgas personas iesniegumu par Rīgas Centrālcietuma uzraugu vardarbību pret apcietinātajiem nepilngadīgajiem. Saskaņā ar iesniegumu 2009.gada naktī no 5. uz 6.martu 8-15 cietuma uzraugi fiziski iespaidoja un pazemoja vairākus nepilngadīgos - saslēdza roku dzelžos un pēc tam nežēlīgi sita ar steku un spārdīja ar kājām, vēlāk saslēgtiem roku dzelžos lika aptuveni 40 minūtes gulēt uz grīdas. Pēc notikušā visi seši nepilngadīgie tika ievietoti soda izolatorā, neizvērtējot sniegtos paskaidrojumus un katra

individuālo nodarījumu pēc būtības. Lēmumā par disciplinārsoda piemērošanu bērniem likts rakstīt, ka pretenziju nav. Nepilngadīgie apgalvoja, ka uzraugiem nebija ne žetonu, ne citu identifikācijas zīmju, taču viņi varētu tos atpazīt un parādīt, kuri bija vardarbīgi. Tiesībsarga biroja darbinieki 2009.gada 18.martā tikās ar cietušajiem nepilngadīgajiem un nepilngadīgajiem, kas bija incidenta liecinieki, kā arī ar cietuma administrāciju un darbiniekiem. Tika noskaidrots, ka iekšējā izmeklēšana vēl nav uzsākta un nav pieprasīti paskaidrojumi no darbiniekiem, kuri, iespējams, rupji pārkāpuši bērna tiesības un pārsnieguši savas dienesta pilnvaras. Nepilngadīgie bija demolējuši kameras un pārkāpuši iekšējās kārtības noteikumus, taču pēc uzraugu ierašanās pakļāvušies likumīgajām prasībām pārtraukt inventāra bojāšanu, nogulties uz grīdas un uzlikt roku dzelžus. Sarunā ar cietuma darbiniekiem apstiprinājās, ka nepilngadīgajiem bija nodarīti acīmredzami miesas bojājumi (zilumi, nobrāzumi, skrāpējumi), tomēr mediķis apskates protokolā nebija tos fiksējis. Tāpat viens no cietuma darbiniekiem apliecināja, ka nepilngadīgie sarunā ar viņu bija paiduši satraukumu un bailes par notikušo. Bērni bija iebiedēti, ka fiziskā

izrēķināšanās varētu atkārtoties, ja viņi kādam par notikušo sūdzēsies.

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 37.pants nosaka, ka valsts pienākums ir nodrošināt, lai neviens bērns netiktu pakļauts spīdzināšanai vai citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai soda veidiem. Katram bērnam, kam atņemta brīvība, ir jānodrošina humāna apiešanās un viņa personības neatņemamās pašcieņas respektēšana, ievērojot viņa vecuma personu vajadzības.

ANO Noteikumu nepilngadīgo, kuriem atņemta brīvība, aizsardzībai 64.punkts nosaka, ka ierobežošanas un spēka metodes var izmantot tikai izņēmuma gadījumos, kad visas citas kontroles metodes ir izsmeltas un cietušas neveiksmi un tikai kā skaidri atļautas un noteiktas likumā un noteikumos. Tās nedrīkst radīt pazemojumu un degradēšanu un jālieto ierobežoti un tikai uz īsāko iespējamo laika periodu. Ar administrācijas vadītāja pavēli šādus līdzekļus var pielietot, lai novērstu nepilngadīgo no ievainojumu radīšanas sev, citiem vai no nopietnas īpašuma iznīcināšanas.

Savukārt iepriekšminēto noteikumu 67.punkts nosaka, ka visi disciplinārie pasākumi, kas veido ļaunu, necilvēcīgu vai degradējošu apiešanos, stingri jāaizliedz, ieskaitot miesas sodus, ievietošanu tumšā telpā, slēgtā vai vieninieku kamerā, vai jebkurš cits sods, kas var ietekmēt attiecīgā nepilngadīgā fizisko un garīgo veselību.

Ņemot vērā, ka pastāvēja pamatotas bažas par Rīgas Centrālcietuma iekšējās izmeklēšanas efektivitāti, Tiesībsargs vērsās Specializētajā vairāku nozaru prokuratūrā un lūdza uzsākt izmeklēšanu. Tāpat par notikušo tika informēta Ieslodzījuma vietu pārvalde un Tieslietu ministrija.

Piemērs. 2009.gada 27.martā Tiesībsargs saņēma Specializētās vairāku nozaru

prokuratūras vēstuli Nr.4/3.428.-1931.09, kurā tika norādīts, ka Tiesībsarga vēstule ir pārsūtīta izskatīšanai Ieslodzījuma vietu pārvaldei. 2009.gada 17.aprīlī Tiesībsargs saņēma Ieslodzījuma vietu pārvaldes vēstuli Nr.1/11-2192, kurā tika norādīts, ka normatīvajos aktos noteiktā kārtība nav pārkāpta, speciālo līdzekļu (steku) pielietošana pret nepilngadīgajiem nav konstatēta. 2009.gada 10.jūnijā Tiesībsargs saņēma Rīgas Centrālcietuma iekšējās pārbaudes atzinumu, kurā konstatēts, ka cietuma amatpersonu darbībās nav konstatēta rīcība, kura būtu uzskatāma par disciplinārpārkāpumu.

Ņemot vērā, ka neviena no minētajām iestādēm nebija veikusi objektīvu izmeklēšanu (uzklausot cietušos bērnus un citus lieciniekus, kas var liecināt par miesas bojājumu nodarīšanu bērniem), turklāt Tiesībsargs joprojām nebija saņēmis atbildi no Specializētās vairāku nozaru prokuratūras par turpmākiem lēmumiem (par kriminālprocesa uzsākšanu vai atteikšanos uzsākt kriminālprocesu), Tiesībsargs lūdza Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētās prokuratūru uzsākt prokuratūras izmeklēšanu par notikušo.

Piemērs. Saskaņā ar Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētās prokuratūras 2009.gada 1.jūlija atbildi Nr.4/2996-2009, pamatojoties uz Tiesībsarga sniegto informāciju, no Rīgas Centrālcietuma tika pieprasīts dienesta pārbaudes atzinums un konstatēts, ka dienesta pārbaudes laikā netika pārbaudīti visi notikušā fakti un apstākļi, tādēļ 2009.gada 1.jūlijā Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam uzdots veikt papildu resorisko pārbaudi.

Tāpat Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētā prokuratūra informēja, ka Specializētai vairāku nozaru prokuratūrai uzdots pārbaudīt, vai

Gada ziņojums 2009

Ieslodzījuma vietu pārvalde nodrošina mērķtiecīgu izmeklēšanu minētajos kriminālprocesos un nepieļauj izmeklēšanas novilcināšanu.

Piemērs. 2009.gada 9.novembrī Tiesībsargs saņēma Ieslodzījuma vietu pārvaldes vēstuli Nr.1/11-6226 par atkārtotās pārbaudes rezultātiem, kurā norādīts, ka 2009.gada 28.augustā ir pabeigta papildu pārbaude par Rīgas Centrālcietuma amatpersonu rīcību 2009.gada 6.martā. Pārbaudes gaitā konstatēts, ka amatpersonas rīkojušās atbilstoši spēkā esošu likumu normu prasībām un pret bērniem nav pielietoti neatļauti speciālie līdzekļi (steki).

Izvērtējot Ieslodzījuma vietu pārvaldes veiktās papildu pārbaudes rezultātus, Tiesībsargs konstatēja, ka atkārtoti nav pārbaudītas cietušo bērnu liecības, tāpat nav pārbaudītas to darbinieku liecības, kuri redzēja un varēja liecināt, ka bērniem tika nodarīti miesas bojājumi. Līdz ar to neviena no atbildīgajām iestādēm neveica objektīvu izmeklēšanu, lai noskaidrotu notikušā apstākļus un sauktu atbildīgās personas pie atbildības. Tiesībsarga iesniegumi prokuratūrām tika pārsūtīti Ieslodzījuma vietu pārvaldei, par kuras izmeklēšanas objektivitāti Tiesībsargs jau sākotnēji izteica šaubas.

Līdz ar to secināms, ka valstī izveidotais ieslodzīto personu tiesību aizsardzību mehānisms darbojas neefektīvi. Sevišķi gadījumos, kad ieslodzītie par notikušo vardarbību ziņo novēloti un gūtie miesas bojājumi nav fiksēti ieslodzītās personas medicīnas kartē. Lai novērstu līdzīgu gadījumu atkārtosanos, nepieciešama arī pašu ieslodzīto bērnu izglītošana par savām tiesībām un tiesību aizsardzības mehānismiem. Tādēļ Tiesībsargs 2010.gadā ir plānojis apmeklēt visas ieslodzījuma vietas, kurās atrodas bērni, lai pārbaudītu bērnu dzīves apstākļus, kā arī

savu ierobežoto resursu ietvaros informētu par bērnu tiesību aizsardzības mehānismiem.

Par minēto gadījumu Tiesībsargs informēja Eiropas Padomes Spīdināšanas novēršanas komiteju.

Piemērs. Savukārt 2009.gada nogalē Tiesībsargs saņēma iesniegumu par emocionālu vardarbību pret bērnu no izglītības iestādes pedagoģes puses. Iesniegumā bija norādīts, ka konfliktsituācijā pedagoģe aizskārusi meitenes pašcieņu un piedzīvotā emocionālā vardarbība meitenei nodarījusi nopietnu kaitējumu veselībai, kas izpaužas kā valodas raustīšanās, stostīšanās.

Pamatojoties uz saņemto informāciju, Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu un saskaņā ar Tiesībsarga likuma 13.panta 11.punktu, kas nosaka Tiesībsarga tiesības vērsties pie citām kompetentām institūcijām, lai izlemtu jautājumu par lietas ierosināšanu, lūdza Valsts policijai izvērtēt nepieciešamību uzsākt kriminālprocesu par notikušo emocionālo vardarbību pret bērnu. Tiesībsargs policijai norādīja personas, kas saskaņā ar iesniegumu var liecināt par notikušās emocionālās vardarbības no pedagoģes puses cēloņsakarību ar meitenes veselības problēmām.

2009.gada 28.decembrī Tiesībsargs saņēma policijas lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, kas pamatots ar Kriminālprocesa likuma 377.panta pirmās daļas 2.punktu (nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva). Policija pieņēma lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu bez argumentācijas un pierādījumu izvērtēšanas.

Ņemot vērā, ka paziņojumā par pieņemto lēmumu netika vērtētas ekspertu liecības par iespējamās emocionālās vardarbības cēloņsakarību ar meitenes šā brīža veselības problēmām, Tiesībsargs lūdza Rīgas tiesas apgabala prokuratūru atkārtoti izvērtēt nepieciešamību uzsākt

kriminālprocesu par notikušo emocionālo vardarbību pret bērnu un pārbaudīt visus lietas apstākļus. Saskaņā ar Tiesībsarga rīcībā esošo informāciju prokuratūra ir uzsākusi kriminālprocesu, nosūtot lietu atkārtotai izmeklēšanai attiecīgajai valsts policijas struktūrvienībai.

Lai gan saskaņā ar Tiesībsarga rīcībā esošo informāciju visas lietas, kas saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību, izskata policijas darbinieki, kuri ir apguvuši speciālas zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā to paredz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta pirmā daļa un 2005.gada 27.septembra Ministru kabineta noteikumi Nr.729, tomēr minētais gadījums pierāda, ka joprojām praksē sastopamas problēmas ar emocionālās vardarbības pierādīšanu. Krimināllikuma 174.pantā paredzēta atbildība par cietsirdīgu vai vardarbīgu apiešanos ar nepilngadīgo, ja ar to nepilngadīgajam

nodarītas fiziskas **vai psihiskas ciešanas**, un pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir formāls (nav nepieciešamas kādas reālas sekas). Nākas secināt, ka emocionālās vardarbības gadījumos dažkārt lietas tiek skatītas bez iedziļināšanās lietas apstākļos un pierādījumu meklēšanas, neuzskatot tās par pietiekami nozīmīgām, lai uzsāktu kriminālprocesu. Pat minētajā gadījumā, kad emocionālajai vardarbībai ir iestājušās sekas, policija nav vērtējusi bērna veselības problēmas kā pierādījumu notikušajai vardarbībai un nav pievērsusi uzmanību apstāklim, ka meitenei pirms konflikta ar skolas pedagoģi nebija runas problēmu.

Arī turpmāk Tiesībsargs sekos līdzīgai praksei šādos gadījumos, kad netiek uzsākts kriminālprocess par emocionālo vardarbību pret bērnu.

LABAS PĀRVALDĪBAS PRINCIPS

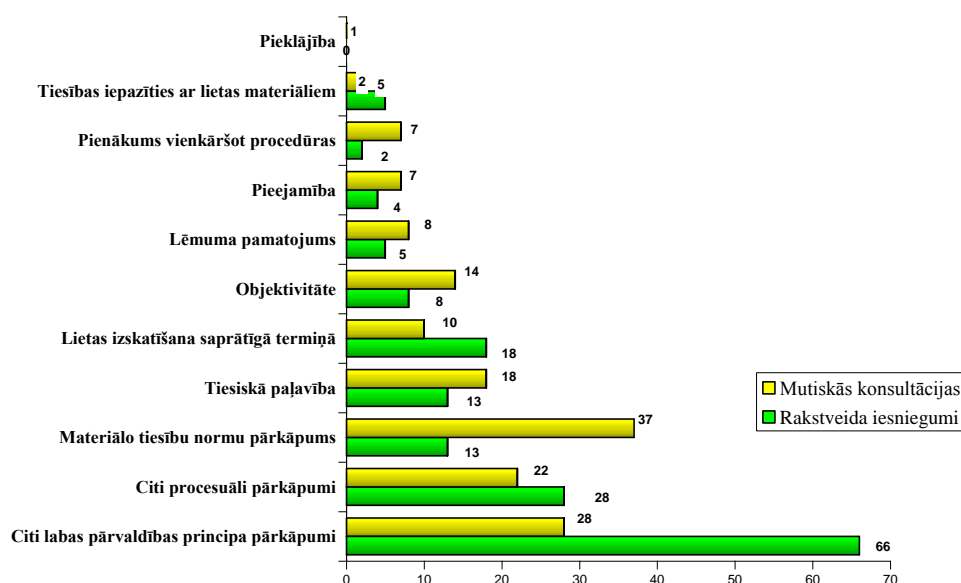
Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta piektā daļa

Viena no Tiesībsarga funkcijām ir labas pārvaldības principa ievērošanas valsts pārvaldē izvērtēšana un veicināšana. Jautājumos, kas saistīti ar labas pārvaldības principa ievērošanu, Tiesībsarga funkcijās ietilpst trūkumu tiesību aktos un to piemērošanā atklāšana, kā arī šo trūkumu novēršanas veicināšana. Atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta piektajā daļā norādītajam valsts pārvalde savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu. Tas ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses.

Iespēja vērsties pie Tiesībsarga ar jautājumiem par labas pārvaldības ievērošanu valsts pārvaldē sniedz personām dažāda veida ieguvumus. No vienas puses, tie ir gadījumi, kad juridiski

iestāde visu izdarījusi atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai procedūrai, tomēr problēma ir kādā sīkākā jautājuma niansē vai iestādes attieksmē. Šādu jautājumu risināšanu, ja iestāde pati savu darbību neuzlabo, personai var atteikt gan augstāka iestāde, gan tiesa, jo netiek konstatēti pārkāpumi. Šādos gadījumos personām lieti noder Tiesībsarga kompetence labas pārvaldības principa ievērošanas valsts pārvaldē veicināšanā. No otras puses, Tiesībsargs, skatot jautājumus par labas pārvaldības principa ievērošanu, veicina izlīgumu starp strīda pusēm. Līdz ar to tiek atvieglotas Latvijas Republikas tiesas, īpaši jau administratīvās tiesas, no iespējamajiem personu pieteikumiem. Īpaši ņemot vērā administratīvo tiesu noslogotību un ilgo lietu izskatīšanas laiku, iespēja atrisināt jautājumu pirms tiesas ar Tiesībsarga

starpniecību ir izdevīga gan personai, gan arī pašām tiesām.

2009.gadā Tiesībsargs saņēmis rakstveida iesniegumus kopumā par 151 jautājumu, kas saistīti ar labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē, no tiem - 100 gadījumos atteikts ierosināt pārbaudes lietu, 60 gadījumos ierosinātas

pārbaudes lietas, bet divos gadījumos pārbaudes lietas ierosinātas pēc Tiesībsarga iniciatīvas. Kopumā tika sniegtas 154 mutvārdu konsultācijas par jautājumiem, kas saistīti ar labas pārvaldības principa ievērošanu.

Tiesības saņemt atbildi pēc būtības

Tāpat kā iepriekšējos gados, lielākā daļa iesniegumu, kas saņemti Tiesībsarga birojā saistībā ar labas pārvaldības principa neievērošanu, ir saistīti ar iestāžu rīcību, nesniedzot atbildes uz iesniegumiem vai arī nesniedzot atbildi pēc būtības. Izskatot pārbaudes lietas par šādiem jautājumiem, tika secināts, ka lielākajā daļā gadījumu atbildes uz iesniegumiem tikušas sniegtas. Problēmas parasti bijušas tajos gadījumos, kad iestāžu nosūtītās atbildes dažādu iemeslu dēļ iesniedzēji nav saņēmuši vai arī nav izpratuši to saturu.

Tomēr ir konstatēti arī trūkumi iestāžu rīcībā, saņemot iesniegumus un sniedzot uz tiem atbildes. Aizvien biežāk nācies saskarties ar gadījumiem, kad iestādes nav ievērojušas atbildes sniegšanas termiņu vai arī uz

iesniegumiem atbildes nav sniegušas vispār. Arī Tiesībsargam, pieprasot iestādēm informāciju un paskaidrojumus pārbaudes lietu ietvaros, aizvien biežāk nācies atgādināt iestādēm par nosūtītajiem pieprasījumiem. Iespējams, ka šāda tendence ir saistīta ar valsts pārvaldes reformām, samazinot strādājošo skaitu, taču nevienkāršojot veicamās procedūras. Līdz ar to iestādēs palikušajiem darbiniekiem ir apgrūtināts sagatavot atbildes normatīvajos aktos noteiktajos termiņos, kas cita starpā ietekmējis arī sagatavoto dokumentu kvalitāti.

Piemērs. Persona vērsās ministrijā par pašvaldības rīcību saistībā ar pašvaldības ilgstoši veikto saraksti. Ministrija personai norādīja, ka atbildi uz iesniegumu sniegs

pēc paskaidrojumu pieprasīšanas no atbildīgās pašvaldības. Savukārt pašvaldība, sniedzot skaidrojumu ministrijai, vienlaicīgi nosūtīja to arī personai. Ministrija, saņemot pašvaldības sniegto skaidrojumu, tam piekrita un iesnieguma izskatīšanu izbeidza, iesniedzēju par to neinformējot. Līdz ar to tika pārkāptas personas tiesības saņemt atbildi uz iesniegumu. Gadījumā, ja ministrija pašvaldības rīcībā pārkāpumus nesaskatīja, tai bija pienākums sniegt personai atbildi, ietverot tajā šo savu vērtējumu. Ja ministrija uzskatīja, ka atbildes sniegšana tomēr bija attiecīgās pašvaldības kompetencē, tad atbilstoši Iesniegumu likumā noteiktajai kārtībai tai bija persona jāinformē par iesnieguma pārsūtīšanu atbildes sniegšanai pēc piekritības.

Piemērs. Privātpersona ar iesniegumu vērsās iestādē, taču atbildi saņēma no kāda iestādes darbinieka privātas sarakstes formā. Kā noskaidrojās pārbaudes lietas gaitā, iesniedzēja pie adresāta papildus bija norādījusi arī konkrētu amatpersonu. Neskatoties uz to, ka iesniegums bija adresēts iestādei, iestāde to nebija reģistrējusi kā saņemto dokumentu un arī atbildi uz to nesniedza. Tiesībsargs iestādei norādīja, ka iestādē ienākošo dokumentu neregistrēšana, kā arī atbilžu nesniegšana uz tiem, ir uzskatāma par labas pārvaldības principa pārkāpumu.

Nereti personas vērsās pie Tiesībsarga par iestāžu sniegto atbilžu

saturu. Tā, piemēram, kādā gadījumā persona vērsās pie Tiesībsarga ar sūdzību, ka iestāde nav uz iesniegumu atbildējusi pēc būtības. Ņemot vērā, ka labas pārvaldības princips ietver ne tikai iestādes pienākumu sniegt atbildi, bet arī sniegt to pietiekami skaidri un iesniedzējam saprotami, Tiesībsargs lūdza attiecīgajai iestādei izskaidrot personai sniegto atbildi, vienlaikus papildinot un precizējot tajā norādīto, lai pēc iespējas būtu atbildēts uz personas uzdotajiem jautājumiem.

Tiesībsargs saņēma arī iesniegumu par to, ka ministrija uz iesniegumu nav atbildējusi pēc būtības. Iesnieguma pamatā bija sūdzība par tiesnesi, kura neesot atbildējusi pēc būtības uz jautājumu, vai tiesas sēde noteiktajā datumā notika vai nenotika, tādējādi pārkāpjot Satversmes 104.pantā garantētās tiesības. Tiesībsargs secināja, ka neapmierinātību un sūdzības par tiesneses rīcību un Tieslietu ministrijas sniegtajām atbildēm radījusi iesniedzējas neizpratne par civillietu iztiesāšanu. Iesniedzēja sajaukusi divus jēdzienus – tiesas sēde un lietas izskatīšana. Konkrētajā tiesas sēdē lietas izskatīšana netika uzsākta, kaut gan tika izskatīti daži jautājumi. Iesniedzējas slimība bija iemesls, lai atliktu lietas izskatīšanas uzsākšanu, nevis lai nenotiktu tiesas sēde. Minētais gadījums norāda uz to, ka ministrija, kurā iesniedzēja vērsās pēc palīdzības, nepaskaidroja lietas būtību, nemēģināja izskaidrot pārpratumu - atšķirību starp tiesas sēdi un lietas izskatīšanas uzsākšanu.

Krīzes laika problēmjautājumi

Ņemot vērā situāciju valstī, 2009.gadā Tiesībsargs saņēmis vairākus iesniegumus saistībā ar krīzes laika izraisītajām situācijām. Pie Tiesībsarga vērsās Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība (turpmāk – Arodbiedrība) ar iesniegumu par 2008.gada 12.decembrī

pieņemtā likuma „Par valsts vai pašvaldības institūciju amatpersonu atlīdzību 2009.gadā” (turpmāk – Atlīdzību likums) atbilstību vispārējiem tiesību principiem un Latvijas Republikas Satversmei. Tāpat Arodbiedrība lūdza izvērtēt un veicināt labas pārvaldības

principa ievērošanu valsts pārvaldē. Iesniegumā tika norādīts, ka valdība nepilda Arodbiedrības, Latvijas Darba devēju konfederācijas un Ministru prezidenta 2004.gada 1.oktobrī parakstīto trīspusējo vienošanos par Latvijas valsts taisnīgu, atklātu un sekmīgu pārvaldi, ievērojot cilvēktiesības, darba tiesības un vides aizsardzības principus.

Vienošānās bija paredzēts, ka uzskaitīto mērķu īstenošanai jānotiek ar atklātu dialogu starp pusēm un savlaicīgu informācijas sniegšanu dažādās jomās, tai skaitā jautājumā par vienotu darba samaksas sistēmu. Tā kā pieņemtā Atlīdzību likuma būtība ir visu valsts un pašvaldību institūcijās strādājošo darba atlīdzības samazinājums, likuma gatavošanas procesā saskaņā ar minēto vienošanos Ministru kabinetam bija jāinformē abas pārejās to parakstījušās puses. Šāda informācija no valdības puses Arodbiedrībai netika sniegta, kas liecināja par valdības politikas maiņu šajā jautājumā. Tiesībsargs Arodbiedrībai ieteica domstarpības ar valdību risināt sarunās, izmantojot Satversmes 108.pantā (strādājošiem ir tiesības streikot, valsts aizsargā arodbiedrību brīvību) paredzētās tiesības un citus normatīvajos aktos paredzētos līdzekļus.

Par vispārējo tiesību principu ievērošanu Atlīdzību likuma pieņemšanas gaitā Tiesībsargs paskaidroja Arodbiedrībai, ka Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.pants nosaka principus, tajā skaitā labas pārvaldības principu, saskaņā ar kuriem jādarbojas valsts pārvaldei. Teiktais attiecas uz valsts pārvaldes iestāžu rīcību lēmumu pieņemšanā, nevis Saeimas kā likumdevēja darbību.

Tiesībsargs paskaidroja Arodbiedrībai, ka, ne tikai normatīvajos aktos, bet arī šo dokumentu sagatavošanas procesā Ministru kabinetam būtu jāievēro gan vispārējie tiesību principi, kuru starpā

ir laba jeb pienācīga pārvaldība, gan arī vispārpieņemtās ētikas, morāles, pieklājības un citas demokrātiskā cilvēku sabiedrībā pieņemtas savstarpējo attiecību normas. Tomēr tika vērsta uzmanība, ka Tiesībsargs nevar iesaistīties valdības darbības politiskā virziena izvēlē. Arodbiedrībai tika norādīts, ka tieši arodbiedrībām ir Satversmē noteiktās tiesības biedroties, kā arī streikot un tādējādi izteikt savu neapmierinātību ar darba devēja, valdības un Saeimas rīcību.

Piemērs. Valsts budžeta kontekstā Tiesībsargs izvērtēja arī kādu iesniegumu par Ministru kabineta rīcību, prognozējot nākamā gada valsts budžeta ieņēmumus arī no naudas sodiem. Tiesībsargs iesniedzējam izskaidroja, ka Satversmes 1.pants nosaka, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. Tas nozīmē, ka jebkurš pilsonis ir tiesīgs piedalīties vēlēšanās un ievēlēt sev vēlamu valsts varas orgānu Saeimu, kas savukārt pieņem likumu par valsts budžetu attiecīgajam gadam. No minētā izriet, ka valsts budžeta gatavošanas process nav valsts pārvalde, bet gan valsts politika, ko realizē varas partiju koalīcija ar valdības starpniecību.

Saistībā ar krīzes laika izraisītajām situācijām Tiesībsargs saņēma arī iesniegumus, kuros ietvertas sūdzības par iestāžu rīcību, sasteigti un bez pienācīgas izvērtēšanas atlaižot no dienesta ierēdņus, neveicot ierēdņu novērtēšanu atbilstoši normatīvo aktu prasībām, bet pieņemtajiem normatīvo aktu grozījumiem nenosakot pareizu grozījumu spēkā stāšanās atskaites punktu vai pietiekamu pārejas periodu. Lai gan attiecīgās pārbaudes lietas vēl nav izskatītas, tomēr būtiski norādīt, ka finanšu trūkums nevar būt par pamatu iepriekš noteiktu procedūru un personu saprātīgas tiesiskās palīdzības neievērošanai.

Nodokļu jautājumi

Šajā gadā Tiesībsargs ir izskatījis samērā daudz gan fizisku, gan juridisku personu iesniegumus par dažāda veida nodokļu noteikšanu, aprēķināšanu un to piedzīšanas procedūru. Problēmas iesniedzējiem radušās galvenokārt normatīvo aktu neizpratnes dēļ.

Piemērs. Tiesībsargam tika lūgts viedoklis par nekustamā īpašuma nodokļa noteikšanu fermām saistībā ar neatbilstoši lielu kadastrālo vērtību. Tiesībsargs sniedza viedokli, ka Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk – VID) skaidrojums atbilst likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” normai, un ieteica noteikt reālajai situācijai atbilstošu nekustamā īpašuma nodokli būvēm, kā arī pārbaudīt to patiesās vērtības atbilstību Valsts zemes dienestā reģistrētajai kadastrālajai vērtībai, kadastrālās vērtības neatbilstības gadījumā veicot atbilstošas izmaiņas.

Piemērs. Tāpat Tiesībsargam tika lūgts sniegt atbildi uz jautājumu, vai pašvaldība ir rīkojusies likumīgi, aprēķinot nekustamā īpašuma nodokli. Iesniedzējam nebija saprotams, ka atbilstoši 2000.gada 18.aprīļa Ministru kabineta noteikumiem Nr.149 „Kārtība, kādā kārtējie nodokļu maksājumi un nokavētie nodokļu maksājumi tiek ieskaitīti budžetā” sākotnēji ir nomaksājams nodokļa parāds, un pēc tam tikai kārtējais nodoklis. Ja parāds par iepriekšējiem gadiem pilnībā nav nomaksāts, tas turpina uzkrāties un tiek uzrādīts ikgadējos nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanas paziņojumos.

Piemērs. Tiesībsargs saņēma iesniegumu arī par to, ka VID neievēro tiesiskās paļāvības principu. Tika norādīts, ka uz veiktajiem darījumiem ar nekustamo īpašumu tikuši attiecināti normatīvie akti, kuri uz normas piemērošanas brīdi vēl

nebija stājušies spēkā. Iesniegumā tika norādīts uz nekorektu likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normu interpretāciju. Tiesībsargs skaidroja, ka saskaņā ar likuma „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību” 9.pantu normatīvajiem aktiem nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus. Tas nozīmē, ka likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 19.punkta redakcija: „ar nodokli neapliek ienākumu no sava īpašuma atsavināšanas, izņemot ienākumu no pārdošanai izgatavotas vai iegādātas lietas pārdošanas”, kas stājās spēkā 2007.gada 12.jūnijā, neattiecas uz darījumiem, kas notikuši līdz šim datumam. Uz šiem darījumiem attiecas likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 19.punkta redakcija: „ar nodokli netiek aplikti ienākumi no sava īpašuma pārdošanas, izņemot ienākumu no pārdošanai izgatavotu vai iegādātu izstrādājumu (mantas) pārdošanas”, kas bija spēkā līdz 2007.gada 12.jūnijam.

Piemērs. Vēl Tiesībsargs sniedza atzinumu par labas pārvaldības principa ievērošanu VID rīcībā, pieņemot lēmumu par papildu nodokļa uzrēķinu, nokavējuma naudu un soda naudu, jo komersants norēķinājies ar citiem komersantiem, kuriem VID konstatējis dažādus pārkāpumus. Tiesībsargs konstatēja, ka visi šie komersanti tikuši reģistrēti Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrā un VID kā uzņēmuma ienākumu nodokļa un pievienotās vērtības nodokļa maksātāji, kaut gan saimniecisko darbību nav veikuši. VID kontrole pār šiem komersantiem nav bijusi pienācīga, savukārt tie komersanti (tai skaitā iesniedzējs), kas bija saistīti ar

minēto komersantu darbību, tikuši sodīti uzrēķinu un papildu nodokļu nomaksas veidā. Tiesībsargs pieprasīja VID priekšlikumus par nepieciešamo darbību veikšanu vai iespējamu grozījumu normatīvos aktos iestrādāšanu, lai novērstu situāciju, kurā bez valsts iestāžu kontroles var darboties neesoši komersanti, bet pārējiem komersantiem ir jāveic valsts iestāžu funkcijām atbilstošas izmeklēšanas darbības, lai noskaidrotu, vai šādi partneri maksā pievienotās vērtības nodokli. No VID sniegtās informācijas izrietēja, ka patversmēs vai arī svešā īpašumā reģistrētam komersantam, kas izveidots ar nolūku izvairīties no nodokļu nomaksas vai, lai legalizētu noziedzīgi iegūtus līdzekļus, VID nav tiesīgs atteikt reģistrāciju PVN maksātāju reģistrā un neizsniegt stingrās uzskaites pavadzīmju numurus, kamēr nav konstatēta apzināta darbība vai bezdarbība, kuras dēļ nodokļi vai nodevas nav samaksātas vai ir samaksātas daļēji. VID Tiesībsargam norādīja, ka fiktīvo komersantu izslēgšana no VID ar PVN apliekamo personu reģistra ir garš un darbietilpīgs process. VID vērsa uzmanību uz izstrādātajiem priekšlikumiem grozījumiem normatīvajos aktos.

Tiesībsargs konstatēja, ka no minētajiem priekšlikumiem izriet VID visnotaļ nenopietna attieksme jautājumā par fiktīvu komersantu reģistrēšanas, pārreģistrēšanas un darbības izbeigšanas kārtību. Priekšlikumos rosināts izdarīt grozījumus likumā „Par Latvijas Republikas uzņēmumu reģistru” un Dzīvesvietas deklarēšanas likumā, uzliktot pienākumu nākamajam komersantam deklarēt savu dzīvesvietu komersanta juridiskajā adresē (jādzīvo komercsabiedrībā) un paredzot īpašu tiesisku regulējumu dzīvesvietas deklarēšanai patversmēs. Ņemot vērā to, ka patversme ir valsts vai pašvaldības iestāde, iespēja iestādes adresē reģistrēt komersantu ir nepilnība likumā „Par

Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru”, nevis Dzīvesvietas deklarēšanas likumā. Vienlaicīgi šādas normatīvo aktu izmaiņas var radīt šķēršļus komercdarbības attīstībai vispār. Nav arī saprotams pamatojums ierosinājumam visiem nekustamā īpašuma īpašniekiem piešķirt tiesības uzlikt aizliegumu, lai viņu nekustamo īpašumu adresēs netiktu reģistrēti fiktīvie komersanti. Ja īpašnieks nebūs paspējis šīs tiesības pielietot, tad Uzņēmumu reģistrs tāpat, kā līdz šim, reģistrēs viņa īpašuma adresē visus jaunus „komersantus”.

No Eiropas Kopienų tiesas 2006.gada 21.februāra sprieduma lietā Nr.C-255/02 izriet, ka nav atļaujams izmantot darījumus, kas veikti, lai ļaunprātīgi saņemtu kopienas tiesību sniegtās priekšrocības. Tomēr, izskatot lietu, Tiesībsargs konstatēja, ka VID nebija pamata norādīt uz iesniedzēja ļaunprātību. Tiesībsargs secināja, ka VID, veicot iesniedzēja nodokļu auditu, nav ievērojis privātpersonas tiesības paļauties uz to, ka tā var veikt darījumus ar valstī reģistrētiem komersantiem un netiks par to sodīta. Par labu pārvaldību neliecina fakts, ka VID, paļaujoties uz fiktīvu komersantu pārstāvju liecībām, nosaka uzrēķinu komersantam, kas veic saimniecisko darbību. Tai pat laikā fiktīvo komersantu pārstāvji un dibinātāji pie atbildības netiek saukti. Tiesībsargs uzskata, ka, lai ierobežotu fiktīvu komersantu darbību, sabiedrības un valsts interesēs normatīvo aktu pilnveidošanas darbs ir veicams nekavējoties. Tiesībsargs aicināja VID, veicot privātpersonu auditu, novērst pieminētos trūkumus, īpaši pievēršot uzmanību tiesiskās paļāvības principa nodrošināšanai auditējamai personai un taisnīgas procedūras īstenošanai saprātīgā termiņā.

Piemērs. Šajā gadā Tiesībsargs ir saņēmis arī iesniegumu par Latvijas Bankas Kredītu reģistrā esošo ziņu apstrīdēšanas kārtības tiesiskumu. Iesniegumā norādīts, ka minētā kārtība ierobežo personas, par kuru reģistra

dalībnieks sniedzis nepatiesas ziņas, tiesības panākt, lai nepatiesās ziņas tiktu atsauktas. Tiesībsargs konstatēja, ka gadījumos, kad Kredītu reģistra dalībnieks atsakās labot nepamatotus ierakstus Kredītu reģistrā vai arī tos anulēt, tā rīcību var apstrīdēt iestādē, kas veic dalībnieka uzraudzību. Tādējādi Tiesībsargam nebija pamata konstatēt, ka attiecīgā iestāde neievēros labas pārvaldības principu, izskatot ieinteresētās personas sūdzību par kredītiestādi vai citu reģistra dalībnieku.

No minētā izriet, ka Kredītu reģistrā esošo ziņu apstrīdēšanas kārtība ir atbilstoši noregulēta un nav pretrunā ar labas pārvaldības principu. Turklāt saskaņā

ar Latvijas Bankas 2009.gada 12.marta Noteikumu Nr. 32 „Kredītu reģistra noteikumi” 13.punktu dalībnieks (banka, kura sniedz ar kredītrisku saistītus finanšu pakalpojumus, komercsabiedrība, kurai ir ciešas attiecības ar banku un kura sniedz ar kredītrisku saistītus finanšu pakalpojumus, krājaizdevumu sabiedrība, apdrošinātājs un Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs) ir atbildīgs par sniegto ziņu patiesumu. Dalībniekam ir pienākums izskatīt personas sūdzības un pretenzijas saistībā ar ziņām par šo personu, kuras dalībnieks ir sniedzis Latvijas Bankai. Minētais rada pamatu zaudējumu piedziņai, kas radušies no nepamatota ieraksta Kredītu reģistrā.

Dzīvesvietas deklarēšana

2009.gadā tika saņemti vairāki rakstiski iesniegumi un uzklautas vairākas mutiskas sūdzības saistībā ar personas dzīvesvietas deklarēšanu. Atsevišķos gadījumos tika ierosinātas pārbaudes lietas, kuru gaitā sākotnējās bažas par problēmām Dzīvesvietas deklarēšanas likuma normās neapstiprinājās. Problēmas katrā atsevišķā gadījumā tika konstatētas iestāžu izpratnē par minētā likuma piemērošanu, kā dēļ nav nepieciešams uzreiz grozīt likumu.

Kādā gadījumā persona sūdzējās Tiesībsargam, ka kāda pašvaldība katru reizi izvirza aizvien jaunas prasības, kas jāizpilda, lai persona varētu deklarēt dzīvesvietu savā īpašumā, kur tā dzīvo. Tiesībsargs pieprasīja pašvaldībai skaidrojumu, kā arī nosūtīja tai norādes par rīcību attiecīgajā situācijā. Pēc šādas Tiesībsarga iejaukšanās pašvaldība problēmu ātri vien atrisināja, un personas deklarēto dzīvesvietu reģistrēja. Papildus vēl pašvaldība personai atvainojās par sagādātajām neērtībām. Par panākto

izlīgumu strīdā persona atsūtīja Tiesībsargam pateicības vēstuli.

Kādā citā gadījumā pašvaldība kā izīrētājs personai nedeva piekrišanu mitināties un deklarēt dzīvesvietu pašvaldībai piederošajā dzīvoklī, lai gan persona tajā faktiski dzīvoja un tajā bija deklarēts šīs personas ģimenes loceklis. Savukārt, bez dzīvesvietas deklarēšanas personai nebija iespējams saņemt nepieciešamo sociālo palīdzību. Diemžēl minētās personas ģimenes loceklis nomira, persona mainīja dzīvesvietu un līdz ar to zaudēja tiesības iepriekšējā dzīvesvietā deklarēt savu dzīvesvietu. Uzreiz pēc minētā ģimenes locekļa nāves pašvaldība kādā vēstulē norādījusi, ka personai tomēr bijusi iespēja iepriekš deklarēt savu dzīvesvietu uz radniecības pamata, taču tagad tas vairs nav iespējams. Tas norāda uz pašvaldības nekonsekventu pieeju konkrētajam jautājumam. Diemžēl iepriekš minēto apstākļu iestāšanās dēļ Tiesībsargam šajā lietā vairs nebija iespēju panākt personai pozitīvu risinājumu.

Pašvaldības autonomās funkcijas

Daudzi no Tiesībsargam adresētajiem iesniegumiem attiecas uz sūdzībām par pašvaldību darbību.

Piemērs. Tiesībsargs ir izvērtējis labas pārvaldības principa ievērošanu kādas pašvaldības rīcībā, kura akceptēja kādas dzīvojamās mājas palīgēku nojaukšanu, mājas dzīvokļu īpašnieku palīgēkās atrodošos mantu un mājdzīvnieku izvešanu un iznīcināšanu. Tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldības lēmums atdot bez atlīdzības tai piederošās palīgēkas zemes īpašniekam ir pretrunā ar likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 18.panta trešo un ceturto daļu, kas paredz secību, kādā privatizējama neapdzīvojamā telpa. Nojaucot palīgēkas, kurās dzīvojamās mājas iedzīvotāji turēja personīgās mantas, tika pārkāpta arī Būvniecības likuma 31.panta piektā daļa, kas paredz, ka būves nojaukšana veicama Vispārīgajos būvnoteikumos paredzētajā kārtībā saskaņā ar akceptēto būvprojektu. Pašvaldība, akceptējot palīgbūvju prettiesisku nojaukšanu, bija piekritusi arī palīgbūvju lietotāju personīgo mantu atsavināšanai un iznīcināšanai. Šajā situācijā ievēribu pelna arī apstākļi, ka lielākā daļa palīgēku lietotāju bija pensijas vecuma cilvēki un invalīdi, kam ierobežotu finanšu līdzekļu dēļ nav iespējams pienācīgi aizsargāt savas tiesības. Ar šīm darbībām pašvaldība pārkāpa Satversmes 105.pantā garantētās cilvēka tiesības uz īpašumu, jo īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību. Tiesībsargs aicināja Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministriju sadarbībā ar pašvaldību apzināt attiecīgajiem iedzīvotājiem nodarītā kaitējuma apmēru un veikt šī kaitējuma taisnīgu atlīdzināšanu.

Piemērs. Tiesībsargs ir izskatījis arī pārbaudes lietu par labas pārvaldības

principa pārkāpumu kādas pašvaldības rīcībā, organizējot notekūdeņu savākšanas, novadīšanas un attīrīšanas organizēšanu. Iesniegumā Tiesībsargam bija aprakstītas pašvaldības darbības, kuru rezultātā notekūdeņu novadgrāvis nodots valstij un pārdots privātpersonai, kā rezultātā grāvis netiek tīrīts un kopts, radot postījumus zemāk esošajam īpašumam. Iesniegumā norādīts, ka pašvaldība neorganizē notekūdeņu savākšanu un novadīšanu savā teritorijā. Izskatot pārbaudes lietu, Tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldība neievēroja kārtību, kādā zemes reformas laikā valstij piekrīt un uz valsts vārda zemesgrāmatās ierakstāma zeme. Šobrīd situācija ar novadgrāvi tikai pasliktinās. Bez tam, blakus esošajā ielā nesen ir uzklāts asfalta segums, bet ielas malās agrāk izbūvētie notekūdeņu grāvji pilnībā aizbērti. Tāpat aizbērtas ir arī uz īpašumiem iebraucamo ceļu notekas.

Pašvaldības attiecīgie saistošie noteikumi par teritorijas izmantošanu un apbūvi paredz, ka konkrētajā pilsētā ir jāsaglabā visi esošie grāvji un dabīgās noteces. Arī valsts akciju sabiedrības „Latvijas valsts ceļi” speciālisti ir apliecinājuši, ka grāvis gar konkrēto zemes īpašumu nedrīkst tikt likvidēts, jo, nenovadot lietus notekūdeņus, var rasties neprognozējami materiālie zaudējumi blakus esošās ielas seguma konstrukcijas pārmitrināšanā, tā var zaudēt nestspēju un sabrukt.

Tiesībsargs šajā lietā konstatēja, ka pašvaldība savā rīcībā nav ievērojusi likuma „Par pašvaldībām” 15.panta pirmās daļas 1. un 2.punktu, kas noteic, ka pašvaldību autonomās funkcijas ir organizēt iedzīvotājiem komunālos pakalpojumus (ūdensapgāde un kanalizācija; siltumapgāde; sadzīves atkritumu apsaimniekošana; notekūdeņu savākšana, novadīšana un attīrīšana) neatkarīgi no tā, kā īpašumā atrodas dzīvojamais fonds. Tāpat pašvaldība

neievēroja Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.pantu, kas paredz, ka valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs, un pie šīm interesēm pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu aizsardzība. Tiesībsargs ieteica Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijai izvērtēt pašvaldības rīcības tiesiskumu zemes atsavināšanā, kā arī pārbaudīt ielas seguma atjaunošanas atbilstību pašvaldības saistošajiem noteikumiem par teritorijas izmantošanu un apbūvi.

Piemērs. Tiesībsargs ir izskatījis iesniegumu, izvērtējot labas pārvaldības principa ievērošanu arī kādas pašvaldības rīcībā, kura pilnvarojusi kādu komercsabiedrību kontrolēt mehānisko transportlīdzekļu pārvietošanās, apstāšanās un stāvēšanas noteikumu ievērošanu savā administratīvajā teritorijā. Pašvaldība Tiesībsargam skaidroja, ka administratīvo sodu par automašīnas nepareizu novietošanu uzlicis komercsabiedrības darbinieks. Lēmumu pārskatījusi komercsabiedrības valde, kura administratīvo sodu atstājusi spēkā. Tā kā komercsabiedrības valde sastāv no viena valdes locekļa, šis lēmums bija pieņemts vienpersoniski. Komercsabiedrības kompetenci pārskatīt tās darbinieka lēmumu, pašvaldība pamato ar sadarbības līgumu ar valsts akciju sabiedrību „Ceļu satiksmes drošības direkcija”.

Tiesībsargs konstatēja, ka, piešķirot komercsabiedrībai, kas ir privāto tiesību subjekts, pilnvarojumu uzlikt personām naudas sodus, izskatīt šo naudas sodu pamatotību, kā arī dodot tai tiesības saņemt

50% no iekasētajiem naudas sodiem, pašvaldība ir pārkāpusi labas pārvaldības principu. Šāda pašvaldības rīcība veicina korupcijas iespējamību. Tā kā peļņas gūšana ir katras komercsabiedrības mērķis, pašvaldības pilnvarojums un proporcionāla samaksa par sodu piemērošanu rada saprotamu vēlmi piemērot pēc iespējas vairāk un lielākus naudas sodus.

Pašvaldības rīcība, uzticot valsts varas funkcijas komercsabiedrībai, radījusi situāciju, kurā valsts vārdā darbojas privātpersona. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 6.pants nosaka valsts pārvaldes vienotību, kas ir organizēta vienotā hierarhiskā sistēmā, un neviena iestāde vai pārvaldes amatpersona nevar atrasties ārpus šīs sistēmas. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 206.pants nosaka administratīvo pārkāpumu lietu izskatīšanai pilnvaroto institūciju kompetences norobežošanu, proti, attiecīgās institūcijas, kas pilnvarotas izskatīt administratīvo pārkāpumu lietas, izskata tās saskaņā ar savu kompetenci, kas noteikta šajā kodeksā un pašvaldību izdotajos saistošajos noteikumos. Pašvaldība nav izdevusi saistošos noteikumus, kuros būtu noteikta cita kompetentā institūcija, kas ir pilnvarota izskatīt administratīvo pārkāpumu lietas, bet ar saviem lēmumiem uzdevusi to veikt komercsabiedrībai. Šajā gadījumā Tiesībsargs ieteica Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijai izvērtēt aprakstīto pašvaldības rīcību un savas kompetences ietvaros uzdot sakārtot pašvaldības normatīvo regulējumu.

Attieksme pret personu

Tiesībsargs izvērtējis kādas ministrijas rīcību, neatbildot iesniedzējam pēc būtības par cilvēka godu un cieņu aizskaroša materiāla nekavējošu neizņemšanu no diskusijas ministrijas

pārraudzībā esošā interneta mājas lapā. Tiesībsargs konstatēja, ka nevienā ministrijas atbildes vēstulē nav sniegta atbilde pēc būtības. Tajās tika norādīts, ka jautājums nav ministrijas kompetencē, tā

nevar sniegt juridiski saistošu skaidrojumu, kā arī to, ka par aizvainojoša un draudus saturoša rakstura publikācijas ātrāku izņemšanu no interneta mājas lapas ir atbildīgs pats apdraudētais. Izskatot pārbaudes lietu, Tiesībsargs secināja, ka ministrijas norāde uz to, ka savlaicīga aizvainojoša un draudus saturoša materiāla izdzēšana interneta mājas lapas diskusijā bija pašas privātpersonas ziņā, norāda uz ministrijas vienaldzīgo attieksmi par tās netieši radīto problēmu. Ministrijas savlaicīga un adekvāta atvairošanās jau sākotnēji būtu novērsusi ilgstošo, nevajadzīgo un personu aizvainojošo saraksti. Šāda ministrijas darbība neliecina

par Valsts pārvaldes iekārtas likumā uzdoto privātpersonas tiesību un labas pārvaldības principu ievērošanu. Tiesībsargs ieteica Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijai izpildīt 2006.gada 30.maijā parakstītajā deklarācijā „Internets bez naida” ietvertos nodomus un nodrošināt attiecīgu tiesību aktu projektu izstrādi, lai novērstu tiesiski nepieļaujamas informācijas apriti virtuālajā vidē. Ministrija turpmākajā darbībā tika aicināta izpildīt Valsts pārvaldes iekārtas likuma prasības, nodrošinot ne tikai pieklājīgu un situācijai atbilstošu attieksmi pret privātpersonām, bet arī ievērot labas pārvaldības principu.

Administratīvā procesa ievērošana iestādē

Daudzi no Tiesībsarga birojā saņemtajiem iesniegumiem attiecas uz administratīvā procesa iestādē ievērošanu.

Piemērs. No kāda komersanta iestādē tika saņemtas divas sūdzības par iestādes pieņemto lēmumu. Sūdzību, ko bija iesniegusi komersanta amatpersona, nepievienojot dokumentu, kas apliecina tās paraksta tiesības, iestāde pēc būtības neizskatīja. Pirms minētā lēmuma pieņemšanas iestāde iepazinās ar Komercreģistra izziņu par attiecīgās amatpersonas paraksta tiesību neesamību. Iesniedzējs vērsās pie Tiesībsarga par to, ka iestāde liedz komersantam īstenot savas publiski subjektīvās tiesības. Tiesībsargs iesniedzējam norādīja, ka iestādes rīcība neliedz komersantam īstenot savas tiesības, jo iestādes lēmums ir pārsūdzams. Izvērtējis abu pušu argumentus, Tiesībsargs atzina, ka iestādes darbība, lai arī formāla, tomēr bija pamatota, jo iestādei nav tiesību pieņemt un izskatīt apstrīdēšanas iesniegumu, kurš nav atbilstoši parakstīts. Turklāt būtiski, ka konkrētajā gadījumā iestāde iesniegumu neizskatīja, jo bija saņēmusi arī otru komersanta iesniegumu par tā paša

administratīvā akta apstrīdēšanu, kas atbilda nepieciešamajām prasībām un tāpēc tika pieņemts un izskatīts. Par to, ka komersanta pareizi noformētais apstrīdēšanas iesniegums tiks izskatīts un komersantu neapmierinošais lēmums tiks pārskatīts, iestāde iesniedzēju papildus informēja lēmumā par pirmā iesnieguma neizskatīšanu. Līdz ar to Tiesībsargs secināja, ka iestādes lēmums pieņemts, ievērojot labas pārvaldības principu, jo privātpersonas tiesiskā interese – pārskatīt iestādes lēmumu – tika ievērota.

Piemērs. Kādu citu iesniegumu Tiesībsargs saņēma par iestādes rīcību, neizskatot iesniegumu saskaņā ar Iesniegumu likumu, bet gan pēc Administratīvā procesa likuma normām. Izvērtējot konkrētos apstākļus, Tiesībsargs atzina, ka iestāde rīkojusies tiesiski, jo iesniegums saturēja sūdzību par iestādes lēmumu. Šādā situācijā nemaz nebūtu pieļaujama iesnieguma izskatīšana citādi, kā vien Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Iesniegumu likuma mērķis ir veicināt personas līdzdalību valsts pārvaldē, taču Administratīvā procesa likums piemērojams gadījumos, kas attiecas uz

konkrētām publiski tiesiskajām attiecībām starp valsti un privātpersonu.

Tāpat liela daļa iesniegumu Tiesībsargam iesniegti saistībā ar

informācijas atklātību un tiesībām iegūt informāciju. Tiesībsargs izvērtējis katru gadījumu un sniedzis atbildes.

Citi jautājumi

Lai persona varētu sekmīgi īstenot savas cilvēktiesības un sekot līdzi, lai valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs un atbilstoši labas pārvaldības principam, katrai personai ir būtiski apzināties un izprast konkrētās tiesības un to robežas. Tāpēc Tiesībsargs 2009.gadā gan rakstveidā, gan mutvārdu konsultācijās sniedza skaidrojumus par dažādiem jautājumiem. Iesniedzējiem tikusi skaidrota nepieciešamā iestādes rīcība, lai tā atbilstu labas pārvaldības principam. Atsevišķos gadījumos personas pašas vērsušās pie Tiesībsarga ar lūgumu izskaidrot viņu tiesības saistībā ar labas pārvaldības principa ievērošanu dažādās jomās.

Tiesībsargs saņēma iesniegumus arī par jautājumiem, kuros pēc situācijas noskaidrošanas secināms, ka risinājums nav nepieciešams. Piemēram, personas vērsās pie Tiesībsarga ar sūdzībām par iestāžu rīcību, taču, tās izskatot, aprakstītās darbības pirmsšķietami tika vērtētas kā tiesiskas un pareizas no iestāžu puses. Minētajos gadījumos iesniedzējiem tika izskaidroti konkrētie jautājumi, kas, iespējams, radīja šaubas par iestāžu rīcības tiesiskumu un labas pārvaldības principa ievērošanu. Saņemot šāda veida iesniegumus, nācās secināt, ka iestādes nav bijušas pietiekami pretimnākošas personai, ja tā savas šaubas nav gājusi noskaidrot attiecīgajā iestādē.

Piemērs. Kāda persona sūdzējās Tiesībsargam par Rīgas pilsētas Īres valdes darbību. Pēc apstākļu noskaidrošanas atklājās, ka pēc attiecīgo iesniegumu izskatīšanas Rīgas pilsētas Īres valde pieņēmusi lēmumus, kur norādīti ieteikumi strīda risināšanai. Pārkāpumi iestādes darbībā netika saskatīti.

Ja iesniegumā ir pietiekama informācija, iestāžu darbības ir jau pabeigtas, norādīto trūkumu iestāžu darbībā izvērtēšana neprasa padziļinātu izpēti un izpētes rezultātā trūkumi nav atrasti, Tiesībsargs pārbaudes lietu neierosina, bet sniedz personai atbildi – skaidrojumu.

Piemērs. Persona vērsās pie Tiesībsarga, sūdzoties par kādas ēkas būvniecības ieceri. Pēc iesniedzēja norādītā pašvaldība akceptēja būvniecības ieceri, neskatoties uz iedzīvotāju noraidošajām atsauksmēm par projektu. Iesniedzējs norādīja dažādus trūkumus saistībā ar iecerēto būvi, kas nav tikuši un netiek ņemti vērā. Tiesībsargs izskatīja iesniegumu un nesaskatīja norādītajās pašvaldības darbības labas pārvaldības principa neievērošanu. Atbildē iesniedzējam Tiesībsargs izskaidroja jautājumus, kas attiecas uz iecerēto būvniecību un tās publisko apspriešanu.

Pēc Tiesībsarga iniciatīvas ierosināta pārbaudes lieta par valsts nekustamā īpašuma apsaimniekošanas atbilstību labas pārvaldības principam. Likuma „Par valsts un pašvaldību finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanu” 5.panta otrā daļa ietver gadījumus, kad valsts vai pašvaldību manta jānodod bezatlīdzības lietošanā. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.pants nosaka, ka valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs, ievērojot labas pārvaldības principu. Tiesībsargs secinājis, ka valsts nekustamā īpašuma apsaimniekošanas jomā notiek pretējais – no valsts budžeta valsts uzņēmēj sabiedrībām par tām apsaimniekošanā nodotā vai arī pamatkapitālā ierakstītā valsts nekustamā īpašuma iznomāšanu valsts iestādēm

nomas maksās tiek izlietoti ievērojami līdzekļi, kas vēlāk netiek novirzīti sabiedrības vajadzībām. Iznomājot valsts nekustamo īpašumu valsts iestādēm, no budžeta maksājamo nomas maksu iztērējot kapitālsabiedrību darbinieku atalgošanai un citām šo komercstruktūru vajadzībām, valsts īpašums netiek izmantots sabiedrībai, un tā apsaimniekošana neatbilst labas pārvaldības principam - darboties sabiedrības interesēs. Valdība ir spiesta visu ministriju un atsevišķu iestāžu budžetos ieplānot ievērojamus līdzekļus tām neraksturīgu un neesošu funkciju izpildei – nomas maksai par valsts nekustamā īpašuma lietošanu. Tā kā attiecībās, kas balstās uz Civillikuma normām, neviens namsaimnieks savam pārvaldniekam nomu nemaksā, valsts nekustamā īpašuma apsaimniekotāju pretējā rīcība šajā jomā nav attaisnojama. Lai atrisinātu šo lietu, iespējams, veicami grozījumi un papildinājumi normatīvajos aktos, kas regulē valsts kapitālsabiedrību statusu.

Daudz iesniegumu Tiesībsargs saņēmis par jautājumiem, kuru risināšana neietilpst viņa kompetencē. Šādos gadījumos Tiesībsargs pārbaudes lietas atteicis ierosināt. Piemēram, bieži vien personas apstrīdēja iestāžu lēmumus un lūdza tos atcelt. Tika arī lūgts uzlikt pienākumu iestādēm veikt kādas konkrētas darbības iedzīvotāju labā.

Tiesībsargs nevērtēja iestāžu pieņemtus lēmumus un rīcību, ja iesniedzējs pats problēmu vēl nebija sācis risināt. Tā, piemēram, bieži Tiesībsarga birojā saņemti iesniegumi par policijas lēmumiem par personu saukšanu pie administratīvās atbildības. Attiecībā uz šādiem iesniegumiem tiek ieturēta pozīcija, ka apstrīdēšanas tiesības ir valsts paredzētais mehānisms, lai norādītu, ka

konkrētā publisko tiesību subjekta darbība nav bijusi personai apmierinoša. Ja persona iestādes lēmumu vai rīcību apstrīd, piekritīgajai iestādei tā ir arī iespēja izlabot pret personu, iespējams, veikto aizskārumu. Tādā veidā iestādes kļūda tiktu labota pašas valsts pārvaldes iekšienē, nevis, piesaistot ārējus tiesību aizsardzības mehānismus. Šādos gadījumos Tiesībsargs personām norādījis uz būtiskākajām niansēm, kam jāpievērš uzmanība, apstrīdot iestādes lēmumu vai rīcību, un sniedzis atbildes uz personas interesējošajiem jautājumiem.

Vēl saņemti vairāki iesniegumi par jautājumiem, kas neskar valsts pārvaldes kā publiskas personas darbību. Iesniedzēji sūdzas par jautājumiem, kas skar privāttiesiskas attiecības. Piemēram, ir bijuši iesniegumi par komersanta izgatavotu produktu, kas nav atbilstošas kvalitātes. Iesniegumi saņemti arī, piemēram, par kādas lidsabiedrības attieksmi pret saviem klientiem. Protams, ka labu attieksmi pret klientiem un ētisku rīcību var nodēvēt par labu pārvaldību, kas komersantam būtu jāievēro komercdarbībā. Tomēr šie ir privāttiesiska rakstura strīdi, un tie neattiecas uz Valsts pārvaldes iekārtas likumā nostiprinātajiem valsts pārvaldes principiem, kurus Tiesībsargs tiesīgs izvērtēt. Šādos gadījumos Tiesībsargs atteicis ierosināt pārbaudes lietu.

Tiesībsargs atteicis ierosināt pārbaudes lietas arī par jautājumiem, kas skar ārvalstu vai Eiropas Savienības iestāžu rīcību un tās atbilstību labas pārvaldības principam. Šādos gadījumos iesniedzējam tiek ieteikts vērsties attiecīgās valsts ombuda institūcijā. Iesniegumi, kas skar Eiropas Savienības iestāžu darbības, pārsūtīti izskatīšanai Eiropas ombudam.

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA

Neskatoties uz ievērojamu finanšu resursu samazinājumu Tiesībsarga biroja atbalsta funkciju veikšanai, 2009.gadā Tiesībsarga birojs turpināja iepriekšējos gados sekmīgi iesāktu starptautisko sadarbību. Tā kā starptautisko cilvēktiesību dokumentu ievērošanu uzrauga arī starptautiskās institūcijas, Tiesībsargs veic aktīvu sadarbību ar tām, sniedzot dažāda veida informāciju. Regulāra sadarbība notiek ar Apvienoto Nāciju Organizācijas, Eiropas Padomes, Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas un Eiropas Savienības institūcijām.

Tiesībsargs starptautiskajā līmenī ir Starptautiskā Ombuda institūta loceklis, nacionālais kontakta punkts naida noziegumu jautājumos Eiropas Drošības un sadarbības organizācijā, kā arī Nacionālā Līdztiesības iestāde

diskriminācijas novēršanas jautājumos Eiropas Savienībā. Tiesībsarga birojs darbojas arī Eiropas Bērnu ombudu tīklā un Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras tīklā.

Cieša sadarbība norisinās ar Eiropas Ombudu, kā arī Eiropas ombudu tīkla ietvaros, kur notiek informācijas apmaiņa par Eiropas Savienības tiesību aktiem un labu praksi semināros un sanāsmēs, regulāros biļetenos un tīmekļa diskusiju forumos, kā arī ikdienā ar elektronisko ziņu dienesta palīdzību.

Jāatzīmē, ka budžeta taupības apstākļos Tiesībsarga biroja darbinieki 2009.gadā piedalījās tikai tajos pasākumos ārvalstīs, kuros pasākumu rīkotāji sedza visus uzaicināto dalībnieku piedalīšanās, uzturēšanās un ceļa izdevumus.

TIESĪBSARGA SNIEGTIE VIEDOKĻI SATVERSMES TIESAI

Nr. p.k.	Dokumenta datums, numurs	TĒMA
1.	08.01.2009. Nr. 1-5/4	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2008-40-01 „Par likuma „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” 22.panta otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”.
2.	01.23.2009. Nr.1-5/26	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2008-43-0106 "Par Civillikuma 156.panta otrās daļas vārdu "divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96.pantam un 1975.gada 15.oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4.pantam".
3.	19.02.2009. Nr.1-5/52	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2008-47-01 „Par Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma 32.panta trešās daļas vārdu „ne vēlāk kā 60 dienu laikā” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam”.
4.	02.03.2009. Nr.1-5/65	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2008-48-01 „Par Latvijas Soduzpildes kodeksa 74.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 111.pantam”.
5.	21.05.2009. Nr.1-5/146	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-05-01. „Par Latvijas Soduzpildes kodeksa 50. ⁴ panta astotās daļas 4.punkta vārdu „divas” un „mēnesī” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”.
6.	06.07.2009. Nr.1-5/174	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-07-0103 „Par Latvijas Soduzpildes kodeksa 74.panta pirmās daļas un Ministru kabineta 2006.gada 30.maija noteikumu Nr.432 „Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” 88.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.un 104.pantam”.
7.	16.07.2009. Nr.1-5/182	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-08-01 „Par 2009.gada 12.marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2.panta vārdu „valsts pensijas 2009.gadā pārskatītas netiek” vērtējumu.
8.	03.08.2009. Nr.1-5/195	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-10-01 „Par Latvijas Soduzpildes kodeksa 49.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”
	24.08.2009. Nr.1-5/213	Papildinformācija.
9.	19.08.2009. Nr.1-5/211	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-12-03 „Par Ministru kabineta 2006.gada 31.oktobra noteikumu Nr.899 „Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība” 92.punkta otrā teikuma vārdu „zāļu iegādes izdevumu kompensācijai piešķirto līdzekļu ietvaros”, 94.punkta

Gada ziņojums 2009

		vārdu „izņemot šo noteikumu 100. ¹ punktā minēto gadījumu”, 100.punkta vārdu „ne vairāk kā 10 000 latu apmērā vienam pacientam 12 mēnešu periodā” un 100. ¹ punkta otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 93. un 110.pantam”.
10.	03.09.2009. Nr.1-5/222	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-13-0106 „Par Reliģisko organizāciju likuma 10.panta trešās daļas trešā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk tekstā – „Satversme”) 99.pantam un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk tekstā – „ECPAK”) 9.pantam”.
11.	05.10.2009. Nr.1-5/254	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-46-01 „Par Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1.punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam”.
12.	07/10.2009. Nr.1-5/261	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-43-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 2.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam un 3.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam”.
13.	13.10.2009. Nr.1-5/263	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-45-01 „Par likuma „Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms pašvaldību vēlēšanām” 33.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100.pantam”.
14.	14.10.2009. Nr.1-5/268	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-44-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 5.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 110.pantam”.
15.	22.10.2009. Nr.1-5/277	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-74-01 „Par Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 13.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 106.pantam”.
16.	22.10.2009. Nr.1-5/278	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-69-03 „Par Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumu Nr.1022 „Noteikumi par ieslodzīto personu uztura un sadzīves materiālā nodrošinājuma normām” 1.pielikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 111.pantam” un lietā Nr.2009-90-03 ar tādu pašu nosaukumu.
17.	11.11.2009. Nr.1-5/305	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-86-01 „Par Prokuroru izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 8.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”.
18.	11.11.2009. Nr.1-5/307	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-88-01 „Par Militārpersonu izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14., 16. un 17.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”.
19.	13.11.2009. Nr.1-5/309	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-85-01 „Par Civilprocesa likuma 141.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92.pantam”.
20.	24.11.2009 Nr.1-5/314	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-77-01 „Par Publisko iepirkumu likuma 83. ² panta un pārejas noteikumu 12.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 92.pantam”.
21.	11.12.2009. Nr.1-5/329	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-93-01 „Par Civilprocesa likuma 400.panta pirmās daļas 1.punkta un 405.panta pirmās un trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam”.

22.	03.12.2009 Nr.1-5/322	Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-94-01 "Par Pilsonības likuma pārejas noteikumu 1.punkta pirmā teikuma vārdu "ja reģistrācija notiek līdz 1995.gada 1.jūlijam" un otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 2.pantam, kā arī Latvijas PSR Augstākās padomes 1990.gada 4.maija deklarācijas "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" preambulai".
-----	--------------------------	---

Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-12-03 par zāļu iegādes izdevumu kompensācijas kārtību

Ar 2009.gada 15.jūlija lēmumu Latvijas Republikas Tiesībsargs ir atzīts par pieaicināto personu un uzaicināts sniegt viedokli lietā Nr.2009-12-03 „Par Ministru kabineta 2006.gada 31.oktobra noteikumu Nr.899 „Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība” 92.punkta otrā teikuma vārdu „zāļu iegādes izdevumu kompensācijai piešķirto līdzekļu ietvaros”, 94.punkta vārdu „izņemot šo noteikumu 100.¹punktā minēto gadījumu”, 100.punkta vārdu „ne vairāk kā 10 000 latu apmērā vienam pacientam 12 mēnešu periodā” un 100.¹punkta otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 93. un 110.pantam”.

1. Ministru kabineta 2006.gada 31.oktobra noteikumi Nr.899 „Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība” (turpmāk tekstā – Noteikumi Nr.899) paredz divus zāļu kompensācijas mehānismus: vispārējo un individuālo.

1.1. Vispārējā zāļu kompensācijas mehānisma ietveros tiek kompensēti medikamenti, kas ietverti kompensējamo zāļu sarakstā un paredzēti Noteikumu Nr.899 1.pielikumā minētajām diagnozēm atbilstošo slimību ārstēšanai. Kompensējamo zāļu sarakstu veido Zāļu cenu valsts aģentūra atbilstoši Noteikumu Nr.899 6.punktā minētajiem pamatprincipiem, un tas sastāv no trim daļām: A saraksta, B saraksta un C saraksta. A sarakstā atbilstoši Noteikumu Nr.899 23.punktā un V nodaļā minētajiem kritērijiem iekļauj savstarpēji

aizvietojamās zāles zāļu vispārīgā nosaukuma vai zāļu farmakoterapeitiskās grupas ietvaros un savstarpēji aizvietojamās medicīniskās ierīces. B sarakstā atbilstoši Noteikumu Nr.899 23.punktā un V nodaļā minētajiem kritērijiem iekļauj tādas zāles un medicīniskās ierīces, kurām kompensējamo zāļu sarakstā nav savstarpēji aizvietojamu zāļu vai medicīnisko ierīču. C sarakstā atbilstoši Noteikumu Nr.899 VI nodaļā minētajiem kritērijiem iekļauj tādas zāles un medicīniskās ierīces, kuru izmaksas viena pacienta ārstēšanai pārsniedz 3000 latu gadā un kurām Noteikumu Nr.899 55.punktā minētie izrakstīšanas nosacījumi nav pietiekami, lai ierobežotu pacientu skaitu atbilstoši kompensācijai piešķirtajiem līdzekļiem.

Kompensējamo zāļu iegādes izdevumus sedz noteiktā apjomā, ņemot vērā slimības raksturu un smaguma pakāpi. Saskaņā ar Noteikumu Nr.899 4.1.apakšpunktu gadījumos, kad pacientam konstatēta hroniska, dzīvību apdraudoša slimība vai slimība, kas izraisa smagu neatgriezenisku invaliditāti un kuras ārstēšanā ir nepieciešama attiecīgo zāļu lietošana, lai uzturētu pacienta dzīvības funkcijas, kompensācija tiek veikta 100 procentu apmērā. Pārējos gadījumos, kad pacienta dzīvības funkciju uzturēšana ir apgrūtināta, kā arī, ja zāļu lietošanu uztur vai uzlabo veselības stāvokli, valsts kompensē daļu no zāļu iegādes izdevumiem.

1.2. Individuālais zāļu kompensācijas mehānisms paredz kompensējamo zāļu sarakstā neiekļauto

zāļu iegādes izdevumu kompensāciju individuālām personām.

Noteikumu Nr.899 92.punkts noteic, ka Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūra, pamatojoties uz personas iesniegumu, kam pievienots attiecīgās ārstniecības nozares ārstu konsīlija lēmums, ir tiesīga pieņemt lēmumu par zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensāciju individuāliem pacientiem. Minētos izdevumus kompensē zāļu iegādes izdevumu kompensācijai piešķirto valsts budžeta līdzekļu ietvaros divos gadījumos. Pirmkārt, ja diagnoze nav iekļauta Noteikumu Nr.899 1.pielikumā un, attiecīgo slimību ārstējot, bez konkrēto zāļu lietošanas nav iespējams uzturēt pacienta dzīvības funkcijas. Otrkārt, ja diagnoze ir iekļauta Noteikumu Nr.899 1.pielikumā un dzīvības funkciju uzturēšanai nav piemērotas nevienas no kompensējamām zālēm (nepieciešama tādu zāļu lietošana, kuras nav iekļautas kompensējamo zāļu sarakstā). Tādējādi individuālais zāļu kompensācijas mehānisms ir paredzēts tikai attiecībā uz tām personām, kurām zāles nepieciešamas dzīvības funkciju uzturēšanai.

Šādos gadījumos saskaņā ar Noteikumu Nr.899 94. punktu Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūra pieņem lēmumu par zāļu iegādes izdevumu kompensāciju 100 procentu apmērā, taču atbilstoši noteikumu 100.punktam ne vairāk kā 10 000 latu apmērā vienam pacientam 12 mēnešu periodā. Atbilstoši noteikumu 100.¹punktam, ja paredzami izdevumi pārsniedz 10 000 latu, pārējo summu sedz pacients, saņemot zāles aptiekā.

2. Konkrētajā gadījumā G.Z. saskaņā ar Medicīniskās ģenētikas klīnikas ārstu konsīlija 2007.gada 11.oktobra lēmumu noteikta diagnoze Gošē slimība 1.tips. Šo slimību iespējams ārstēt tikai ar zālēm *Imiglucerase (Flac.Cerezyme 200V)*, kas nav iekļautas Latvijas Republikas reģistrēto zāļu sarakstā, bet ir iekļautas

Eiropas zāļu novērtēšanas aģentūras reģistrēto zāļu sarakstā un zālēm nav analoga. Atbilstoši individuālajam zāļu kompensācijas mehānismam G.Z. nolemts kompensēt zāļu iegādes izdevumus 10 000 latu apmērā 12 mēnešu periodā, kas ir aptuveni 12 procenti no zāļu iegādes cenas (Ls 81 900).

Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments (turpmāk – Senāts), izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, ar 2009.gada 21.maija lēmumu lietā Nr.A42561810 ir apstrīdējis vairākās Noteikumu Nr.899 normās attiecībā uz individuālo zāļu kompensācijas mehānismu ietvertu vārdu atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 93. un 110.pantam.

Minētajās normās ietvertais regulējums ir vērst uz zāļu iegādes izdevumu kompensācijas apmēra ierobežojumu individuālos gadījumos – atkarībā no zāļu iegādes izdevumu kompensācijai piešķirtajiem budžeta līdzekļiem un ne vairāk kā 10 000 latu apmērā vienam pacientam 12 mēnešu periodā. Senāts, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, secināja, ka valsts ar šādiem ierobežojumiem pārkāpj personas tiesības uz dzīvību, it īpaši attiecībā uz bērniem invalīdiem. Līdz ar to sākotnēji nepieciešams izvērtēt, vai zāļu kompensācijas apmēra ierobežojumi skar personas tiesības uz dzīvību.

3. Zāļu iegādes izdevumu kompensācija pamatā tiek saistīta ar pie sociālajām tiesībām piederošām tiesībām uz veselības aizsardzību.³⁶ No tiesībām uz veselības aizsardzību, kas nostiprinātas Satversmes 111.pantā, izriet valsts pienākums veikt pasākumus, kas nepieciešami cilvēka veselības aizsargāšanai, tostarp, nodrošinot veselības

³⁶ Satversmes tiesas 2008.gada 29.decembra sprieduma lietā Nr.2008-37-03 secinājuma daļas 12.punkts.

aprūpes pakalpojumu un zāļu esamību un pieejamību.³⁷

Tajā pašā laikā saskaņā ar mūsdienu starptautisko tiesību atziņām gan pilsoniskās un politiskās, gan ekonomiskās un sociālās tiesības ir universālas, nedalāmas, savstarpēji atkarīgas un savstarpēji saistītas.³⁸ Tādējādi arī tiesības uz veselības aizsardzību ir cieši saistītas ar citām cilvēktiesībām, tajā skaitā atsevišķos gadījumos ar tiesībām uz dzīvību.

4. Satversmes 93.pants paredz, ka ikviena tiesības uz dzīvību aizsargā likums.

Satversmes tiesa līdz šim savos spriedumos nav interpretējusi Satversmes 93.pantu, līdz ar to tā saturs noskaidrojams ciešā sasaistē ar Satversmes 89.pantu, kas noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. No šā panta redzams, ka likumdevēja mērķis nav bijis pretstatīt Satversmē ietvertās cilvēktiesību normas starptautiskajām cilvēktiesību normām, bet bijis gluži pretējs – panākt šo normu savstarpēju harmoniju.³⁹ Starptautiskās tiesības un to piemērošanas prakse var kalpot par līdzekli Satversmē noteikto tiesību normu un principu satura noskaidrošanai.⁴⁰

Arī Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 2.panta pirmajā teikumā ir nostiprinātas ikviena tiesības uz dzīvību. Minētās tiesības būtība ir atklāta un attīstīta Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, kas saskaņā ar saistībām, ko Latvija uzņēmusies (likuma „Par

1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11.protokolu” 4.pants), ir obligāta attiecībā uz Konvencijas normu interpretāciju, un šī prakse izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai.⁴¹

Kā Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi vairākās lietās, Konvencijas 2.panta pirmais teikums uzliek valstij par pienākumu ne tikai atturēties no tīšas un nelikumīgas dzīvības atņemšanas, bet arī uzliek par pienākumu spert atbilstošus soļus, lai aizsargātu tās teritorijā dzīvojošo cilvēku dzīvības. Tiesas ieskatā nevar tikt izslēgts, ka valsts darbība vai bezdarbība veselības aprūpes jomā zināmos apstākļos var novest pie atbildības par Konvencijas 2.pantā ietvertā pozitīvā pienākuma neizpildi.⁴²

Kopš brīža, kad Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē tika atzīts, ka valsts darbība vai bezdarbība veselības aprūpes jomā zināmos apstākļos var novest pie atbildības par Konvencijas 2.pantā ietvertā pozitīvā pienākuma neizpildi, tiesa līdz šim to saistījusi ar valsts sistēmiskiem un strukturāliem pienākumiem šajā jomā, tādiem kā, lai valstī tiktu noteiktas prasības slimnīcām cilvēka dzīvības aizsardzībai, kā arī ieviests efektīvs tiesību aizsardzības mehānismu ar pacienta nāvi saistītu lietu izmeklēšanai ārstniecisko pakalpojumu sniegšanas vietās.⁴³ Kā otru piemēru, tiesa min gadījumus, kad cilvēka dzīvība tiek pakļauta riskam, liedzot tādus

³⁷ Turpat, secinājuma daļas 11.2.punkts.

³⁸ Nikeley, Ogus & Barendt's. *The Law of Social Security* (5th edition). UK: Reed Elsevier Ltd, 2002, p. 40.

³⁹ Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr.2000-03-01 secinājuma daļas 5.punkts.

⁴⁰ Satversmes tiesas 2008.gada 29.decembra sprieduma lietā Nr.2008-37-03 secinājuma daļas 11.2.apakšpunkts.

⁴¹ Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr.2000-03-01 secinājuma daļas 5.punkts.

⁴² Sk., piem., Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmumus lietās *Powell v. United Kingdom* (Application no.9310/81), *Nitecki v. Poland* (Application no.65653/01).

⁴³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmumu lietā *John Shelley v. United Kingdom* (Application no.23800/06).

pakalpojums, kādu valsts garantē pārsvarā visiem iedzīvotājiem.⁴⁴

Kaut gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē pamatā tiek norādīts uz iepriekš minētajiem valsts pienākumiem saistībā ar Konvencijas 2.pantu, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, tiesa tomēr ņem vērā attiecīgajā gadījumā valsts veiktos pasākumus veselības aprūpes jomā personas dzīvības nodrošināšanai. Piemēram, lietā *Nitecki pret Poliju* tiesa ņēma vērā, ka valsts kompensē lielāko daļu zāļu iegādes izdevumu. Tāpat lietā *Pentovica un citi pret Moldovu* tiesa secināja, ka iesniedzēji tiek nodrošināti ar minimālo veselības aprūpi, kas nepieciešami šādu pacientu dzīvības uzturēšanai.

Kopumā secināms, ka tiesa nesaista valsts rīcību ar tiesību uz dzīvību aizskārumu, ja valsts iespēju robežās ir veikusi kādu pozitīvu rīcību šo tiesību realizēšanā, tādējādi ne tikai atzīstot šīs tiesības, bet arī aizsargājot un tās nodrošinot. Attiecīgi katrā konkrētajā gadījumā ir izvērtējams jautājums par valsts veiktajiem pasākumiem cilvēka dzīvības aizsardzībai.

Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka no tiesībām uz ķermeņa integritāti, kas ietilpst tiesību uz dzīvību sastāvā, izriet objektīvs valsts pienākums aizsargāt un sekmēt šīs tiesības. Ņemot vērā valsts plašo rīcības brīvību, pildot šos pienākumus, konstitucionālās sūdzības ietvaros attiecībā uz šo pienākumu izpildi iespējams pārbaudīt, vai valsts veiktie pasākumi, aizsargājot šīs tiesības, nav pilnīgi nepiemēroti vai neatbilstoši.⁴⁵

Ņemot vērā iepriekš minēto, kā arī cilvēka dzīvību kā pamatvērtību, secināms, ka noteicošais ir valsts veiktie pasākumi personas dzīvības aizsardzībai – vai tādi ir

veikti vispār un, ja ir, vai tie ir piemēroti un atbilstoši. Attiecīgi tiesības uz dzīvību tiek skartas tikai gadījumos, kad ir konstatējams, ka valsts iespēju robežās nav veikusi visus nepieciešamos pasākumus personas dzīvības aizsardzībai un līdz ar to tā ir apdraudēta.

5. Cilvēka tiesības uz dzīvību ir viena no cilvēka pamattiesībām. Tas ir vispārpieņemts un acīmredzams, ka pārējām cilvēktiesībām nav nozīmes, ja netiek nodrošināta efektīva šīs tiesības aizsardzība. Minētā iemesla dēļ tiesības uz dzīvību ieņem īpašu un aizsargājamu vietu gan cilvēktiesību doktrīnā, gan starptautiskajās tiesībās. Tā kā tiesībām uz dzīvību ir starptautisks raksturs (pat atzīts, ka uz tām attiecas *jus cogens* doktrīna), tās nepieļauj to ierobežošanu parastā kārtībā.⁴⁶

Lai gan Satversmē šo tiesību kā neatņemamu un neierobežojamu tiesību statuss nav tieši veidā nostiprināts, tomēr to ir iespējams secināt, interpretējot Satversmes 8.nodaļu atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksei un Konvencijai. Piemēram, Konvencijas 15.panta otrā daļa nepieļauj atkāpes no Konvencijas 2.panta (tiesības uz dzīvību) nosacījumiem pat izņēmuma stāvokļa gadījumā, kas ļauj secināt, ka šo tiesību ierobežošana parastā kārtībā vispār nav pieļaujama.⁴⁷ Konvencijas 2.panta otrā daļa pieļauj tiesību uz dzīvību ierobežošana tikai divos gadījumos: 1) ja tiek izpildīts tiesa spriedums pēc apsūdzības noziegumā, par kuru likums paredz nāvessodu (ratificējot Konvencijas 6.protokolu, dalībvalstis ir uzņēmušas pienākumu nepiemērot nāvessodu miera laikā); 2) ja dzīvības atņemšana notiek

⁴⁶ The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach. Edited by T.S.Orlin, A.Rosas and M.Scheinin. Institute for Human Rights, 2000, p. 74.

⁴⁷ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 712. – 713.lpp.

⁴⁴ Sk., piem., Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmums lietā *Cyprus v. Turkey* (Application no.25781/94).

⁴⁵ B. Mathieu. The right to life. Council of Europe Publishing, 2006, p.96.

spēka pielietošanas rezultātā, nepārsniedzot galējās nepieciešamības robežas. Minētais uzskaitījums līdz ar to uzskatāms par izsmelšu un nav paplašināms.

Ievērojot minēto, jāpiekrīt Senāta norādītajam, ka tiesības uz dzīvību var ierobežot vienīgi Konvencijas 2.panta otrajā daļā minētajos gadījumos. Līdz ar to gadījumā, ja tiek konstatēts, ka valsts iespēju robežās nav veikusi visus nepieciešamos pasākumus personas dzīvības aizsardzībai, tas jebkurā gadījumā tiks uzskatīts par Satversmes 93.panta pārkāpumu.

6. Kā jau norādīts iepriekš, zāļu iegādes izdevumu kompensācija pamatā tiek saistīta ar pie sociālajām tiesībām piederošām tiesībām uz veselības aizsardzību (sk. 3.punktu).

Zinātniskajā literatūrā pastāv viedoklis, ka sociālo tiesību ierobežojumu izvērtēšana pilsonisko un politisko tiesību aspektā nonāk zināmā pretrunā. Ja Konvencijas ietvertās tiesības vērstas uz indivīda aizsardzību attiecībā pret valsti, tad sociālās tiesības vērstas arī uz sabiedrības labumu kopumā. Dominējot sociālo tiesību aizsardzībā individuāla rakstura tiesību aizsardzības atziņām, sabiedrības intereses var tikt novirzītas otrajā plānā, tādēļ uzdevums ir šāda divējāda rakstura lietās atrast saprātīgu balansu starp individuālajām un sabiedrības interesēm.⁴⁸

Ņemot vērā, ka tiesību uz dzīvību pārkāpuma izvērtēšanā noteicošie ir valsts veiktie pasākumi, savukārt to veikšanas pienākums un saturs izriet no tiesībām uz veselības aizsardzību, valsts pienākumi arī attiecībā uz tiesību uz dzīvību aizsardzību ir izvērtējami caur tiesību uz veselības aizsardzību prizmu, it īpaši ņemot vērā

nepieciešamību ievērot arī sabiedrības intereses.

7. No tiesībām uz veselības aizsardzību cita starpā izriet valsts pozitīvs pienākums veikt pasākumus, lai nodrošinātu personas iespēju sasniegt visaugstāko veselības līmeni.⁴⁹ Šis pienākums sevī ietver arī pienākumu nodrošināt pieeju zālēm.

Šāds pienākums kā tāds nenoliedzami ir atkarīgs no valsts rīcībā esošajiem resursiem, kas ir sociālo tiesību galvenā atšķirība no pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Līdz ar to saistībā ar valsts pieejamiem resursiem var tikt ierobežotas arī atsevišķas personas tiesības. Tomēr tas nenozīmē, ka šādi ierobežojumi pieļaujami jebkādā formā, jo Satversme kā vienots dokuments prasa, lai tajā garantēto pamattiesību ierobežojumi tiktu noteikti demokrātiskā valstī pieņemamā veidā, tas ir, ar likumu vai uz tā pamata, turklāt ierobežojumi pieļaujami tikai tiktāl, ciktāl tie nepieciešami minētā mērķa sasniegšanai, tas ir, tiem jābūt samērīgiem (proporcionāliem) ar šo mērķi.⁵⁰

Atbilstoši apstrīdētajām normām individuālajos gadījumos pieeja zāļu kompensācijai tiek ierobežota atkarībā no zāļu iegādes izdevumu kompensācijai piešķirtajiem budžeta līdzekļiem un ne vairāk kā 10 000 latu apmērā vienam pacientam 12 mēnešu periodā. Vērtējot attiecīgā ierobežojuma pamatotību, jāpievienojas Senāta 15. – 18.punktā norādītajiem argumentiem, īpaši uzsverot šādus apstākļus:

7.1. Sociālo un ekonomisko tiesību realizācija ir cieši saistīta ar valsts budžetu un ekonomiku kopumā, tomēr tas nav šķērslis šādu jautājumu juridiskai analīzei tieši prioritāšu un budžeta sadalījuma

⁴⁸ P. Schouken. The right to Access health care: Health care according to European social security law instruments. *Medicine and Law*, 2008, No.27, p. 501.

⁴⁹ Committee on Economic, Social & Cultural Rights General Comment 14.

<http://cesr.org/generalcomment14>

⁵⁰ Satversmes tiesas 2002.gada 22.oktobra sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 2.punkts.

izvērtējumam atbilstoši starptautisko tiesību principiem.⁵¹

Valsts pieejamo resursu jēdziens var tikt tulkots šaurākā un plašākā nozīmē.⁵² Šaurākā nozīmē šis jēdziens tiek izprasts kā valsts piešķirtie budžeta līdzekļi konkrēto tiesību realizēšanai, bet plašākā nozīmē kā jebkuri resursi, ko valstij iespējams novirzīt šo tiesību realizēšanai.⁵³ Zinātniskajā literatūrā ir izteikts pieņēmums, ka izprotot jēdzienu „pieejamie resursi” šaurākā nozīmē, tiesību uz veselības aizsardzību nozīme tiek vājināta un tās tiek pārvērstas vienīgi par valsts politikas prioritātēm.⁵⁴ Īstām tiesībām jābūt tām, kas nosaka valsts politikas prioritāti, tās nedrīkst būt vienīgi viens no politikas prioritāšu elementiem.⁵⁵

Arī atbilstoši ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas sniegtajiem skaidrojumiem valstij tiesību uz veselības aizsardzību realizēšanā jāizmanto maksimāli pieejamie resursi.⁵⁶ Ar to tiek saprasti ne tikai attiecīgajai jomai atvēlētie resursi, bet valstī pieejamie resursi kopumā. Vēl vairāk ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja ir uzsvērusi, ka, lai sasniegtu pilnīgi tiesību uz veselības aizsardzību realizāciju, valstij nepieciešamības

gadījumā ir jālūdz arī starptautiskā palīdzība.⁵⁷

Līdz ar to, vērtējot ierobežojuma pamatotību, izvērtējums veicams visu valstij pieejamo resursu sadales aspektā, nevis vienīgi veselības aprūpei atvēlēta budžeta ietvaros.

Valsts pienākums progresīvi attīstīt sociālo tiesību realizēšanu neuzliek par uzdevumu nekavējoties piešķirt veselības aizsardzībai līdzekļus, kas nodrošina visaugstāko veselības aizsardzības līmeni, taču tas uzdod valstij rūpīgi sadalīt pieejamos resursus, ievērojot tiesību prioritāti.⁵⁸ Pirmkārt, jo lielākus līdzekļus valsts atvēl dārgām un elitārām vajadzībām un lielāki ir valsts resursi, jo mazāks ir attaisnojums fundamentālu tiesību, tai skaitā tiesību uz veselības aizsardzību, ierobežošanai. Otrkārt, jo lielākas un steidzamākas ir sabiedrības vajadzības, jo mazāk ir attaisnojumu valsts līdzekļu novirzīšanai dārgām un elitārām vajadzībām.⁵⁹

Veselības aprūpei piešķirtie budžeta līdzekļi neliecina par attiecīgo principu ievērošanu. Pēc ekspertu atzinumiem, lai veselības aizsardzības sistēma būtu pietiekami efektīva, tās budžetam jābūt apmēram 7% no iekšzemes kopprodukta.⁶⁰ Latvijā 2007.gadā veselības aizsardzības budžets bija 4,5 procenti no iekšzemes kopprodukta, savukārt 2008.gadā tas samazināts uz 3,4 procentiem no iekšzemes kopprodukta.⁶¹ Tas, ka Latvijā veselības aizsardzības budžets salīdzinājumā ar citām jomām ir

⁵¹ M.A.Baderin and R. McCorquodale. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Forty Yers of Development. Book: Economic, Social and Cultural Rights in Action. New York: Oxford University Press, 2007, p. 13.

⁵² D. Bilchitz. Poverty and Fundamental Rights: the Justification and Enforcement of Socio-Economic Rights. New York: Oxford University Press, 2007, p. 227.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ D. Bilchitz. Poverty and Fundamental Rights: the Justification and Enforcement of Socio-Economic Rights. New York: Oxford University Press, 2007., p. 228.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Committee on Economic, Social & Cultural Rights General Comment 14. <http://cesr.org/generalcomment14>.

⁵⁷ M. Craven. The International Covenant in Economic, Social and Cultural Rights. Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 145.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Report on the situation og Fundamental Rights in Latvia in 2003. (ziņojums par Latvijas situācijas atbilstību ES Pamattiesību hartai). <http://www.politika.lv/index.php?id=4893>

⁶¹ Līdzekļi veselības aprūpei, % no IKP. <http://www.vm.gov.lv/index.php?id=246&top=129>.

neliels un procentuāli pret iekšzemes kopproduktu nepalielinās, bet gan tieši otrādi – samazinās, ļauj secināt, ka finansējuma piešķiršana veselības aizsardzībai netiek nodrošināta maksimāli pieejamo resursu ietvaros.

Turklāt ierobežojums „atkarībā no zāļu iegādes izdevumu kompensācijai piešķirtajiem budžeta līdzekļiem” un „ne vairāk kā 10 000 latu apmērā vienam pacientam 12 mēnešu periodā” liegtu kompensēt zāļu iegādes izdevumus lielākā apmērā, pat, ja budžetā būtu iespējams šos līdzekļus atrast.

7.2. Jāpiekrīt Senāta norādītajam, ka likumdevējs, Noteikumos Nr.899 apņēmoties kompensēt pilnā apmērā medikamentus, kas nepieciešami dzīvības funkciju uzturēšanai, ir apliecinājis dzīvības kā augstākās vērtības prioritāti. Līdz ar to, izvērtējot ierobežojuma samērīgumu, dzīvībai ir piešķirama augstākā vērtība.

Konkrētajā gadījumā nav šaubu par G.Z. nepieciešamo zāļu terapeitisko efektivitāti, jo tās ir iekļautas Eiropas Zāļu novērtēšanas aģentūras reģistrēto zāļu sarakstā, tām nav analoga un tās izmaksu ziņā ir visefektīvākās. Tajā pašā laikā, ņemot vērā, ka tās nav iekļautas kompensējamo medikamentu sarakstā tieši izmaksu efektivitātes dēļ, G.Z. tiek kompensēti tikai aptuveni 12 procenti (zāļu cena Ls 81 900) no nepieciešamajiem zāļu iegādes izdevumiem, kamēr citām personām, kurām konstatēta Noteikumu 1.pielikumā iekļautā dzīvību apdraudoša slimība, kompensējamo zāļu iegādes izdevumi tiek kompensēti pilnā apmērā. Līdz ar to netiek panākts saprātīgs līdzsvars starp indivīda tiesībām un sabiedrības tiesībām kopumā, proti, indivīda tiesības tiek nesamērīgi ierobežotas sabiedrības interešu labā.

Kaut gan saprotams, ka valsts nevar apmaksāt visas personai nepieciešamās zāles, tomēr izvērtējot individuālajos gadījumos zāļu terapeitisko efektivitāti, dzīvildzi, dzīvības apdraudējumu un

iespēju to novērst ar citiem līdzekļiem, kā arī, ņemot vērā personas materiālās iespējas, būtu meklējams indivīda tiesību mazāk ierobežojošs līdzeklis.

7.3. Ņemot vērā iepriekš minēto, uzskatu, ka valsts iespēju robežās nav veikusi visus iespējamus pasākumus personas dzīvības aizsardzībai, tādējādi apstrīdētais regulējums neatbilst Satversmes 93.pantam.

8. Senāta ieskatā apstrīdētās normas neatbilst arī Satversmes 110.pantam, kas noteic: „Valsts aizsargā un atbalsta bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem.”

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3.panta pirmā daļa noteic bērna interešu prioritāti. Satversmē paredzētais valsts pienākums aizsargāt bērnu tiesības ir precizēts Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kura 6.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras. Un šā paša panta otrā daļa papildina, ka „visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kas nodarbojas ar bērna aprūpi, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna intereses”.

No minētā izriet princips, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, un visās darbībās attiecībā uz bērniem prioritāras ir bērna tiesības un intereses. Tas nozīmē, ka ne vien tiesai un citām institūcijām savi lēmumi jāpieņem, pamatojoties uz to, kas ir bērna interesēs, bet arī likumdevējam jāievēro, lai pieņemtie vai grozītie normatīvie akti aizsargātu bērnu intereses iespējami labākajā veidā.⁶²

⁶² Satversmes tiesas 2004.gada 11.oktobra sprieduma lietā Nr.2004-02-0106 secinājuma daļas 11.punkts

Ievērojot minēto, jāpievienojas Senāta norādītajam, ka Satversmes 110.pants izvirza augstākas prasības likumdevējam noteikt tādu tiesisko regulējumu, kas ievēro individuālā pacienta, kura dzīvība ir atkarīga no medikamentiem, vecumu. Valsts, nosakot visiem individuālajiem pacientiem vienādu valsts kompensējamo zāļu finansēšanas mehānismu, neievēro 110.pantā

nostiprināto principu par bērnu, it īpaši ar invaliditāti, interešu prioritāti.

Ņemot vērā, ka bērnu interešu prioritāte ir aplūkojama kopsakarā ar attiecīgajām tiesībām, iepriekš minētais secinājums tiek pamatots ar argumentiem, kas norādīti, izvērtējot apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 93.pantam.

Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-13-0106 par reliģisko draudžu pastāvēšanas noteikumiem

2009.gada 27.jūlijā Tiesībsarga birojā tika saņemta informācija, ka 2009.gada 22.jūlijā tika pieņemts lēmums atzīt Tiesībsargu kā pieaicināto personu Satversmes tiesā ierosinātajā lietā, un lūgums rakstveidā izteikt viedokli lietā Nr.2009-13-0106 „Par Reliģisko organizāciju likuma 10.panta trešās daļas trešā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk tekstā – „Satversme”) 99.pantam un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk tekstā – „ECPAK”) 9.pantam”.

1990.gada 4.maijā, pieņemot deklarāciju "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" un parakstot deklarāciju "Par pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos", atjaunotā Latvijas Republika ne tikai garantēja, ka valsts ievēros vispārāztītās cilvēktiesības, bet arī, pievienojoties ANO Vispārējai cilvēktiesību deklarācijai⁶³ un Starptautiskajam paktam par pilsoņu un politiskajām tiesībām⁶⁴, apņēmas garantēt

⁶³ ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 18.pants nosaka, ka „katram cilvēkam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību, un šīs tiesības ietver brīvību mainīt savu reliģisko pārliecību vai uzskatus, kā arī brīvību gan vienatnē, gan arī kopā ar citiem publiski vai privāti paust savu reliģisko pārliecību vai uzskatus, sludinot tos, piedaloties reliģiskās ceremonijās un rituālos”

⁶⁴ ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 18.pants nosaka:

„1. Katram cilvēkam ir tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību. Šīs tiesības ietver reliģijas un pārliecības brīvību, brīvību pieņemt reliģiju vai pārliecību pēc savas izvēles un brīvību nodoties savai reliģijai un pārliecībai tiklab vienatnē, kā arī kopā ar citiem, publiski vai nošķirti, piekoptot kultu, izpildot reliģiskas un rituālas ceremonijas un sludinot mācību.

2. Nevienam nedrīkst pakļaut piespiešanai, kas mazinātu viņa reliģijas vai pārliecības brīvību vai

ikviena indivīda tiesības uz augstāk minētajos starptautiskajos līgumos nostiprinātajām cilvēktiesībām, tostarp tiesībām uz reliģiskās pārliecības brīvību.

Parakstot ECPAK, kas Latvijas Republikā stājās spēkā 1997.gada 27.jūnijā, Latvija tāpat apstiprināja apņemšanos ievērot ECPAK 9.pantu, kas atzīst katra indivīda tiesības uz reliģijas brīvību:

„1. Ikvienam cilvēkam ir tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību; šīs tiesības ietver arī brīvību mainīt savu reliģisko pārliecību vai ticību un nodoties savai reliģijai vai ticībai, kā vienatnē tā kopā ar citiem, publiski vai privāti, piekoptot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas un sludinot mācību.

2. Brīvību nodoties savai reliģijai vai ticībai var ierobežot tikai likumā paredzētajā kārtībā tai apmērā, kas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, lai nodrošinātu sabiedrisko drošību, aizsargātu sabiedrisko kārtību, veselību vai tikumību, vai aizsargātu citu cilvēku tiesības un brīvības.”

Pievienošanās ECPAK nozīmē Latvijas Republikai ne tikai konvencijā nostiprināto cilvēktiesību ievērošanu un garantēšanu, bet arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras ievērošanu. Kā liecina Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk tekstā – „ECT”) judikatūra, ECT, vērtējot ECPAK 9.panta aizskārumu, ilgi pieturējās pie diplomātiskās nostājas reliģisko strīdu jautājumā un tikai 1993.gadā lietā

brīvību pieņemt reliģiju vai pārliecību pēc savas izvēles.

3. Brīvībai nodoties reliģijai vai pārliecībai var būt vienīgi tādi ierobežojumi, kas noteikti likumā un nepieciešami sabiedriskās drošības, kārtības, veselības un morāles, kā arī citu personu pamattiesību un pamatbrīvību aizsardzībai.”

*Kokkinakis v. Greece*⁶⁵ beidzot atzina, ka valsts ir pārkāpusi tiesības uz reliģijas brīvību. Minētais spriedums ir zīmīgs ar to, ka ECT tajā noteica, ka tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību ir viens no demokrātiskas sabiedrības pamatiem⁶⁶. Latvijas Republikai, kura Satversmes 1.pantā ir definējusi sevi kā neatkarīgu demokrātisku republiku, ir pienākums garantēt indivīdiem tiesības uz reliģijas brīvību.

Neviens starptautiskais cilvēktiesību līgums nedefinē terminu „reliģijas brīvība”. Jautājumā par tiesību uz reliģijas brīvību saturu, ECPAK kontekstā tiek norādīts, ka minētās tiesības var aplūkot no diviem aspektiem: tiesības nodoties atsevišķajai ticībai, kas ir absolūtas, un tiesības paust ticību, kas var būt ierobežojuma subjekts. Šos aspektus

⁶⁵ ECT 1993.gada 23.maija spriedums lietā *Kokkinakis v. Greece*, Application 17 E.H.R.R. 397.

⁶⁶ Augstāk minētā sprieduma 31.punkts nosaka: „Kā ietverts 9. pantā (9. p.), Konvencijas izpratnē domas, apziņas un reliģijas brīvība ir viens no „demokrātiskas sabiedrības” pamatiem. Ar savu reliģisko dimensiju tas ir viens no būtiskākajiem elementiem, kas veido ticīgo identitāti un viņu dzīves uztveri, bet tas ir arī nozīmīgs ieguvums ateistiem, agnostiķiem, skeptiķiem un vienaldzīgajiem. Bez tā nav iedomājams plurālisms, kas ir neatņemama demokrātiskas sabiedrības iezīme un kas par dārgu cenu ir izcīnīts gadsimtu gaitā. Lai arī reliģiskā brīvība galvenokārt ir individuālās apziņas jautājums, cita starpā tas paredz arī brīvību „paust [savu] reliģiju”. Apliecināšana vārdos un darbos ir saistīta ar reliģisko pārliecību pastāvēšanu. Saskaņā ar 9. pantu (9. p.) brīvību paust savu reliģiju var izmantot ne tikai kopā ar citiem, „publiski” un savu ticības brāļu vidū, bet apliecināt arī „vienatnē” un „privāti”; turklāt tas principā ietver tiesības mēģināt pārliecināt savu kaimiņu, piemēram, ar „mācīšanas” palīdzību, kuru neīstenošanas gadījumā 9 pantā ietvertā „brīvība mainīt [savu] reliģiju vai ticību”, iespējams, tā arī paliktu tikai formāla likuma norma”.

dažreiz dēvē arī par *forum internum* un *forum externum*⁶⁷. ECT, izšķirot minētos aspektus, savā judikatūrā norāda, ka demokrātiska sabiedrība nevar iejaukties *forum internum*⁶⁸, bet *forum externum* var tikt ierobežots ar likumu tikai tādā apmērā, kāds nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, lai nodrošinātu sabiedrisko drošību, aizsargātu sabiedrisko kārtību, veselību vai tikumību, vai aizsargātu citu cilvēku tiesības un brīvības.

ECPAK 9.panta aizskārums bieži tiek saistīts arī ar citu ECPAK garantēto tiesību aizskārumu, piemēram, tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi (8.pants), vārda brīvību (10.pants), pulcēšanās un biedrošanās brīvību (11.pants), diskriminācijas aizliegumu (14.pants) un īpašumtiesību aizsardzību (ECPAK Pirmā protokola 1.pants). Liedzot kādai no reliģiskajām organizācijām reģistrēties publiskajā reģistrā bez pamatota iemesla, valsts nepilda savas pozitīvās tiesības, t.i., nenodrošina reliģijas brīvības aizsardzību un, iespējams, aizskar arī augstāk minētās tiesības. Tādēļ reliģiskās organizācijas savā un savu sekotāju vārdā ir tiesīgas vērsties tiesā aizskarto tiesību aizsardzībai⁶⁹.

Izvērtējot Satversmes tiesā ierosinātās lietas apstākļus, esam nonākuši pie secinājuma, ka valsts, liedzot reģistrēties reliģiskajām organizācijām ar atsauci uz kanoniskās jurisdikcijas teritorijā atzītajiem noteikumiem, pārkāpj Satversmes 99.pantā nostiprināto valsts varas un baznīcas varas šķirtības principu un iejaucas *forum externum*.

Latvijas Republikas un reliģisko organizāciju attiecību pamati ir nostiprināti ne tikai Satversmē, bet arī Reliģisko

⁶⁷ A.Knights „Freedom of religion, minorities, and the law”, Oxford, 2007, 38.lpp.

⁶⁸ ECT spriedums lietā *Van der Dungen v. Netherlands*, Application 22838/93 (1995) 80-A DR 147, 150.

⁶⁹ Eiropas Cilvēka tiesību komisijas paziņojums Nr.7805/77, Dec.5.5.79.D.R.16, p.68(70).

organizāciju likumā un citos normatīvajos aktos. LR Satversmes 99.pants nosaka, ka Latvijas Republikā ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Līdzās minētajam Satversmes 99.pantā ir nostiprināts būtisks valsts un baznīcas varas institucionālās šķirtības princips, kas paredz, ka valstij un tās institūcijām nav tiesības kontrolēt savu pilsoņu attieksmi pret reliģiju, tā nedrīkst iejaukties reliģisko organizāciju darbībā, ja tās nepārkāpj likumu, valsts nesniedz materiālu un finansiālu atbalstu reliģisko organizāciju uzturēšanai un mācības izplatīšanai u.c.⁷⁰.

Nodrošinot valsts un baznīcas varas šķirtības principu, valstij nav liegts uzraudzīt reliģisko organizāciju darbību, lai nodrošinātu sabiedrisko drošību, aizsargātu sabiedrisko kārtību, veselību vai tikumību, vai aizsargātu citu cilvēku tiesības un brīvības⁷¹.

Realizējot Reliģisko organizāciju likuma 2.panta otrajā daļā nostiprinātos mērķus⁷², valsts aizsargā likumā paredzētās reliģisko organizāciju tiesības⁷³, un

⁷⁰ R.Balodis „Baznīcu tiesības”, RBA, Rīga, 2002, 196.-197.lpp.

⁷¹ 1995.gada 7.septembra „Reliģisko organizāciju likuma” 5.panta sestā daļa, 8.-10.pants, 18.panta otrā daļa.

⁷² Likuma mērķis ir garantēt Latvijas iedzīvotājiem tiesības uz reliģijas brīvību, kas ietver tiesības brīvi noteikt savu attieksmi pret reliģiju, individuāli vai kopā ar citiem pievērsties kādai reliģijai vai nepievērsties nevienai no tām, brīvi manīt savu reliģisko vai citu pārliecību, veikt reliģisko darbību, paust savu reliģisko pārliecību, ievērojot spēkā esošos likumdošanas aktus.

⁷³ Šīs tiesības ietver sevī ne tikai iespēju reģistrēties, lietot savās veidlapās un zīmogos reliģiskās organizācijas nosaukumu un simboliku, bet arī, darbojoties valstī, pamatojoties uz attiecīgās konfesijas kanoniskajiem noteikumiem un saviem statūtiem, izveidot garīgā personāla mācību iestādes, klosterus, misijas un diakonijas iestādes, veikt saimniecisko darbību un reliģiskās darbības publiskās vietās (t.sk. slimnīcās, pansionātos, soda

Reliģisko organizāciju likuma 5.panta otrajā daļā garantē, ka valsts un pašvaldības, to institūcijas, kā arī sabiedriskās un citas organizācijas neiejaucas reliģisko organizāciju reliģiskajā darbībā. Šis neiejaukšanās principa pazīmes ir saskatāmas arī reliģisko organizāciju reģistrācijas kārtībā un precīzāk Reliģisko organizāciju likuma 10.panta trešās daļas trešajā teikumā:

„(3) Ja draudze atzīst savu piederību pie kādas no valsts teritorijā pastāvošajām konfesijām, tas jānorāda draudzes iesniegumā, ko apstiprina attiecīgās reliģiskās savienības (baznīcas) vadība vai tās uzdevumā — diecēzes vadība. Ja draudze nevēlas iekļauties kādā no jau esošajām reliģiskajām savienībām (baznīcām), tas jānorāda statūtos (satversmē, nolikumā) ar piebildi, ka draudze darbojas autonomi. Šis noteikums neattiecas uz tām konfesijām, kuru kanoniskie noteikumi nepieļauj autonomu draudžu darbību”.

Analizējot Reliģisko organizāciju likuma 10.panta trešās daļas trešā teikuma atbilstību Satversmes 99.pantam, secinām, ka:

- 1) reliģisko draudžu reģistrācijas ierobežojums ir noteikts likumā ar mērķi aizsargāt demokrātiskas valsts iekārtu un sabiedrisko kārtību (respektēt valsts un baznīcas šķirtību un neiejaukšanos reģistrēto reliģisko organizāciju darbībā), tomēr,
- 2) vērtējot, vai aplūkojamais autonomo draudžu reģistrācijas ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, jāteic, ka demokrātiska valsts ir ne tikai valsts, kur tiek ievērota tikai konstitūcija un likumi. Demokrātiskā valstī primārais pienākums ir aizsargāt indivīda

izciešanas vietās, Nacionālo bruņoto spēku formējumos).

cilvēktiesības, t.sk., tiesības uz reliģijas brīvību⁷⁴. Atsakot reģistrēt autonomu draudzi, valsts faktiski liedz: a) reliģiskajai organizācijai leģitīmu darbību, jo bez reģistrācijas LR Uzņēmumu reģistrā reliģiskās organizācijas darbība nav pieļaujama un b) draudzes locekļiem publiski paust reliģisko pārliecību, kas ietver sevī sludināšanu, piedalīšanos reliģiskajās ceremonijās un rituālos. Vērtējot ierobežojumu, konstatējam, ka Reliģisko organizāciju likuma 10.panta trešās daļas trešais teikums nav samērīgs likumā noteiktajam leģitīmajam mērķim⁷⁵. Labums, ko iegūst sabiedrība ar šo ierobežojumu, ir mazāks nekā atsevišķu personu interesēm nodarītais zaudējums. Mērķi – neiejaukties reģistrēto reliģisko organizāciju darbībā – ir iespējams panākt ar citiem, mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Leģitīmā mērķa sasniegšanai ierobežojums būtu likumīgs, ja tas būtu noteikts, lai nodrošinātu sabiedrisko drošību⁷⁶, aizsargātu sabiedrisko kārtību, veselību⁷⁷ vai tikumību⁷⁸, vai aizsargātu citu

cilvēku tiesības un brīvības⁷⁹. Likums izsmeļoši uzskaita gadījumus, kad reliģiskās organizācijas nebūtu reģistrējamas, tādēļ, nekonstatējot augstāk minētos apstākļus, valstij ir jāreģistrē pieteiktā reliģiskā organizācija.

Pasaules valstu pieredze neliecina, ka valsts ietvaros reģistrētas divas vienas konfesijas baznīcas būtu radījušas būtiskus draudus sabiedriskajai drošībai un kārtībai⁸⁰, un atsevišķu draudžu atdalīšanās un vēlākā autonomā darbība ir bijušas par iemeslu reliģiskajiem konfliktiem.

Nobeigumā vēlētos piezīmēt, ka ECT judikatūrā ir atrodama līdzīga lieta Satversmes tiesā izskatāmajai⁸¹, kur ECT ir sniegusi savu vērtējumu līdzīgā strīdā un atzinusi ECPAK 9.panta pārkāpumu⁸². Šajā strīdā ECT ir norādījusi, ka valsts nevar radīt šķēršļus jaunu reliģisko organizāciju izveidošanai, pat ja šīs jaunās reliģiskās organizācijas ir radušās atdaloties no jau esošām reliģiskām organizācijām, kā arī ir izveidojušās tikai uz politisku ambīciju pamata.

Līdz ar to Reliģisko organizāciju likuma 10.panta trešās daļas trešais teikums neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 99.pantam.

⁷⁴ Nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā ECT ir formulējusi spriedumā *Handyside v. the United Kingdom*

⁷⁵ ECT spriedums lietā *Larissis and others v. Greek*, Ct.H.R. (ser.A) 363 (1998-V).

⁷⁶ ECT spriedums lietās *Omkaranda and the Divine Light Zentrum v. Switzerland*, App.Nr.8118/77, comm H.R.Dec&Rep.105 (1981), *X.v Austria*, Ap.Nr.1753/63, 16 Collection 20 (1965), *Childs v.the United Kingdom*, App.9813/82, Eur, Comm H.R., 1 Mar. 1983, unreported.

⁷⁷ ECT spriedums lietā *Childs v.the United Kingdom*, App.9813/82, Eur, Comm H.R., 1 Mar. 1983, unreported.

⁷⁸ ECT spriedums lietā *Johnston v.Irland* C.H.R. (ser.A) (1986).

⁷⁹ ECT spriedums lietā *Kokkinakis v. Greece*, Application 17 E.H.R.R., kā arī lietā *ISKCON and others v. the United Kingdom*, App.Nr.20490/92, 76-A, Comm.De&Rep.90, 106 (1994).

⁸⁰ Kā piemēru varētu minēt kaut vai ASV, kur ir reģistrētas un darbojas vairākas luterāņu baznīcas. Šajā pašā sakarā būtu vērts atzīmēt, ka pasaulē darbojas arī vairākas pareizticīgo baznīcas, tādēļ Satversmes tiesā izskatāmās lietas sakarā apsverams būtu arī jautājums, vai valsts varētu atteikt reģistrēt Latvijas teritorijā, piemēram, citās valstīs atzīto līdzīgo konfesiju baznīcu draudzes, piemēram, grieķu Pareizticīgās baznīcas draudzi.

⁸¹ ECT spriedums lietā *Metropolitan Church of Bessarabia and others vs. Moldova*

⁸² Turpat.

Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2009-43-01 par vecuma un izdienas pensiju samazinājumu

Ar Satversmes tiesas tiesneses 2009.gada 8.septembra lēmumu Latvijas Republikas Tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) ir atzīts par pieaicināto personu un uzaicināts sniegt viedokli lietā Nr.2009-43-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 2.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam un 3.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam”.

Ievērojot Tiesībsarga likumā noteikto Tiesībsarga kompetenci, sniedzu Jums turpmāk norādīto viedokli lietā Nr.2009-43-01.

1. Lai sniegtu personām sociālo nodrošinājumu pieejamā finansējuma ietvaros, Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) 2009.gada 16.jūnijā steidzamības kārtībā pieņēma likumu „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam”, kurš stājās spēkā 2009.gada 1.jūlijā.

Saskaņā ar minētā likuma 2.panta pirmo daļu laika periodā no 2009.gada 1.jūlija līdz 2012.gada 31.decembrim personai valsts vecuma pensiju un saskaņā ar nolikumu „[Par izdienas pensijām](#)” un nolikumu „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)” piešķirto izdienas pensiju izmaksā 90 procentu apmērā no atbilstoši normatīvajiem aktiem piešķirtās pensijas apmēra.

Savukārt likuma 3.panta pirmā daļa noteic, ka laika periodā no 2009.gada 1.jūlija līdz 2012.gada 31.decembrim valsts vecuma pensiju un saskaņā ar nolikumu „[Par izdienas pensijām](#)” un nolikumu „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)” piešķirto izdienas pensiju saņēmējam, kurš ir obligāti sociāli apdrošinātā persona (darba ņēmējs vai

pašnodarbinātais) atbilstoši likumam „[Par valsts sociālo apdrošināšanu](#)”, izmaksā 30 procentu apmērā no atbilstoši normatīvajiem aktiem piešķirtās pensijas apmēra ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā pensijas saņēmējs ir kļuvis par obligāti sociāli apdrošināto personu (darba ņēmēju vai pašnodarbināto) atbilstoši likumam „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. Attiecīgi atbilstoši minētā panta trešajai daļai uz šīm personām nav attiecināmi 2.panta pirmās daļas noteikumi.

Tādējādi ar 2009.gada 1.jūliju izmaksājamās pensijas apmērs attiecīgo pensiju saņēmējiem (turpmāk – nestrādājošie pensionāri) samazināts par 10 procentiem no atbilstoši normatīvajiem aktiem piešķirtās pensijas apmēra, savukārt, ja attiecīgā persona ir obligāti sociāli apdrošinātā persona (darba ņēmējs vai pašnodarbinātais) atbilstoši likumam „[Par valsts sociālo apdrošināšanu](#)” (turpmāk – strādājošais pensionārs) – par 70 procentiem no piešķirtās pensijas apmēra.

Konkrētās lietas ietvaros nepieciešams pārbaudīt šo samazinājumu satversmību.

Papildus jāatzīmē, ka Saeima 2009.gada 17.septembrī ir pieņēmusi grozījumus likumā „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam”, saskaņā ar kuriem ieturējumu paredzošās normas neattieksies uz tiem pensiju saņēmējiem, kuriem noteikta invaliditāte. Ieturētā pensijas daļa šai personu kategorijai tiks atmaksāta. Attiecīgie grozījumi stāsies spēkā 2009.gada 1.novembrī. Ņemot vērā minēto, šīs vēstules ietvaros netiks analizēta pensiju samazinājumu ietekme uz personām ar invaliditāti.

2. Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 109.pants garantē ikvienam tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas,

bezdarba un citos gadījumos. Tādējādi attiecīgajā pantā *expressis verbis* ir nostiprinātas personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu pieder pie sociālajām tiesībām, kas, kā atzinusi Satversmes tiesa, ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem – tā ir cieši saistīta ar katras valsts iespējām. Tādēļ arī starptautiskajos dokumentos sociālās tiesības ir formulētas kā vispārīgi valsts pienākumi, atstājot dalībvalstīm plašas izvēles iespējas šo tiesību realizācijā.⁸³ Tajā pašā laikā, neapšaubot sociālo tiesību realizācijas ciešo saistību ar katras valsts iespējām, tomēr vērā ņemama ir šāda cilvēktiesību atziņa – ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām vairs nav tikai deklaratīvs raksturs.⁸⁴ Minētais izriet arī no sociāli atbildīgas valsts principa. Ņemot vērā, ka Satversmes 109.pantā nav noteikts, ne konkrēts vecums, ar kādu personai rodas tiesības uz vecuma pensiju, ne pensijas apmērs, ne arī kādi īpaši pensiju shēmas noteikumi, likumdevējam ir pienākums izveidot šo tiesību efektīvu īstenošanas un aizsardzības mehānismu, ievērojot Satversmē nostiprinātos pamatprincipus. Konstitucionālās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā saturs ir noteikts likumā „Par sociālo drošību” un likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, savukārt konkretizēts likumā „Par valsts pensijām”. Pensiju sistēma ir veidota kā apdrošināšanas sistēma – personas pensija ir atkarīga no nodarbinātības periodā veiktajām iemaksām. Taču laika periodā, kad pensiju pieprasa arī pirms šīs sistēmas

ieviešanas nodarbinātās personas, tas ir, 1996.gada 1.janvāra, uz tām pensiju apdrošināšanas sistēma vēl nav pilnībā attiecināma, un tām pensijas piešķiršanā un aprēķināšanā atbilstoši likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumiem ņemami vērā uzkrātie darba un tam pielīdzinātie periodi. Atbilstoši likumam „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai ir izvirzīti šādi priekšnoteikumi: 1) persona ir bijusi pakļauta valsts obligātajai pensiju apdrošināšanai; 2) personas apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem; 3) persona ir sasniegusi noteiktu vecumu. Ja attiecīgie priekšnoteikumi ir iestājušies, persona ir tiesīga pieprasīt vecuma pensiju. Tā personai tiek piešķirta uz mūžu, sākot ar dienu, kad radušās tiesības uz pensiju. Attiecīgais noteikums attiecas arī uz tām personām, kurām pensija piešķirta pirms likuma spēkā stāšanās. Ja likumdevējs, izmantojot savu kompetenci sociālās politikas veidošanā un realizēšanā, kā arī sociālo tiesību apjoma noteikšanā, Satversmē ir iekļāvis sociālās tiesības un šo tiesību saturu ir konkretizējis likumos, tad tās ir kļuvušas par indivīda tiesībām. Šādu tiesību realizāciju persona var prasīt no valsts, kā arī var aizstāvēt šīs savas tiesības tiesā.⁸⁵ Arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa ir norādījusi, ka, ja reiz likumdevējs ir nostiprinājis kritērijus, atbilstoši kuriem personai ir tiesības uz pensiju, valstij rodas pienākums piešķirt pensiju un to izmaksāt. Savukārt personai ir tiesības pieprasīt, lai valsts izpilda tos pienākumus, ko tā ir uzņēmusies, un veic maksājumus to noteiktajā apjomā.⁸⁶

Likumdevējs nav mainījis pensionēšanās nosacījumus, bet gan speciālajā normatīvajā tiesību aktā noteicis pensijas izmaksu ierobežojumus uz laiku,

⁸³ Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta sprieduma lietā Nr.2000-08-0109 secinājumu daļas pirmā rindkopa.

⁸⁴ Turpat, secinājumu daļas piektā rindkopa.

⁸⁵ Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta sprieduma lietā Nr.2001-12-01 secinājumu daļas 2.punkts.

⁸⁶ Judgement of Lithuanian Constitutional Court of 24 December 2008 in Case No.09/06-30/06-01/07-30/08. Paragraph 3.4.

<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2008/r081224.htm>

tādējādi sašaurinot Satversmes 109.pantā garantētās un likumā „Par valsts pensijām” konkretizētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā.

3. Apstrīdētās normas ir jāskata arī kopsakarā ar Satversmes 105.pantā garantētajām tiesībām uz īpašumu.

Kā atzinusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, ja valsts ir izveidojusi noteiktu pensiju sistēmu, tad personas tiesības un intereses, kas izriet no šīs sistēmas, ir aplūkojamas Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1.pantā nostiprināto tiesību uz īpašumu kontekstā, neatkarīgi no tā, vai konkrētais maksājums balstīts uz sociālās apdrošināšanas iemaksām.⁸⁷

Arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa ir atzinusi pensijas izmaksas saistību ar tiesībām uz īpašumu, proti, personai, kurai pensija piešķirta, ir tiesības uz tās izmaksu naudā noteiktā apjomā.⁸⁸ Tāpat arī Satversmes tiesa ir norādījusi, ka tiesības uz pensijas izmaksu, neatkarīgi no pensijas piešķiršanas datuma vai finansēšanas avota, ietilpst Satversmes 105.panta pirmajā teikumā ietvertā jēdziena „īpašums” saturā.⁸⁹

Likumdevējs ir noteicis jau piešķirtās pensijas izmaksas ierobežojumus, līdz ar to atzīstams, ka apstrīdētās normas ierobežo Satversmes 105.panta pirmajā teikumā garantētās tiesības uz īpašumu.

Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka apstrīdētais regulējums primāri skar sociālo tiesību jomu. Līdz ar to, kā atzinusi

Satversmes tiesa, šajā gadījumā personas tiesības un tiesiskās intereses nevar tikt aizsargātas tādā pašā mērā, kā tas būtu gadījumā, ja ierobežotas būtu īpašumtiesības to „klasiskajā” izpratnē. Tomēr indivīdam var rasties nepieciešamība aizstāvēt tam piešķirto sociālo labumu. Šādās situācijās, ņemot vērā konkrētās lietas apstākļus, indivīdam būtu piešķiramas tiesības atsaukties uz Satversmes 105.pantu, kas indivīda tiesībām spēj nodrošināt augstāku aizsardzības pakāpi.⁹⁰

4. Ikvienu pamattiesību ierobežojuma pamatā ir jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs, proti, ierobežojums tiek noteikts svarīgu interešu – leģitīma mērķa – labad.⁹¹

Likumprojekta „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” anotācijā norādīts, ka tā mērķis ir valsts budžeta interešu nodrošināšana ekonomiskās lejupslīdes apstākļos, kad nepieciešams samazināt budžeta izdevumus un sabalansēt valsts pensiju speciālā budžeta ieņēmumus un izdevumus, kā arī citu personu tiesību uz sociālo nodrošinājumu realizācija.⁹² Arī Saeimas atbildes rakstā ir norādīts uz apstrīdētā regulējuma leģitīmo mērķi – aizsargāt ne tikai speciālā budžeta intereses, bet arī Satversmes 116.pantā minēto vērtību – citu cilvēku tiesības, ņemot vērā valsts pienākumu nodrošināt gan valsts pensijas, gan citus sociālos pakalpojumus arī nākotnē.

Leģitīmā mērķa noteikšanas kontekstā ir būtisks valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta

⁸⁷ Judgement of the European Court of Human Rights of 18 February 2009 in Case of Andrejeva v. Latvia (Application no.55707/00). Paragraph 76.–77.

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=31225079&skin=hudoc-en&action=request>

⁸⁸ Judgement of Lithuanian Constitutional Court of 24 December 2008 in Case No.09/06-30/06-01/07-30/08. Paragraph 3.4.

<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2008/r081224.htm>

⁸⁹ Satversmes tiesas 2007.gada 8.jūnija sprieduma lietā Nr.2007-01-01 secinājumu daļas 20.punkts.

⁹⁰ Turpat, secinājumu daļas 21.punkts.

⁹¹ Satversmes tiesas 2007.gada 8.jūnija sprieduma lietā Nr.2007-01-01 secinājumu daļas 23.punkts.

⁹² Likumprojekta „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012.gadam” anotācijas I sadaļas 3.punkts. <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/0BEB9E49A7761574C22575D6003F8248?OpenDocument#p>

pamatprincips – pašfinansēšanās. Proti, sociālās apdrošināšanas jomā tiesiskais regulējums noteic ciešu saikni starp veiktajām iemaksām un izmaksām. Valsts pensiju speciālā budžeta līdzekļus galvenokārt veido obligātās un brīvprātīgās iemaksas pensiju apdrošināšanai, kuras tiešā veidā ir atkarīgas no maksātāju skaita un sociālās apdrošināšanas iemaksu algas lieluma. Sociālās apdrošināšanas pensijas to saņēmējiem tiek maksātas no sociālās apdrošināšanas iemaksām, kuras veic šobrīd strādājošie. Līdz ar to jāpiekrīt Saeimas atbildes rakstā norādītajam, ka, ekonomiskās krīzes rezultātā samazinoties strādājošo darba ienākumiem un pieaugot bezdarbam, speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu sabalansēšana ir uzskatāma par leģitīmu mērķi. Arī Satversmes tiesas praksē ir atzīts, ka pensiju speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu sabalansēšana ir leģitīms mērķis, īpaši atzīmējot nepieciešamību izvairīties no deficīta izveidošanās valsts pensiju speciālajā budžetā, kā arī nodrošināt, lai pensiju izmaksas būtu iespējamas arī nākotnē.⁹³

5. Ja likumdevēja lēmumi aizskar indivīda tiesības un likumiskās intereses, tad jāizvērtē, vai tie atbilst tiesiskas valsts principiem.

No Satversmes 1.pantā ietvertā demokrātiskās republikas jēdziena izriet virkne tiesiskas valsts principu, arī samērīguma un tiesiskās paļāvības princips.⁹⁴

5.1. Samērīguma princips noteic, ka tad, ja publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp personas un valsts vai sabiedrības interesēm. Lai izvērtētu, vai

apstrīdētās normas atbilst samērīguma principam, jānoskaidro:

1) vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai;

2) vai šāda rīcība ir nepieciešama, tas ir, vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;

3) vai likumdevēja darbība ir samērīga jeb atbilstoša, tas ir, vai labums, ko iegūst sabiedrība ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Ja izvērtējot tiesību normu, tiek atzīts, ka tā neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, tad tā neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesiska.⁹⁵

5.1.1. Ņemot vērā speciālā budžeta pamatprincipu – pašfinansēšanās, viens no līdzekļiem pensiju speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu sabalansēšanai ir iespējama pensiju samazināšana uz laiku. Jāpiekrīt Saeimas atbildes rakstā norādītajam, ka, vērtējot apstrīdēto regulējumu, nevar tikt ignorēti arī ekonomiskie faktori.

Kā atzinusi Lietuvas Konstitucionālā tiesa, valstī var rasties ārkārtas situācijas (ekonomiskā krīze, dabas katastrofa u.c.), kad objektīvi trūkst līdzekļu pensiju izmaksai. Šādās ārkārtas situācijās pensiju tiesiskais regulējums var tikt grozīts, arī samazinot pensiju lielumu tādā apmērā, kādā tas ir nepieciešams sabiedrības un valsts vitāli svarīgu interešu nodrošināšanai un citu konstitucionālo vērtību aizsardzībai. Tajā pašā laikā tiesa uzsvērusi, ka samazinātās pensijas var tikt izmaksātas tikai uz noteiktu laiku. Turklāt pat šādās ārkārtas situācijās pensijas nevar tikt samazinātas, pārkāpjot līdzsvaru starp personas un sabiedrības interesēm, proti, pensiju samazinājumam ir jāatbilst proporcionalitātes principam.⁹⁶

⁹³ Satversmes tiesas 2005.gada 11.novembra sprieduma lietā Nr.2005-08-01secinājumu daļas 8.punkts.

⁹⁴ Sk. Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta sprieduma lietā Nr.2001-12-01 secinājumu daļas 3.punktu.

⁹⁵ Turpat, secinājumu daļas 3.1.punkts.

⁹⁶ Judgement of Lithuanian Constitutional Court of 24 December 2008 in Case No.09/06-30/06-01/07-

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas izveidota, lai uzraudzītu ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām īstenošanu tā dalībvalstīs (1990.gada 4.maijā Augstākā padome, pieņemot deklarāciju „Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos”, ir pievienojusies šim paktam) vispārējā komentārā Nr.19 „Tiesības uz sociālo nodrošinājumu” ir nostiprinājusi prezumpciju, ka regresīvi soļi tiesību uz sociālo nodrošinājumu realizēšanā atbilstoši paktam nav pieļaujama. Taču, ja šādi soļi tomēr tiek sperti, tad valstij ir pienākums pierādīt, ka tā iepriekš ir nopietni apsvērusi citas alternatīvas un izmantojusi visus pieejamos resursus šo tiesību realizēšanai. Izvērtējot regresīvo soļu pieļaujamību, ir jāņem vērā: (a) vai bija pamatots attaisnojums šādai rīcībai; (b) ir nopietni apsvērtas citas alternatīvas; (c) ir bijusi patiesa iesaistīto grupu līdzdalība piedāvāto līdzekļu un alternatīvu izvērtēšanā; (d) vai plānotie pasākumi nav diskriminējoši; (e) vai piedāvātajiem pasākumiem būs ilgstoša ietekme uz paktā garantēto tiesību realizēšanu un vai personai vai personu grupai nav atņemta piekļuve minimālajam tiesību apjomam; (e) vai ir bijusi plānoto pasākumu neatkarīga pārbaude nacionālajā līmenī.⁹⁷

5.1.2. Vecāka gadagājuma cilvēki kā grupa ir nevienmērīga un daudzveidīga kā pārējā iedzīvotāju daļa, un to situācija ir tiešā veidā atkarīga no valsts ekonomiskās un sociālās situācijas, demogrāfijas, apkārtējās vides, kultūras un nodarbinātības faktoriem, savukārt individuālajā līmenī – no ģimenes

situācijas, izglītības līmeņa, pilsētas vai lauku apkārtējās vides, strādājošo un nestrādājošo īpatsvara. Līdzās vecāka gadagājuma cilvēkiem, kuru finansiālā situācija ir pieņemama, ir daudzi, kuriem nav adekvāti iztikas līdzekļi un kuri figurē starp sabiedrības mazaizsargātākajām grupām. Ekonomiskās recesijas un pārstrukturizācijas laikā šī sabiedrības daļa ir pakļauta riskam. ANO Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību komiteja ir uzsvērusi, ka pat laikā, kad tiek veikti bargi resursu ierobežošanas pasākumi, valstij ir pienākums aizsargāt šo sabiedrības daļu. Tas ir uzskatāms par vienu no valsts pamatpienākumiem.⁹⁸

Likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, ir attiecinājis tās uz visiem pensionāriem vienādi, neatkarīgi no to ienākumu apjoma, proti, nestrādājošiem pensionāriem izmaksājamā pensija samazināta par 10 procentiem, savukārt strādājošiem pensionāriem – par 70 procentiem. Tādējādi likumdevējs nav paredzējis pat minimālo tiesību apjomu, kas personai būtu jāgarantē jebkurā gadījumā, lai tā spētu apmierināt savas pamatvajadzības. Minētais uzskatāms par valsts pamatpienākumu neievērošanu, kam nav attaisnojuma.

Šāds pienākums valstij izriet arī no sociāli atbildīgas valsts principa, kura mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu.⁹⁹ Sociālais taisnīgums ietver rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu,

30/08. Paragraph 4.
<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2008/r081224.htm>

⁹⁷ Committee on Economic, Social & Cultural Rights General Comment No.19 (2007) „The right to social security”. Paragraph 42.
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/40/3/97/PDF/G0840397.pdf?OpenElement>

⁹⁸ Committee on Economic, Social and Cultural Rights General Comment No.6 “The economic, social and cultural rights of older persons”. Paragraph 16.–17.

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/482a0aced8049067c12563ed005acf9e?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/482a0aced8049067c12563ed005acf9e?Opendocument)

⁹⁹ Satversmes tiesas 2006.gada 2.novembra sprieduma lietā Nr.2006-07-01 secinājumu daļas 18.punkts.

vājāko aizsardzību un iespēju vienlīdzību.¹⁰⁰

Attiecībā uz strādājošo pensionāru pensiju samazinājumiem Satversmes tiesa jau 2002.gada 19.marta spriedumā lietā Nr.2001-12-01¹⁰¹ norādījusi uz sekām, kādas rodas personai, veicot šādus samazinājumus.

Pirmkārt, pensijas apmērs tiek ierobežots neatkarīgi no citu ienākumu esamības un apmēra. Tādējādi piešķirtās pensijas apmērs tiek samazināts pat tad, ja pensionārs no savas nodarbošanās ienākumus faktiski negūst (piemēram, atrodas atvaļinājumā bez darba algas saglabāšanas vai ir atteicies no darba samaksas) vai viņa nopelnītā darba samaksa ir mazāka par neizmaksāto pensijas daļu.

Otrkārt, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka šāds regulējums ierobežo nodarbināto pensionāru iespējas iesaistīties sabiedriskajā, sociālajā un kultūras dzīvē.

Papildus jāatzīmē, ka atbilstoši apstrīdētajam regulējumam strādājošie pensionāri tiek netieši diskriminēti salīdzinājumā ar strādājošiem, kuri nav sasnieguši pensijas vecumu, jo tiek ierobežotas to iespējas brīvi izvēlēties nodarbošanos. Apstrīdētā norma piespiež strādājošos pensionārus izvēlēties – vai nu saņemt pilnu pensiju, vai arī turpināt strādāt. Kā atzinusi Lietuvas Konstitucionālā tiesa, regulējums, atbilstoši kuram persona nevar brīvi izvēlēties nodarbošanos tā fakta dēļ, ka, īstenojot šīs tiesības, tiek ierobežotas tiesības uz pensiju izmaksu, ierobežo tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos.¹⁰²

¹⁰⁰ Kovaļevska A. Sociāli atbildīgas valsts princips. *Jurista vārds*. 2008. 26.augusts, nr.32 (537).

¹⁰¹ Sk. Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta sprieduma lietā Nr.2001-12-01 secinājumu daļas 3.1.3.punktu.

¹⁰² Judgement of Lithuanian Constitutional Court of 25 November 2002 in Case No.41/2000. Paragraph 2.2.

<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2002/r021125.htm>

5.1.3. Kā jau norādīts iepriekš, samazinot tiesību uz sociālo nodrošinājumu apjomu, ļoti būtiska nozīme ir citu alternatīvu izvērtēšanai, kas mazāk aizskartu indivīda tiesības un likumīgās intereses.

Attiecībā uz alternatīvu izvērtēšanu Ministru kabinets savā atbildes rakstā ir norādījis, ka 2009.gada 11.jūnijā valdību veidojošās politiskās partijas, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, Latvijas Darba devēju konfederācija, Latvijas Pašvaldību savienība, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera un Latvijas Pensionāru federācija diskutēja, lai vienotos par 2009.gada budžeta deficīta samazinājumu. Diskusijas gaitā tika vērtēti arī citi alternatīvie risinājumi pensiju samazināšanai, tomēr diskusiju rezultātā vienošanās tika panākta tikai par attiecīgo risinājumu. Balstoties uz minēto vienošanos un ievērojot to, ka minēto vienošanos atbalstīja ne vien valdību veidojošās politiskās partijas, bet arī visai plaša sabiedrības daļa, kuras pārstāvji (Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, Latvijas Darba devēju konfederācija, Latvijas Pašvaldību savienība, Latvijas Pensionāru federācija) parakstīja vienošanos, tika sagatavots attiecīgs likumprojekts. Tā kā likumprojekts atspoguļoja precīzi to, par ko bija panākta vienošanās, diskutēt par citiem risinājumiem likumprojekta sagatavošanā pēc jau notikušajām diskusijām, kas rezumējās visu pušu interešu sabalansēšanā, nebūtu racionāli, īpaši ņemot vērā, ka budžeta deficīta samazinājums bija jāveic nekavējoties, pretējā gadījumā tiktu apdraudēta aizdevuma saņemšana no Eiropas Kopienas un Starptautiskā Valūtas fonda.¹⁰³

¹⁰³ Ministru kabineta viedokļa Satversmes tiesai lietā Nr.2009-43-01 4.punkts.

http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/MK_atbilde_2009_43.htm

Savukārt Labklājības ministrija ir norādījusi, ka alternatīvas pensiju samazināšanai ierobežotā laika dēļ nebija iespējams rast. Turklāt likumprojekts tika izstrādāts un iesniegts izskatīšanai Ministru kabineta sēdē vienas darba dienas laikā, tāpēc tā izstrādāšanas laikā nebija iespējams pilnvērtīgi un vispusīgi izvērtēt likumprojektā paredzēto valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu ierobežojumu atbilstību no Satversmes 1.panta izrietošajam tiesiskās paļāvības principam, Satversmes 91.pantā noteiktajām personu tiesībām uz vienlīdzību un nediskrimināciju un 109.pantā noteiktajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu. Līdz ar to Labklājības ministrija likumprojekta anotācijā norādīja, ka pastāv risks, ka likumprojekta normas var būt pretrunā ar šiem tiesību principiem.¹⁰⁴

No iepriekš minētā izriet, ka informācija par alternatīvu izvērtēšanu ir pretrunīga. Turklāt Ministru kabinets nav precizējis, par kādām alternatīvām tika diskutēts.

Izskatot likumprojektu Saeimā, attiecībā uz apstrīdēto regulējumu tika piedāvātas vairākas alternatīvas, kas gan nedotu nepieciešamo finansiālo ieguvumu, taču būtu indivīda tiesību un interešu mazāk ierobežojošas, piemēram, samazināt ieturējumu procentuālo apmēru, veikt progresīvus samazinājumus atkarībā no pensijas apmēra, paredzēt minimālās pensijas apmēru, no kuras samazinājumus nevarētu veikt, koriģēt piemaksu pie vecuma pensijas sistēmu, atmaksāt ieturēto pensiju daļu pēc ekonomiskās situācijas stabilizācijas. Tāpat tika piedāvāts paaugstināt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi, novirzīt pensiju 2.līmenim

atvēlētos līdzekļus, kā arī meklēt budžeta līdzekļu samazinājumu citās nozarēs.¹⁰⁵

Ņemot vērā iepriekš minēto un likumprojekta izstrādes īso laika periodu (2009.gada 11. līdz 16.jūnijs), nav gūstams apstiprinājums tam, ka likumprojekta izstrādātāji un Saeima būtu pietiekami izvērtējusi, vai izvirzīto mērķi nav iespējams sasniegt ar citiem, alternatīviem līdzekļiem, kas mazāk ierobežotu Satversmē garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu, kā arī tiesības uz īpašumu.

Attiecībā uz strādājošo pensionāru pensijas samazinājumiem uzskatu, ka, ņemot vērā Satversmes tiesas nostiprinātās atziņas 2002.gada 19.marta spriedumā lietā Nr.2001-12-01 par šāda ierobežojuma pieļaujamību un samērīgumu, Ministru kabinetam un likumdevējam bija īpaši jāizvērtē citu alternatīvu iespējamība, kas mazāk ierobežotu indivīda tiesības un likumīgās intereses. Acīmredzama šo atziņu ignorēšana ir atzīstama par nepieņemamu demokrātiskā valstī.

5.1.4. Ņemot vērā iepriekš minēto, uzskatu, ka apstrīdētās normas neatbilst samērīguma principam un līdz ar to ir pretrunā ar Satversmes 1.pantu.

5.2. Pieteikumu iesniedzēji ir atsaukušies uz tiesiskās paļāvības principu, līdz ar to nepieciešams izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību šim principam.

Tiesiskās paļāvības princips noteic, ka valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem, jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrēto tiesību normu. Savukārt indivīds atbilstoši šim principam var paļauties uz likumīgi izdotas tiesību normas pastāvību un nemainīgumu. Viņš droši var plānot savu nākotni saistībā ar tiesībām, ko norma viņam piešķirusi. Tiesiskās paļāvības principa darbībā nozīme ir arī tam, vai personas paļaušanās

¹⁰⁴ LM: Alternatīvu pensiju samazināšanai ierobežotā laika dēļ nebija iespējams rast. <http://zinat.nra.lv/latvija/2948-lm-alternativu-pensiju-samazinanasai-ierobezota-laika-del-nebija-iespejams-rast.htm>

¹⁰⁵ Saeimas 2009.gada 15. un 16.jūnija sēžu stenogrammas. www.saeima.lv

uz tiesību normu ir likumīga, pamatota un saprātīga, kā arī vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties.¹⁰⁶

Satversmes tiesa jau vairākkārt ir atzinusi, ka valsts pensijas ir sociālās politikas jautājums, kam ir ilglaicīgs raksturs un kam nepieciešama stabilitāte. Līdz ar to personas palāvība šajā jomā ir aizsargājama.¹⁰⁷

Ņemot vērā likumā „Par valsts pensijām” noteikto pamatprincipu, ka vecuma pensiju piešķir uz mūžu, personas palāšanās uzskatāma par likumīgu, saprātīgu un pamatotu. Attiecībā uz strādājošiem pensionāriem šo tiesisko palāvību īpaši stiprina Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta spriedums lietā Nr.2001-12-01, kurā tika atzīta šāda veida regulējuma neatbilstība Satversmes 1.pantam. Tādējādi personas varēja palauties, ka atkārtoti šādā veidā netiks ierobežotas to tiesības.

Likumu „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” Saeima pieņēma 2009.gada 16.jūnijā, savukārt tā spēkā stāšanās datums tika noteikts 2009.gada 1.jūlijs. Nosakot tik īsu laika periodu pensiju samazinājumiem gan attiecībā uz nestrādājošiem pensionāriem, gan strādājošiem pensionāriem, uzskatu, ka likumdevējs nav paredzējis saudzējošu pāreju. Tādējādi personām tika liegta iespēja pienācīgā kārtā sagatavoties un plānot savu turpmāko dzīvi saistībā ar samazināto pensijas apmēru, it īpaši ņemot vērā, ka pensija ir būtisks, vairākkumam – vienīgais iztikas avots. Savukārt strādājošiem pensionāriem nepamatoti īsā laikā bija jāizvēlas, vai turpināt strādāt un saņemt pensiju ierobežotā apmērā, vai arī saņemt pensiju pilnā apmērā un pārtraukt strādāt. Turklāt, kā secināms no Tiesībsarga biroja saņemtajām sūdzībām,

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai bija problēmas ar pensiju izmaksas administrēšanu, proti, kaut gan personas faktiski bija pārtraukušas nodarbinātības attiecības, informācijas aprites un ierobežotā laika dēļ pensijas šīm personām tomēr tika izmaksātas ierobežotā apmērā vai arī otrādi – izveidojās pensiju pārmaxa (attiecībā uz visiem pensionāriem). Uz to, ka likumprojekta piemērošana ar 2009.gada 1.jūliju nav iespējama, tika norādīts arī likumprojekta anotācijā.¹⁰⁸

Šāda likumdošanas prakse demokrātiskā valstī atzīstama par nepieņemamu, līdz ar to atzīstams, ka apstrīdētais tiesiskais regulējums neatbilst tiesiskās palāvības principam un ir pretrunā ar Satversmes 1.pantu. Līdz ar to likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 2.panta pirmā daļa un 3.panta pirmā daļa neatbilst Satversmes 1.pantam.

¹⁰⁶ Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta sprieduma lietā Nr.2001-12-01 secinājumu daļas 3.2.punkts.

¹⁰⁷ Turpat.

¹⁰⁸ Likumprojekta „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012.gadam” anotācijas I sadaļas 4.punkts.
<http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/0BEB9E49A7761574C22575D6003F8248?OpenDocument#p>

STATISTIKA

1.Pielikums

Tiesībsarga saņemto un izskatīto iesniegumu statistika 2009.gadā

Tēma	Rakstveida iesniegumi	Ierosinātas pārbaudes lietas	Ierosinātas pārbaudes lietas pēc Tiesībsarga iniciatīvas	Ateikumi ierosināt pārbaudes lietu	Noslēgtās pārbaudes lietas (izbeigtas)	Pabeigtās pārbaudes lietas	Pārbaudes lietas izskatīšana	Mutvārdu konsultācija	Iesniegumi un konsultācijas kopā
Kopā	1986	588	21	772	93	402	242	1617	3603
Tiesības uz dzīvību	3	2	1			2	2	3	6
Tiesību un dzīvību apdraudējums	3	2	1			1	2		3
Nelikumīga dzīvības atņemšana								2	2
Neefektīva izmeklēšana						1		1	1
Spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas apiešanās un sodīšanas aizliegums	191	82	2	47	8	60	47	31	222
Necilvēcīga izturēšanās	85	39	1	27	1	19	26	9	94
Neefektīva izmeklēšana	6	3		1			3	1	7
Sūdzības par apstākļiem brīvības ierobežošanas iestādē	95	37		17	7	36	18	6	101
Vardarbība ģimenē	5	3	1	2		5		15	20
Tiesības uz brīvību un drošību	205	41	3	93	3	23	22	38	243
Piespiedu atvešana						1			
Personas aizturēšana	20	15	1	6		5	12	2	22
Administratīvais arests	1								1
Apcietinājuma piemērošana līdz pirmās instances tiesas nolēmumam	16	4		5	1	1	1	1	17
Apcietinājuma piemērošana pēc pirmās instances tiesas nolēmuma	5	1		1		1			5
Piespiedu ievietošana psihoneiroloģiskajā iestādē	5	6	1	1	1	5	3	24	29
Ievietošana nelegālo imigrantu nometnē	2	3			1		1		2
Ievietošana sociālās korekcijas iestādē									
Brīvības atņemšanas soda izpilde	149	10		78		6	5	2	151
Nelikumīga brīvības atņemšana	6	1		1		1		1	7
Citi	1	1	1	1		3		8	9
Tiesības uz taisnīgu tiesu	257	75	1	116	2	76	21	223	480
Pirmstiesas izmeklēšana	89	25		43		24	6	43	132
Neatkarīga, objektīva ar likumu noteikta tiesa	6	1		4		2		34	40
Pieceja tiesai	37	16		9	1	18	6	23	60

Gada ziņojums 2009

Tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā laikā	13	6		4		4	3	12	25
Pušu līdztiesības princips								4	4
Taisnīga lietas izskatīšana	63	9		40		10		67	130
Atklāta lietas izskatīšana	1							1	2
Nevainīguma prezumpcija	5			1		1		1	6
Informācijas pieejamība par apsūdzību	2	1				1		8	10
Pietiekams laiks un līdzekļi aizstāvības sagatavošanai	2	1		1		1			2
Tiesības aizstāvēt sevi pašam vai ar aizstāvja palīdzību	16	7	1	4	1	4	3	3	19
Liecīnieku nopratināšana	2			2					2
Tiesības uz bezmaksas tulku								1	1
Nolēmuma izpilde	21	9		8		11	3	26	47
Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību	102	36		17		43	29	49	151
Ģimenes dzīves neaizskaramība	24	3		3		17	2	2	26
Korespondences noslēpums	7	3		2		2	3	1	8
Mājokļa neaizskaramība	2					3		2	4
Privātās dzīves neaizskaramība	60	29		9		20	23	33	93
Personas goda un cieņas aizsardzība	9	1		3		1	1	11	20
Tiesības brīvi pārvietoties valsts teritorijā				1				1	1
Tiesības brīvi izbraukt no valsts un tajā atgriezties								7	7
Personas tiesiskais statuss	21	13		6	4	6	4	60	81
Pilsonības piešķiršana un atņemšana	2			1		1		10	12
Nepilsoņu legalizācija vai statusa atņemšana	1							1	2
Ārvalstnieku tiesības	8	7		3	1	2	4	25	33
Bezvalstnieku tiesības	2			2				6	8
Bēgļu vai patvēruma meklētāju statuss	7	5			3	2		10	17
Personas bez tiesiskā statusa legalizācija	1	1				1		8	9
Tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību	3	2				1		2	5
Vārda un izteiksmes brīvība	5	2		1		3		1	6
Tiesības brīvi paust uzskatus	2	1				1			2
Tiesības brīvi saņemt un izplatīt informāciju	3	1		1		2		1	4
Biedrošanās brīvība	1								1
Pulcēšanās brīvība	2	1				1			2

Gada ziņojums 2009

Tiesības vēlēt un tikt ievēlētām.	6	1	1			3		2	8
Tiesības vēlēt	6	1	1			3		2	8
Tiesības tikt ievēlētām									
Tiesības pildīt valsts dienestu	8	5		1		1	4	2	10
Tiesības uz darbu.	32	8		26		4	6	30	62
Tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos								1	1
Tiesības uz atbilstošu darba samaksu	10	2		6		1	2	2	12
Tiesības uz atpūtu un brīvo laiku	2			2				1	3
Tiesības uz drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem									
Arodbiedrību brīvība									
Tiesības streikot	1	1					1		1
Citi.	19	5		18		3	3	26	45
Tiesības uz īpašumu	58	26		32	2	13	13	65	123
Īpašuma atsavināšana	5	4		2	1	1	2	6	11
Tiesību uz īpašumu ierobežošana	36	19		16	1	10	10	34	70
Tiesību uz īpašumu aizsardzība, kad tiesības ierobežo cita persona	5			4				14	19
Citi	12	3		10		2	1	11	23
Tiesības uz sociālo nodrošinājumu	129	56	4	45	32	27	3	173	302
Valsts sociālā apdrošināšana	66	26		29	16	12		94	160
Valsts sociālie pabalsti	11	9		2	3	5		15	26
Valsts sociālā palīdzība	11	3	1	2	2	1	1	6	17
Pašvaldības sociālā palīdzība	27	12	1	10	7	4		40	67
Citi	14	6	2	2	4	5	2	18	32
Tiesības uz mājokli	91	24		51	6	24	3	191	282
Palīdzība mājokļa jautājuma risināšanā	40	17		11	1	24	1	102	142
Izlikšana no mājokļa	17	5		9	3		2	40	57
Izīrētāja un īrnieka tiesiskās attiecības	14			15				31	45
Dzīvokļa īpašnieka un apsaimniekotāja tiesiskās attiecības	20	2		16	2			18	38
Tiesības uz veselības aizsardzību	94	29	2	45	3	11	19	20	114
Ārstniecības kvalitāte	19	4	2	9		2	5	12	31
Medicīnisko pakalpojumu apjoms	47	17		23	2	6	9	3	50
Medicīniskās informācijas pieejamība un konfidencialitāte	1				1	1		2	3
Citi	27	8		13		2	5	3	30
Tiesības uz izglītību	25	12	1	7	1	12	1	28	53
Pirmskolas izglītība	11	2	1	2	1	3		12	23
Pamatizglītība	6	2		5		2		10	16
Vidēja izglītība	3	3				3		2	5

Gada ziņojums 2009

Augstākā izglītība	3	3				3			3
Speciālā izglītība								1	1
Profesionālā izglītība	2	2				1	1	1	3
Citi								2	2
Zinātniskās, mākslinieciskās un citas jaunrades brīvība								4	4
Tiesības uz labvēlīgu vidi	13	4		4		2	3	4	17
Bērna tiesības	28	14		17	2	14	1	94	122
Bērna tiesības uz identitāti	4	3		2	1	1	1	6	10
Bērna tiesības uzaugt ģimenē	11	5		12		6		48	59
Uztur līdzekļu piedziņa bērniem	5			2				22	27
Bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesības	6	6			1	7		11	17
Bērna tiesības tikt uzklautam								4	4
Bērna tiesības uz atpūtu un brīvo laiku	2			1				3	5
Personas ar invaliditāti tiesības	4	4		1	1	2	1	9	13
Invalidātes piešķiršana	2	1		1			1	3	5
Personas ar invaliditāti integrācija, vides pieejamība	2	3			1	2		1	3
Invalidu tiesības uz medicīnisko rehabilitāciju									
Citi								5	5
Ieslodzīto tiesības.	38	5		24	2	2	1		38
Disciplinārsoda piemērošana	21	3		12	1	2	1		21
Administratīvās komisijas lēmums	17	2		12	1				17
Diskriminācija	101	67	2	23	23	34	16	80	181
Diskriminācija uz rasu vai tautības pamata	14	9	1	5	7	2	2	12	26
Dzimumu diskriminācija	19	16		2	6	10	1	18	37
Diskriminācija uz vecuma pamata	4	2		1	2			2	6
Diskriminācija uz valodas pamata	14	2		11		2		8	22
Diskriminācija uz reliģiskās pārliecības pamata								1	1
Diskriminācija uz sociālās izcelšanas vai mantiskā stāvokļa pamata	1	1			1			1	2
Diskriminācija uz seksuālās orientācijas pamata	2	1			1			6	8
Diskriminācija uz veselības stāvokļa pamata	8	6			3	4		11	19
Diskriminācija uz politiskās vai citas pārliecības pamata									
Diskriminācija uz cita pamata	3	3				1	2	7	10
Tiesiskās vienlīdzības princips	36	27	1	4	3	15	11	14	50

Gada ziņojums 2009

Labas pārvaldības princips	162	69	3	113	4	36	44	154	316
Pieklājība								1	1
Pienākums vienkāršot procedūras	2	1		1		1		7	9
Pieejamība	4	1		2		2		7	11
Tiesiskā palāvība	13	6		7		3	3	18	31
Objektivitāte	8	7	1	7	1	3	4	14	22
Lietas izskatīšana saprātīgā termiņā	18	8		12		4	4	10	28
Tiesības tikt uzklautam				2			1		
Tiesības iepazīties ar lietas materiāliem	5	1		5		1	1	2	7
Lēmuma pamatojums	5	5		2		3	4	8	13
Citi procesuāli pārkāpumi	28	16	1	18	1	8	7	22	50
Materiālo tiesību normu pārkāpums	13	9	1	15		6	8	37	50
Citi labas pārvaldības principa pārkāpumi	66	15		42	2	5	12	28	94
Lūgums sniegt informāciju	173	2		20		1	1	213	386
Iesniegumi ar neskaidru saturu	9			7				5	14
Citi jautājumi	225	8	1	75		1	1	128	353

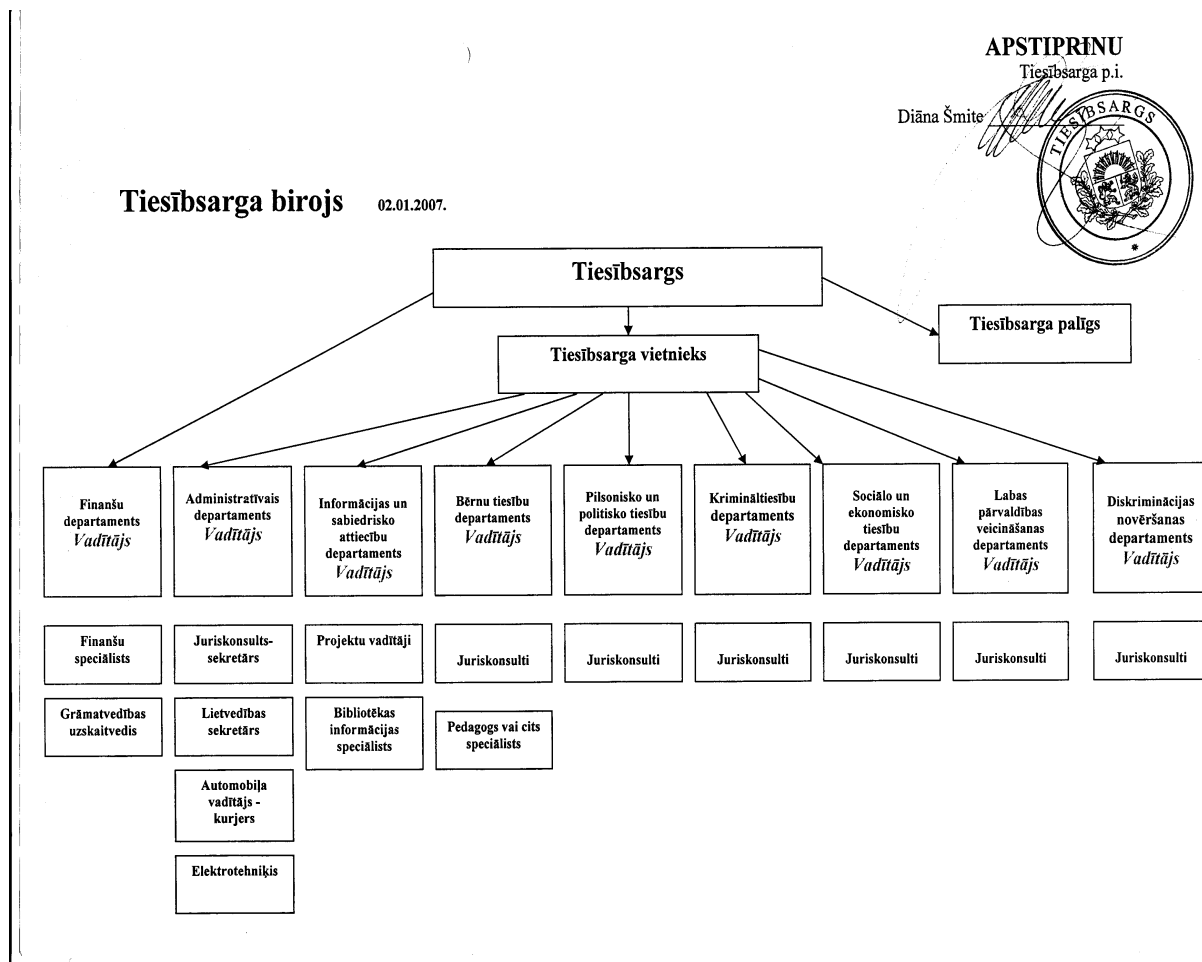
Tiesībsarga saņemto un izskatīto iesniegumu statistika 2008.-2009.gadā

Tēma	Gads	Rakstveida iesniegumi	Ierosinātas pārbaudes lietas*	Ierosinātas pārbaudes lietas pēc Tiesībsarga iniciatīvas	Pabeigtas pārbaudes lietas	Atteikumi ierosināt pārbaudes lietu	Noslēgtās pārbaudes lietas (izbeigtas)	Pārbaudes lietas izskatīšana**	Mutvārdu konsultācija	Iesniegumi un konsultācijas kopā
Kopā	2009	1986	588	21	402	772	93	242	1617	3603
	2008	2502	724	17	412	1009	138	247	2434	4936
Tiesības uz dzīvību	2009	3	2	1	2	0	0	2	3	6
	2008	10	2	1	3	3	1	1	14	24
Spīdzināšanas, necilvēcīgas un pazemojošas apiešanās un sodīšanas aizliegums	2009	191	82	2	60	47	8	47	31	222
	2008	211	89	1	40	57	10	52	52	263
Tiesības uz brīvību un drošību	2009	205	41	3	23	93	3	22	38	243
	2008	252	57	1	32	109	8	23	57	309
Tiesības uz taisnīgu tiesu	2009	257	75	1	76	116	2	21	223	480
	2008	383	92	1	77	201	2	22	237	620
Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību	2009	102	36	0	43	17	0	29	49	151
	2008	117	39	1	42	35	9	13	83	200
Tiesības brīvi pārvietoties valsts teritorijā	2009	0	0	0	0	1	0	0	1	1
	2008	0	0	0	0	0	0	0	14	14
Tiesības brīvi izbraukt no valsts un tajā atgriezties	2009	0	0	0	0	0	0	0	7	7
	2008	0	0	0	1	1	0	0	9	9
Personas tiesiskais statuss	2009	21	13	0	6	6	4	4	60	81
	2008	20	11	0	6	9	0	3	72	92
Tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību	2009	3	2	0	1	0	0	0	2	5
	2008	5	1	0	2	3	0	0	6	11
Vārda un izteiksmes brīvība	2009	5	2	0	3	1	0	0	1	6
	2008	21	3	0	3	5	3	0	17	38
Biedrošanās brīvība	2009	1	0	0	0	0	0	0	0	1
	2008	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Pulcēšanās brīvība	2009	2	1	0	1	0	0	0	0	2
	2008	2	2	0	1	1	0	1	10	12
Tiesības vēlēti un tikt ievēlēti.	2009	6	1	1	3	0	0	0	2	8
	2008	1	0	0	0	1	0	0	3	4
Tiesības pildīt valsts dienestu	2009	8	5	0	1	1	0	4	2	10
	2008	4	2	0	4	1	0	0	1	5
Tiesības uz darbu.	2009	32	8	0	4	26	0	6	30	62
	2008	52	12	0	4	21	1	3	63	115
Tiesības uz īpašumu	2009	58	26	0	13	32	2	13	65	123

Gada ziņojums 2009

	2008	100	41	0	13	51	14	14	123	223
Tiesības uz sociālo nodrošinājumu	2009	129	56	4	27	45	32	3	173	302
	2008	138	57	1	37	44	21	12	258	396
Tiesības uz mājokli	2009	91	24	0	24	51	6	3	191	282
	2008	157	45	1	36	82	13	9	452	609
Tiesības uz veselības aizsardzību	2009	94	29	2	11	45	3	19	20	114
	2008	108	36	1	17	49	5	13	30	138
Tiesības uz izglītību	2009	25	12	1	12	7	1	1	28	53
	2008	23	10	2	9	7	2	1	91	114
Zinātniskās, mākslinieciskās un citādas jaunrades brīvība	2009	0	0	0	0	0	0	0	4	4
	2008	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tiesības uz labvēlīgu vidi	2009	13	4	0	2	4	0	3	4	17
	2008	18	7	0	1	7	4	2	10	28
Bērna tiesības	2009	28	14	0	14	17	2	1	94	122
	2008	41	16	3	16	12	4	1	134	175
Personas ar invalidāti tiesības	2009	4	4	0	2	1	1	1	9	13
	2008	3	1	0	1	0	1	0	27	30
Ieslodzīto tiesības.	2009	38	5	0	2	24	2	1	0	38
	2008	68	9	0	6	50	0	3	10	78
Diskriminācija	2009	101	67	2	34	23	23	16	80	181
	2008	127	94	4	30	20	32	27	193	320
Labas pārvaldības princips	2009	162	69	3	36	113	4	44	154	316
	2008	285	87	0	27	132	5	43	178	463
Lūgums sniegt informāciju	2009	173	2	0	1	20	0	1	213	386
	2008	196	6	0	3	24	1	4	187	383
Iesniegumi ar neskaidru saturu	2009	9	0	0	0	7	0	0	5	14
	2008	13	1	0	0	8	1	0	11	24
Citi jautājumi	2009	225	8	1	1	75	0	1	128	353
	2008	147	4	0	1	76	1	0	91	238

Tiesībsarga biroja struktūra 2007.gads

Tiesībsarga biroja struktūra sākot ar 2010.gada 1.martu

